

DISKURSO ŽYMIKLIAI LIETUVIŲ KALBOJE: REIKŠMĖS IR FUNKCIJŲ KAITOS ASPEKTAI

Jolanta Šinkūnienė

Erika Jasionytė-Mikučionienė

Anna Ruskan

Audronė Šolienė

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01131 Vilnius, Lietuva

El. p. jolanta.sinkuniene@flf.vu.lt

erika.jasionyte@flf.vu.lt

anna.ruskan@flf.vu.lt

audrone.soliene@gmail.com

1. Įvadas

Pastarųjų dešimtmečių lingvistiniuose tyimuose daug dėmesio skiriama kalbos vienetams, atskleidžiantiems santykį tarp atskirų diskurso dalių ir diskurso kūrėjų, t. y. kalbėtojo ir klausytojo. Literatūroje jie vadinami *diskurso žymikliais* (angl. *discourse markers*) (Schiffrin 1987; Blakemore 2002; Siepmann 2005), *diskurso operatoriais* (angl. *discourse operators*) (Redeker 1991), *diskurso dalelytėmis* (angl. *discourse particles*) (Aijmer 2002; Fischer 2006a), *pragmatiniais žymikliais* (angl. *pragmatic markers*) (Brinton 1996; Aijmer, Simon-Vandenberg 2006), *pragmatinėmis dalelytėmis* (angl. *pragmatic particles*) (Fried, Östman 2005). Terminų įvairovė atspindi didelį susidomėjimą šiais kalbiniais vienetais, metaforiškai įvardijamais „alyva, sutepančia efektyvios komunikacijos ratus“¹ (Beeching 2016a, 1), o juos įvairiais aspektais ir pjūviais analizuojančių tyrimų skaičius auga taip sparčiai, kad „beveik neįmanoma susiorientuoti šiose publikacijų džiunglėse“² (Fischer 2006b, 1). Toliau apžvelgsime aptariamų kalbinių vienetų definicijas ir kategorizaciją, formavimosi kelio hipotezes, pagrindinius bruožus ir atliekamas funkcijas, pagrindines tyrimų kryptis ir šio studijinio straipsnio tikslus.

---

¹ Originalus tekstas: <...> *expressions* <...> *which oil the wheels of conversational social interaction.*

² Originalus tekstas: <...> *it is almost impossible to find one's way through this jungle of publications.*

1.1. Definicijos ir kategorizacija

Kaip matyti iš terminų įvairovės, aptariami kalbiniai vienetai gali būti skirtingai suprantami ir apibrėžiami, o funkcinių kategorijų, kurioms jie priskiriami, aprėptis interpretuojama įvairiai. Vienos jų gali būti laikomos platesnėmis, apimančiomis kitas kategorijas, antros – siauresnėmis arba lygiavertėmis su kitomis. Taip, pavyzdžiui, Aijmer ir Simon-Vandenberg (2006, 2–3) *pragmatinį žymiklį* laiko plačiausia kategorija, apimančia smulkesnius žymiklių tipus, išskiriamus pagal skirtingus formaliuosius, funkcinis ar stilistinius bruožus, o terminas *diskurso žymiklis* vartojamas vienam iš *pragmatinių žymiklių* tipų pavadinti. Juckeris ir Ziv (1998, 2) vartoja terminą *diskurso žymiklis*, nes šis, jų manymu, yra plačiausias ir turintis mažiausiai apribojimų. Priešingai, Ghezzi ir Molinelli (2014) redaguotame rinkinyje, skirtame diskurso ir pragmatiniams žymikliams, terminu *diskurso žymiklis* įvardijami tik tie kalbiniai vienetai, kurie užtikrina diskurso rišlumą ir atskleidžia sąsajas tarp skirtingų teksto elementų. *Pragmatinis žymiklis* čia suprantamas kaip atskira kategorija, žyminti kalbinius vienetus, parodančius (inter)subjektyvias reikšmes, tokias kaip autoriaus pozicija ar autoriaus santykis su adresatu (Ghezzi 2014, 15). Kai kurie tyrėjai, kaip pastebi Heine (2013, 1207), nedaro skirties tarp diskurso žymiklių ir pragmatinių žymiklių ir vartoja vieną iš šių terminų turėdami omenyje abi kategorijas.

Neretai kvestionuojamas ir aptariamų žymiklių santykis su funkciškai artimomis kategorijomis, tokiomis kaip, pavyzdžiui, modalumo žymikliai ar jaustukai (angl. *interjections*). Straipsnių rinkinio „Diskurso žymikliai ir modalinės dalelytės: kategorizacija ir aprašas“ sudarytojai įvade kelia įvairius klausimus: ar modalinės dalelytės sudaro atskirą kalbinę kategoriją, ar jos priskirtinos diskurso žymiklių potipiui? O galbūt abi priklauso platesnei pragmatinių žymiklių arba diskurso dalelyčių grupei? (Degand et al. 2013a, 2). Mokslininkai svarsto ir dėl nelengvai į vieną ar kitą kategoriją priskiriamų lingvistinių vienetų, tokių kaip, pavyzdžiui, anglų kalbos jaustukai *oh*, *ooh*, *ah* ir kt., statuso. Jaustukai gali būti vartojami ir kaip diskurso žymikliai, ir kaip pragmatiniai žymikliai, todėl apskritai siūloma juos skirti į atskirą kategoriją (Norrick 2007, 2009). Panašūs apibrėžčių ir kategorizacijos ribų klausimai aptariami ne viename straipsnyje, monografijoje ar straipsnių rinkinyje (žr. Traugott 2007; Degand et al. 2013b; Beeching 2016a; Fedriani, Sansó 2017; Furkó 2020).

Nemažai terminologinės sumaišties kyla ir dėl to, kad tas pats kalbinis vienetas skirtingų tyrėjų yra priskiriamas įvairioms kategorijoms. Furkó (2020, 3) pateikia lyginamąją lentelę, kurioje nurodo, kaip skirtingai kategorizuojami kai kurie dažnai anglų kalboje vartojami kalbiniai vienetai. Pavyzdžiui, daug dėmesio anglų kalbos tyrimuose sulaukęs *well* „na“

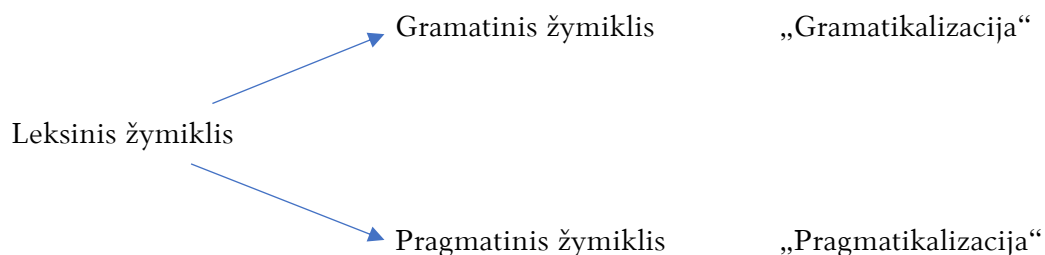
skirtingų tyrėjų įvardijamas kaip diskurso dalelytė, diskurso žymiklis, pragmatinis žymiklis, jaustukas, pragmatinė dalelytė ir t. t. Panašūs klasifikaciniai skirtumai pastebėti ir kitų tyrėjų. Tokia interpretacinė įvairovė atsiranda ir todėl, kad skirtinguose tyrimuose taikomos skirtingos teorinės priegios ir metodologijos, analizuojama įvairi empirinė medžiaga bei keliami skirtingi tyrimo klausimai.

Apibendrinant terminologinę įvairovę, galima prisiminti van der Auweros ir Plungiano (1998, 80) pastebėjimą apie panašią kategorizaciją ir terminų gausą modalumo tyrimų srityje: „modalumas ir jo tipai gali būti apibrėžiami ir įvardijami įvairiais būdais. Nėra vieno teisingo būdo. Vienintelis reikalavimas yra aiškiai apsibrėžti, kaip vartojame terminą“³. Šiame straipsnyje operuojama terminu *diskurso žymikliai*, kurie apibrėžiami kaip vienetai, vartojami „susieti pasakymą su diskursine situacija, t. y. išryškinti kalbėtojo ir klausytojo santykį, kalbėtojo poziciją kalbamų dalykų atžvilgiu ir (ar) teksto organizavimo elementus“⁴ (Heine 2013, 1211).

1.2. Formavimosi kelio hipotezės

Iš diachroninės perspektyvos, diskurso žymiklių formavimosi kelias suteikia vertingų įžvalgų apie tokius reiškinius kaip reikšmių kaitos procesai, funkcinės plėtros kryptys. Nemažai diskutuojama apie tai, ar šių kalbinių vienetų formavimasis turėtų būti vertinamas kaip gramatikalizacijos, ar pragmatikalizacijos procesų rezultatas, ar šie procesai yra atskiri, ar vienas yra kito sudedamoji dalis (žr., pavyzdžiui, Heine 2013; Degand, Evers-Vermeul 2015).

Aijmer (1997, 2) teigia, kad naudinga skirti gramatikalizacijos ir pragmatikalizacijos procesus (žr. schema 1).

Schema 1. Gramatikalizacija ir pragmatikalizacija (Aijmer 1997, 2)

³ Originalus tekstas: *Modality and its types can be defined and named in various ways. There is no one correct way. The only requirement is that one makes clear how one uses one's terms.*

⁴ Originalus tekstas: *<...> to relate an utterance to the situation of discourse, more specifically to speaker-hearer interaction, speaker attitudes, and/or the organization of texts.*

Gramatikalizacija suprantama kaip „pokytis, kurio metu leksiniai vienetai ir konstrukcijos tam tikruose kontekstuose ima atlikti gramatines funkcijas, o gramatikalizavęsi, vis įgija naujų gramatinių funkcijų“⁵ (Hopper, Traugott 2003, xv). Gramatikalizacijos pavyzdys gali būti anglų kalbos konstrukcija (*be*) *going to*, vartojama būsimajam laikui žymėti (Aijmer 1997, 2). Pragmatikalizacija gali būti apibrėžiama kaip „procesas, kuriame sintagma ar žodžio forma tam tikrame kontekste pakeičia savo propozicinę reikšmę į metakomunikacinę, diskursinę-interaktyvią reikšmę“⁶ (Frank-Job 2006, 361). Frank-Job (2006) pateikia italų ir vokiečių sakytinės kalbos pavyzdžius, iliustruodama, kaip vienas ar kitas kalbinis vienetas palaipsniui praranda savo propozicinę reikšmę ir yra imamas vartoti kaip diskurso žymiklis, t. y. diskurso organizavimo, tarpasmeninio santykio kūrimo ir panašioms reikmėms. Taip, pavyzdžiui, vokiečių kalbos *gut* „gerai“ yra vartojamas ne tik leksine – būdo prieveiksmio – reikšme, bet gali įgyti metakomunikacinių funkcijų, pavyzdžiui, rodyti vieno pašnekovo dialogo replikos (angl. *turn*) pabaigą ir taip paskatinti kito pašnekovo repliką (Frank-Job 2006, 362). Taigi, pragmatikalizacijos procese pagrindinį vaidmenį vaidina kalbinių vienetų pragmatinių raiškos galimybių plėtra: jie nebevertojami propozicine reikšme, bet perteikia pragmatines reikšmes, būtinas sėkmingai komunikacijai tarp kalbėtojo ir adresato.

Lingvistinėje literatūroje vyrauja įvairūs požiūriai diskurso žymiklių kilmės ir evoliucijos klausimais. Degand ir Evers-Vermeul (2015, 62) apibendrina skirtingus požiūrius išskirdamos penkias pagrindines kryptis, kur diskurso žymiklių kilmė ir diachroninė evoliucija siejama su šiais reiškiniais: (1) tik gramatikalizacijos; (2) pragmatikalizacijos, kuri laikoma gramatikalizacijos atmaina; (3) pragmatikalizacijos, kuri laikoma atskiru procesu; (4) tam tikrais atvejais gramatikalizacijos, tam tikrais atvejais pragmatikalizacijos; (5) manoma, kad nei gramatikalizacijos, nei pragmatikalizacijos reiškiniai neturi įtakos.

Žymiklių kilmės ir raidos klausimai svarstomi ne tik teoriniuose straipsniuose, bet ir individualių kalbinių vienetų tyrimuose. Taip, pavyzdžiui, Beeching (2012, 33), atlikusi *effectivement / effectively* „veiksmingai“ ir *finalement / finally* „galiausiai“ tyrimą prancūzų ir anglų kalbose, teigia, kad pragmatikalizaciją reikėtų laikyti atskiru procesu, atsietu nuo gramatikalizacijos. Brinton (2007, 68), tyrusi *I mean* „turiu galvoje/omenyje“, mano, kad šio žymiklio evoliucija geriausiai suprantama kaip gramatikalizacijos proceso padarinys. O štai Van Olmenas, analizavęs anglų kalbos *look* „žiūrėk“ ir jo atitikmenį olandų kalboje *kijk* „žiūrėk“ pastebi, kad bandymai nustatyti, kurie reiškiniai galėtų būti laikomi

---

⁵ Originalus tekstas: <...> *the process whereby lexical items and constructions come in certain linguistic contexts to serve grammatical functions, and, once grammaticalized, continue to develop new grammatical functions.*

⁶ Originalus tekstas: *Pragmatization is the process by which a syntagma or word form, in a given context, changes its propositional meaning in favor of an essentially metacommunicative, discourse interactional meaning.*

gramatikalizacija, iš esmės yra ideologiniai ir nesuteikia daug informacijos apie imperatyvinių vizualinio suvokimo žymiklių kilmę ar vartoseną (Van Olmen 2012, 113). Kaip bebūtų, lingvistų hipotezės ir svarstymai apie pragmatinių žymiklių kilmę praturtina šį tyrimų lauką vertingomis įžvalgomis apie kalboje vykstančius procesus, kalbos kitimo tendencijas, individualių žymiklių funkcinės plėtros kryptis.

1.3. Diskurso žymiklių funkcijos

Diskurso žymikliai visų pirma asocijuojami su šnekamąja, spontanine kalba. Jų vartoseną tiesiogiai susijusi su šnekamosios kalbos neformalumu ir vadinamąja gramatine fragmentacija, kai, spontaniškai kalbant, nėra pakankamai laiko apgalvoti pasakymo turinio. Kalbinių situacijų spontaniškumas sudaro sąlygas diskurso žymiklių vartosenai, nes neretai kalbėtojas čia ir dabar neranda tinkamo žodžio, pasitaiso ar bando laimėti laiko. Tokios situacijos nesudaro keblumų rašytiniame diskurse, kurį kuriant galima planuoti laiką, tačiau yra labai dažnos šnekamojoje kalboje (Brinton 1996, 33, 39).

Diskurso žymikliai gali atlikti daug ir įvairių funkcijų (išsamų diskurso žymiklių atliekamų funkcijų anglų kalboje sąrašą galima rasti, pavyzdžiui, Brinton 1996⁷, 37–39). Šie kalbiniai vienetai pasižymi multifunkcionalumu, nes dažniausiai sudaro vadinamąsias homoformas, t. y. tie patys žodžiai perteikia skirtingą turinį. Be to, vienas ir tas pats žymiklis gali atlikti ne vieną funkciją, kurios neretai susilieja tame pačiame kontekste ir kurias gali būti sunku atskirti.

Egzistuoja įvairios diskurso žymiklių funkcinės klasifikacijos, tačiau bene populiariausias skirstymas yra į pragmatinių žymiklių atliekamas tekstines ir tarpasmenines funkcijas (žr., pavyzdžiui, Brinton 1996, 2008, 2017). Tekstines funkcijas atliekantys žymikliai padeda struktūruoti diskursą, atskleisti logines sąsajas tarp skirtingų elementų sakinio ar diskurso lygmeniu, o tarpasmeninės funkcijos nukreiptos į santykio su adresatu kūrimą ir palaikymą. Diskurso žymiklių atliekamos funkcijos neretai yra siejamos su jų pozicija sakinyje arba vadinamojoje sakinio periferijoje (angl. *periphery*). Pats terminas *periferija* nėra vienareikšmiškai vartojamas diskurso žymiklių tyrimuose. Gali būti kalbama apie sintaksinę periferiją (t. y. kai žymiklis vartojamas gramatinio sakinio ribose), tačiau yra ir diskurso periferija (žymiklio pozicija pašnekovo dialogo replikų atžvilgiu), arba prozodinė periferija (žymiklio pozicija intonacijos vienetų atžvilgiu) (plačiau žr. Van Olmen, Šinkūnienė, įteikta leidėjui). Anot Beeching et al. (2009), inicialėje arba vadinamojoje

---

⁷ Brinton (1996, 2017) vartoja *pragmatinių žymiklių* terminą.

kairiojoje periferijoje (KP) vartojami žymikliai turi tendenciją perteikti subjektyvų autoriaus požiūrį, o finalėje (kitais tariant, dešiniojoje periferijoje (DP)) vartojami žymikliai pasitelkiami kurti santykį su adresatu, užmegzti ryšį, ieškoti bendrumo, t. y. jie perteikia intersubjektyvumą (plg. pavyzdį, pateikiamą Beeching ir Detgeso (2014, 11)):

- (1) (a) ***I think he'll be there.*** „Aš manau, jis bus čia.“
(b) *He'll be there, I think.* „Jis bus čia, aš manau.“

I think „aš manau“ (1) (a) pavyzdyje išryškintas subjektyvus kalbėtojo požiūris, asmeninė nuomonė, o (1) (b) pavyzdyje jis nebėra toks ryškus, nes *I think* yra vartojamas propozicijai švelninti (Beeching, Detges 2014, 11).

(Inter)subjektyvumo kategorijai suteikiamas išskirtinis dėmesys pragmatinių žymiklių tyrimuose. Literatūroje galima rasti įvairių (inter)subjektyvumo sampratų (žr., pavyzdžiui, Athanasiadou et al. 2006; Davidse et al. 2010; Brems et al. 2014), tačiau viena iš populiariausių, pristatyta ir aptarta ne viename darbe, yra Traugott samprata (1995, 2003, 2010, 2012; Traugott, Dasher 2002). Mokslininkės požiūriu, subjektyvumas yra susijęs su kalbėtojo (ar rašytojo) požiūriu į kalbamus dalykus raiška, o intersubjektyvumas – su kalbėtojo (ar rašytojo) ir adresato tarpusavio santykiu. Šių sąvokų apibūdinimas rodo, kad (inter)subjektyvumas yra viena iš kategorijų, tiesiogiai susijusių su diskurso žymiklių vartoseną. Tas pats žymiklis, priklausomai nuo jo pozicijos, gali būti vartojamas subjektyvumui arba intersubjektyvumui reikšti.

Nors vadinamoji KP ir DP funkcinės asimetrijos hipotezė (Beeching, Detges 2014) populiari ir nemažai empirinių tyrimų ją patvirtina, negalima teigti, kad ji universali (pavyzdžiui, tam tikri žymikliai gali perteikti (inter)subjektyvias reikšmes abiejose pozicijose). Remdamasi *no doubt* „be abejonės“ ir *surely* „tikrai“ vartosenos atvejais, Traugott (2012, 8) pastebi, kad „koreliacija tarp subjektyvumo ir kairiosios periferijos, ir intersubjektyvumo ir dešinės periferijos yra stipri, bet nevienareikšmiška.“⁸ Tyrėja pažymi, kad jos pateikiamame pavyzdyje (2) *no doubt* „be abejonės“ gali būti interpretuojamas kaip *aš manau*, t. y. išreiškia kalbėtojo subjektyvumą, o *surely* „tikrai“ suponuoja *prašau, sutik su manimi*, vadinasi, vartojamas intersubjektyviai, plg.:

---

⁸ Originalus tekstas: <...> *the hypothesized correlation between subjectivity and LP, and intersubjectivity and RP is robust, but not deterministic.*

- (2) *Whereupon, he wished me a good morning and withdrew, disconcerted and offended, no doubt; but surely it was not my fault.* (1848 A. Brontë, *The Tenant of Wildfell Hall*) (Traugott 2012, 18).

Beeching ir Detgesas (2014, 8) pastebi, kad (bent jau kasdienės sakytinės kalbos kontekstuose) sudėtinga taikyti (inter)subjektyvumo analizės aspektus, nes pokalbiai iš prigimties yra puiki terpė ir subjektyviajai, ir intersubjektyviajai raiškai, todėl atskirti jas yra sunku. Nepaisant to, (inter)subjektyvumo dimensija yra svarbus elementas diskurso žymiklių funkcinių galimybių ir plėtros tyrimuose, ypač analizuojant atskirus diskurso žymiklius ar jų grupes ir vienoje kalboje, ir tarpkalbiniu aspektu.

1.4. Diskurso žymiklių empiriniai tyrimai įvairiose kalbose

Daugiausia diskurso žymikliai tirti anglų kalboje, tačiau pastaraisiais dešimtmečiais susidomėjimas jais pastebimas įvairiose kalbose. Maschler ir Schiffrin (2015, 189–190) išvardija daugiau nei 20 pasaulio kalbų, kuriose tyrinėti šie žymikliai; jie taip pat analizuoti ir gestų kalboje. Tarpkalbiniams diskurso žymiklių tyrimams parankūs lygiagretieji tekstynai (apie metodologines tokių tyrimų gaires žr., pavyzdžiui, Aijmer et al. 2006). Nors lygiagretieji tekstynai nėra visiškai šnekamosios kalbos ekvivalentas, jie laikomi tinkama medžiaga pragmatinei analizei (Jucker 2015). Nepaisant to, ar empirinės medžiagos pagrindu imami lygiagretieji, ar palyginamieji tekstynai, jais remiantis atlikti tarpkalbiniai tyrimai yra labai vertingi, nes atskleidžia ne tik specifines, tik tam tikriems žymikliams būdingas savybes ir atliekamas funkcijas, bet ir universalias, tipiškas įvairiems žymikliams, nepriklausomai nuo kalbos (Aijmer, Simon-Vandenberg 2006).

Diskurso žymiklių vartoseną skirtingose kalbose nėra vienintelis aspektas, kurio pagrindu šie kalbiniai vienetai yra tyrinėjami. Jie taip pat analizuojami skirtinguose tekstų tipuose, diskursinėse situacijose, dialektuose, regioninėse kalbų atmainose (ypač tai pasakytina apie anglų kalbą), taip pat atsižvelgiant į įvairias sociolingvistines kalbėtojų ypatybes, tokias kaip kalbėtojo amžius, lytis, išsilavinimas, socialinis statusas (Andersen 2001; Erman 2001; Tagliamonte 2005; Beeching 2016a). Į diskurso žymiklius žvelgiama ir kaip į tam tikrą kalbėtojo identitetą formuojančius elementus, taip pat analizuojamos vartotojų nuostatos diskurso žymiklių vartosenos atžvilgiu (Watts 1989; Fox Tree 2007; Beeching 2016a).

Diskurso žymiklių tyrimų sakytinėje lietuvių kalboje kol kas vis dar labai nedaug. Apskritai didžioji dalis diskurso žymikliais laikytinų vienetų lietuvių kalboje tirti kaip

parentezės reiškiniai (Akelaitis 1992, 2001, 2005; Valskys 2000; Leonavičienė 2006; Usonienė 2012, 2013, 2016) ar kaip sakinių (rečiau – tekstų) jungimo priemonės (Murinienė 2005; Bitinienė 2009; Bielinškieienė 2010; Česnulienė 2012), tačiau daugiausia remiantis rašytinės kalbos šaltiniais (žr. taip pat Sawicky 2012; Jasionytė–Mikučionienė 2016; Šinkūnienė 2019; Šolienė 2020). Kai kurių pragmatinių žymiklių, laikomų pertarais, dažnis skirtinguose sakytinės kalbos registruose aprašytas Kamandulytės–Merfeldienės (2014), Bartkutė (2007) trumpai aptaria rišlumo kūrimo priemonės šnekamojoje kalboje, diskurso žymiklių kombinacijos įvairiuose diskurso tipuose, įskaitant ir sakytinį, apžvelgiamos Maslauskienės (2020), taip pat esama pavienių diskurso žymiklių tyrimų (Makauskaitė 2016). Tačiau išsamių, diskurso žymiklių grupes ar funkcines vartosenos tendencijas sakytinėje lietuvių kalboje analizuojančių darbų, remiantis įvairiais šaltiniais, stinga. Kalbant apie diskurso žymiklių kilmės ir jų raidos kelio tyrimus, kai kurie į DŽ statusą pretenduojantys vienetai tirti ir keliuose senuosiuose lietuvių kalbos raštuose (Ambrasas 2006a; Pajėdienė 2010, 2011, 2014, 2015; Holvoet 2010), tačiau šie tyrimai daugiausia apsiriboja tik sakinio, o ne diskurso lygmeniu.

Šio straipsnio tikslas – remiantis įvairiais empirinės medžiagos šaltiniais (sinchroniniais ir diachroniniais), apžvelgti dažniausių diskurso žymiklių sakytinėje lietuvių kalboje vartosenos ypatumus ir aptarti galimą jų semantinės ir pragmatinės raidos kelią.

2. Duomenys ir metodai

Šiame studijiniame straipsnyje siekiama aptarti diskurso žymiklių vartosenos ypatybes sakytinėje lietuvių kalboje ir senuosiuose lietuvių kalbos tekstuose, todėl šiam tikslui pasiekti duomenys buvo naudojami iš trijų sakytinės lietuvių kalbos tekstynų bei XVI–XVII amžiaus senųjų lietuvių kalbos raštų. Siekiant atskleisti sakinio diskurso įvairovę, buvo pasitelkti trys sakytinės kalbos tekstynai, kuriuose reprezentuojama gerai pažįstamų kalbėtojų, tokių kaip šeimos narių, draugų privatūs pokalbiai ir labiau struktūruoti interviu, taip pat pokalbiai televizijos ir radijo laidose.

Tyrimui buvo naudojamas morfologiškai anotuotas Vytauto Didžiojo universitete sukauptas „Sakytinės lietuvių kalbos tekstynas“, apimantis įvairias sakytinės kalbos atmainas (spontaninė *vs* parengta, privati *vs* vieša), žanrus (monologas, dialogas, polilogas), nurodantis pokalbių vietą bei demografinius rodiklius. Tekstyną sudaro daugiau kaip 320,000 žodžių. Atliekant tyrimą, remtasi spontanine privačios kalbos pokalbiais (121,788 žodžių), vykusiais tarp gerai pažįstamų kalbėtojų neformalioje šeimos, draugų ar bendradarbių aplinkoje.

Diskurso žymiklių vartosenai ištirti interviu kalboje buvo remtasi duomenimis iš vilniečių interviu bazės „Kalba Vilnius“, susidedančios iš 120 interviu, surinktų 2010–2014 m. ir apimančių pokalbius apie Vilniaus miestą su įvairaus amžiaus, įvairių tautybių vilniečiais, pasakojančiais apie Vilniaus miestą bei kalbą skirtingais istoriniais periodais. Šią duomenų bazę sudaro beveik 600,000 žodžių. Duomenys analizei buvo atrinkti tik iš gimtakalbių lietuvių interviu. Diskurso žymiklių vartoseną pokalbių ir informacinėse televizijos ir radijo laidoose, dokumentiniuose filmuose bei apybraižose, t. y. žiniasklaidos sakytinėje kalboje, buvo analizuojama remiantis „Radijo ir TV kalbos tekstyno“ duomenimis. Ši tekstyną, apimantį 63 valandų įrašus, sudaro trijų laikotarpių medžiaga: sovietinis (1960–1987), pereinamasis (1988–1992) ir dabartinis (1993–2011) laikotarpiai. Šios studijos tikslams buvo pasirinktas dabartinis laikotarpis.

Diskurso žymiklių vartosenai senojoje lietuvių kalboje aptarti buvo remtasi XVI–XVII amžiaus lietuvių kalbos raštais. Tirta Jono Bretkūno „Postilė“ (BP I–II, 1591), Mikalojaus Daukšos „Postilė“ (DP, 1599) ir Konstantino Sirvydo „Punktai sakymų“ (SP I–II, 1629; 1644). Naudotasi Lietuvių kalbos instituto sudaryta „Senųjų raštų duomenų baze“, taip pat Bretkūno „Postilės“ fotografuotiniu leidimu (sud. Aleknavičienė 2005), Sirvydo „Punktai sakymų“ kritiniais leidimais (sud. Vasiliauskienė ir Rutkovska 2015), Jono Palionio sudaryta „Mikalojaus Daukšos 1599 metų *Postilė* ir jos šaltiniai“ (2000). Medžiaga rinkta ir apdorota rankiniu būdu.

Siekiant nuosekliai ir sistemiškai pristatyti ir aprašyti diskurso žymiklių semantinius, pragmatinius ir formaliuosius aspektus lietuvių kalboje, buvo tiriamos trys struktūrinės diskurso žymiklių grupės: a) dalelytės (*na, nu, va, vat, ane, ar ne*); b) įvardžiai (*tai*⁹, *šita*) irrieveiksmiai (*čia, ten, tenai(s), kažkaip, šiaip, gerai*); c) veiksmažodžių *eiti, sakyti, žinoti, reikšti, klausyti, žiūrėti, laukti* ir kai kurių kitų (žr. 3.3 poskyrį) formos ir konstrukcijos, daiktavardinės konstrukcijos (*vienu žodžiu, ta prasme*). Diskurso žymiklių sąrašas buvo sudarytas remiantis „Dabartinės lietuvių kalbos gramatika“ (Ambrazas 2006b) bei lietuvių kalbos studijomis, nagrinėjančiomis parentezės reiškinius kalboje ir diskurse (Akelaitis 1992; Usonienė 2013, 2015). Kiekviena diskurso žymiklių grupė yra išanalizuota pasitelkiant kokybinius tyrimo metodus ir aprašyta atskirame skyriuje.

Rezultatų analizės dalyse pateikiamas pasirinkto struktūrinio tipo kalbos vienetų absoliutus dažnis visuose trijuose duomenų šaltiniuose: spontaninės privačios kalbos patekstinyje, vilniečių interviu bazėje „Kalba Vilnius“ ir dabartinio laikotarpio (1993–2011)

---

⁹ Lietuvių kalbos gramatikose *tai* priskiriamas ir prie dalelyčių klasės, bet šioje studijoje aptariamas kitoje žymiklių grupėje, nes gali taip pat būti vartojamas ir kaip įvardis. Dalelytės, aptariamoms 3.1 poskyryje, lietuvių kalbos gramatikose turi tik dalelyčių statusą.

„Radijo ir TV kalbos“ patekstynyje. Kadangi ne visi tekstynai nurodo tikslų žodžių skaičių, normalizuotas kiekvieno kalbos vieneto vartosenos dažnis nebuvo skaičiuojamas, – pateikiamas absoliutus dažnis. Dėl šios priežasties kalbinių vienetų vartosenos dažnis gali būti lyginamas tik vieno tekstyno ribose, bet ne tarp analizuotų tekstynų. Absoliutus tam tikros formos dažnis buvo reikalingas siekiant nustatyti dažniausius vartojamus kalbinius vienetus ir įvertinti jų diskursinį-pragmatinį potencialą.

Kitas tyrimo etapas – nustatyti dažniausių vienetų propozicinės, arba leksinės, ir diskurso žymiklio, arba pragmatinės, reikšmės procentinę dalį. Propozicinės ir diskurso žymiklio vartosenos santykis išskirtas ne iš visų kiekvienos formos pavartojimo atvejų, o surinkus 50¹⁰ tam tikro tiriamo žymiklio pragmatinės reikšmės atvejų visoje randomizuotoje, t.y. atsitiktiniu būdu atrinktoje, imtyje. Aptariamam santykiui išskirti buvo pasitelkiama kokybinė konteksto analizė. Pavyzdžiui, *ten* ir *čia*, vartojami kaip vietosrieveiksmiai, arba *dabar* ir *tada*, turintys laiko reikšmę, nėra diskurso žymikliai, bet vartojami savo propozicine reikšme. Kitas kokybinės analizės etapas buvo nustatyti kalbos vienetų, vartojamų kaip diskurso žymikliai, funkcijas, remiantis Brinton (1996, 2008) pragmatinių, arba diskurso, funkcijų klasifikacija. Kokybinei analizei priklauso ir diskurso žymiklių vartosenos bei formavimosi užuomazgų aptarimas senuosiuose lietuvių kalbos raštuose (žr. 4 skyrių).

Straipsnyje teikiams pavyzdžiams žymėti naudojamos šios tekstynų koduotės: „Sakytinės privačios kalbos patekstynis“ (SPKT), vilniečių interviu bazė „Kalba Vilnius“ (IT), „Radijo ir TV kalbos tekstynas“ (ŽT). Visi pavyzdžiai pateikiami taip, kaip tekstynuose, t. y. su specialiaisiais ženklais ir santrumpomis.

3. Rezultatai ir jų aptarimas

3.1. Dalelytės kaip diskurso žymikliai dabartinėje sakytinėje kalboje

Šiame poskyryje aptariamos lietuvių kalbos dalelytės, kurios dabartinėje kalboje turi tik dalelytės statusą (t. y. nevartojamos kitų kalbos dalių reikšmėmis), jų vartosenos dažnis ir atliekamos teksto organizavimo ir tarpasmeninės funkcijos. Tyrimui atrinktos pačios dažniausios dalelytės trijuose naudotuose tekstynuose. Jų absoliutūs vartosenos dažniai atsispindi žemiau pateiktoje lentelėje.

---

¹⁰ Jei tiriamas žymiklis buvo vartojamas rečiau, imta mažiau nei 50, t. y. visi jo pavartojimo atvejai.

1 lentelė. Absoliutūs dalelyčių vartosenos dažniai

Dalelytės	Spontaniinė privati kalba	Interviu (tik LT gimtakalbiai)	Žiniasklaida (1993–2011)
<i>gi</i>	122	288	50
<i>juk2</i>	28	39	14
<i>net</i>	190	334	57
<i>netgi</i>	27	163	17
<i>nu</i>	1400	2081	4
<i>na</i>	36	254	26
<i>va</i>	670	868	58
<i>vat</i>	125	1110	1
<i>ar ne¹¹</i>	92	350	41
<i>ane</i>	288	99	7
Iš viso	3221	5586	317

Kaip minėta, tikslus dviejų tekstynų žodžių skaičius nėra žinomas, todėl duomenys negalėjo būti statistiškai apdoroti, t. y. normalizuoti, – galimas tik dažnių palyginimas kiekviename tekстыne atskirai. Kaip rodo duomenys, sakytinėje privačioje kalboje ir gimtakalbių interviu bazėje dažniausiai vartojama dalelytė *nu*, o dalelytės *va* ir *vat* (jų vartoseną sudėjęs kartu) abiejuose tekstynuose užima antrą poziciją pagal dažnį. Gana įdomiai pasiskirsto dalelyčių vartoseną žiniasklaidos tekстыne: dažniausiai vartojama dalelytė *va*, o tokios šnekamajai kalbai būdingos dalelytės kaip *nu*, *vat*, *ane* yra retos. Tai gali rodyti formalesnę kalbą žiniasklaidos diskurse ir kalbėtojų sąmoningą vengimą vartoti dalelytes, kurios bendrinėje lietuvių kalboje laikomos nevartotinomis svetimybėmis (Mikulėnienė, Dvilytė 2013) ar rodančiomis kalbėtojo familiarią kalbėjimo manierą. Visi *ane* vartosenos atvejai žiniasklaidoje užfiksuoti neformaliame dialoge.

3.1.1. *Ar ne ir ane*

Mūsų žiniomis, šios dalelytės lietuvių kalbos tyrimuose nebuvo išsamiai aptartos. Priešingai, jų anglų kalbos atitikmenys, vadinamieji tikrinamieji klausimai (angl. *tag questions*), susilaukė nemažai tyrėjų dėmesio. Jie nagrinėti sintaksinės pozicijos, poliariškumo, intonacijos, perteikiamos ilokucinės jėgos (angl. *illocutionary force*), atliekamų funkcijų požiūriais. Pateikiamos įvairios šių lingvistinių vienetų funkcinės klasifikacijos (Holmes 1983;

¹¹ Valeckienė (1998, 192) aprašo klausiamųjų dalelyčių grupę ir jai priskiria dalelytę *ar ne*, teigdama, kad šios dalelytės „vartojamos klausimui sustiprinti laukiant patvirtinančio atsakymo“.

Algeo 1990; Tottie, Hoffmann 2006; Axelsson 2011; Kimps et al. 2014; Gómez González 2018; Martínez Caro 2020).

Tirti empiriniai duomenys rodo, kad, kaip ir anglų kalbos tikrinamieji klausimai, dažniausiai *ar ne* ir *ane* funkcionuoja tarpasmeninėje erdvėje. Jų pagrindinė funkcija – kalbėtojo siekimas gauti informacijos patvirtinimą iš klausytojo. Paprastai tokiu atveju dalelytė vartojama pasakymo gale ir gali žymėti skirtingą kalbėtojo įsitikinimo savo reiškiamą propoziciją laipsnį (plg. Mithun 2012), pavyzdžiui:

(1.1) MOT: *nu naglai, pas Robertą, vienu žodžiu.*

VYR: *jo, tiktai dar aš nežinau tiksliai, kur jis yra, ar jisai galės.*

MOT: *aha, aha.*

VYR: *o tu šiaip jau pasirašytum kaip ir už, **ar ne**?*

MOT: *aš pasirašyčiau, šiaip aš rytoj visai dienai tai negaliu, bet va, kaip sakei, į pavakarę. (SPTK)*

Dažniausiai tokie pasiteiravimai sulaukia pozityvaus klausytojo atsakymo (1.1), tačiau pašnekovas gali atsakyti ir neigiamai, kaip (1.2) pavyzdyje:

(1.2) *DRAU: *budėtoja bjauri.*

*MAM: *o iki kelių ten, nuo [//] iki kelių valandų įleidžia?*

*DRAU: *įleidžia iki +/-.*

MAM: *+< iki dešim(t) gal, **ane**?*

*DRAU: **ne.**

*DRAU: *nu, dabar pradžioj(e) tai sako [//] sako, nu, kad iki dvylikos grįžtume, tai jau būtų labai gerai.*

*MAM: *+< tai šiandien, nes šventė. (SPTK)*

Kalbėtojas iš anksto nežino, koks bus klausytojo atsakymas – teigiamas ar neigiamas, tačiau bet kuriuo atveju dalelytė sušvelnina propoziciją ir kalbėtojas išsaugo „savo veidą“ (angl. *face-saving*), net jei pašnekovas atsako neigiamai.

Dėl dialoginės prigimties daugeliu atvejų klausimai su dalelytėmis *ar ne* ir *ane* sulaukia vienokios ar kitokios pašnekovo reakcijos. Klausytojo pritarimas dažnai dialoge yra tiesiogiai išreiškiamas pritariamaisiais jaustukais *mmm*, *mhm* ar kitomis priemonėmis:

(1.3) VM19: *nes matai, kai ją reikia*

VV28: +< *xxx*.

VM19: *ją reikia išsitraukti iš, žodžiu, &eee rankinės ar ne?*

VV28: +< *mh*.

VM19: *tada reikia susinchronizuot ją kartu su mobiliuoju telefonu.*

VV28: *mh*. (ŽT)

Šiame pavyzdyje kalbėtojas tiesiogiai prašo adresato patvirtinimo ir pritarimo: jis tikrinasi pristatomų veiksmų seką, kuri kalbėtojo patvirtinama jaustuku *mh*. Dalelytė *ar ne* čia galėtų būti perfrazuota kaip „lyg ir žinau, bet norėčiau įsitikinti“.

Labai retai klausytojas pasirenka nereaguoti į teikiamą informaciją. Pavyzdžiui, Martínez Caro (2020, 225) tyrimas parodė, kad tik 13,48 % visų tirtų atvejų liko neatsakyti dialoge. Taip dažniausiai nutinka, kai kalbėtojas pašnekovui (ar pašnekovams) pateikia informaciją kaip teiginį, nors ir pavartoja *ar ne* arba *ane*:

(1.4) *SŪN: *ai ta tokia*.

*MAM: *tenai ant kalna@d [: kalno] xxx, kur gyvena, ant Vaidilų čia*.

*SŪN: *tai ta, kur daba@d [: dabar] gyven@d [: gyvena] su, išsiskyrus(i)su vyru*.

SŪN: *paimanti jinai buva@d [: buvo], ane?*

*DUK: *tas anūkas - xxx, kur aš tau pasakojau*.

*MAM: *a(r) Barbalė tureja@d [: turėjo] su xxx vaiką?*

*MAM: *ne*. (SPKT)

Šiame pavyzdyje sūnaus pastebėjimas apie kaimynę, turinčią žalingų įpročių, nesulaukia tiesioginio patvirtinimo iš pokalbio dalyvių, nes iš esmės konstatuojamas faktas, kurį pokalbio dalyviai galimai žino. Visi pašnekovai su tuo sutinka ir keičiasi dialogo tema.

Tačiau esama atvejų, kai atsakymas nepateikiamas, nors kalbėtojas iš tiesų klausia. Žemiau pateiktame pavyzdyje kavinėje kalbasi draugai ir rengiasi užsisakyti maisto. Kalbėtoja teiraujasi, ar valgiaraštyje pavaizduoti ledai, ir klausimo pabaigoje pavartoja dalelytę *ane*, kuri čia turi episteminės reikšmės atspalvį:

(1.5) *MOT2: *išsirinkai jau?*

*VYR: *atneš tokią pusę [/] pusę puodo ledų laivelį*.

*MOT1: *bet žėk@st [: žiūrėk], kaip čia gerai atrodo xxx*.

MOT2: *aš tai ledų, čia ledai, ane?*

*MOT1: *ką gersi?*

*MOT2: *gal desertą?* (SPKT)

Dar viena iš tiriamų dalelyčių funkcijų yra pažymėti bendrąsias žinias (angl. *common ground*). Iš žemiau pateikiamo pavyzdžio matyti, kad kalbėtojas siekia pašnekovo pritarimo, galbūt ir neverbalinio:

(1.6) LM70A: *Mano tėvai ne. Mano tėvai ne. Mano mama gimė Lenkijoje, toks yra nedidelis miestelis Lomžos apskrity, ar ne? Raigrodas. Raigrodas. Ir ten mano senelis, baigęs Veiverių mokytojų seminariją, buvo paskirtas mokytojauti pradžios mokykloje, nes lietuvių, nu, kaip žinot, Maskvos universitetą, ar ką, neskirdavo Lietuvos teritorijoj, bet siųsdavo ir labai dažnai į tą Lenkijos teritoriją, tai, pavyzdžiui, vat, mano senelis, ten dar kitas.* (IT)

Kalbėtojas tikisi, kad adresatas žino, kur yra miestelis, jis bando apeliuoti į bendrąsias žinias, taip kurdamas aplinką, kurioje interaktyviai dalyvauja abu pokalbio dalyviai.

Ar ne ir *ane* gali būti pavartoti ir įvairiuose paaiškinimuose ir iliustracijose. Žemiau pateiktame pavyzdyje meistras kantriai aiškina paaugliui kompiuterijos subtilybes:

(1.7) *VYR: *o ką raudonuoja.*

*PAA: *kodėl?*

*VYR: *raudoni čia reiškia, kad failai yra fragmentuoti.*

VYR: *kitaip sakant, kad failas, jeigu diske yra, ane diske yra galvutės, kuriuos jis, tarkim, nuskaitinėja vieną failą.*

*VYR: *jeigu yra fragmentuotas failas, tada reiškia, jisai yra gabalais išmėtytas diske ir +/-.*

*VYR: *tiktai kompas žino, kurioj(e) vietoj(e) yra, ir tada galvutė laksto, rankioja tą failą.*

*PAA: *mhm.* (SPKT)

Meistras į savo aiškinimą įterpdamas *ane* nori įsitikinti, kad klausytojas seka instrukcijas ir jį supranta.

Rečiausiai analizuotuose pavyzdžiuose *ar ne* ir *ane* pasirodė kaip kalbėtojo reakcijos rodikliai į ankstesnį diskursą, reiškiantys nuostabą (angl. *mirativity*). Tokia funkcija ryškiausiai atsiskleidžia, kai dalelytės vartojamos nepilnuosiuose sakiniuose. Pavyzdyje (1.8) nusistebėjimas reiškiamas klausimo forma, dalelytė vartojama kaip izoliuotas elementas (angl.

stand-alone particle), tarsi kalbėtojas norėtų įsitikinti, ar pašnekovo pasakyti žodžiai yra teisingi, arba dar kartą pasitikslinti išgirstą informaciją:

(1.8) *VYR1: *jo*.

*VYR2: *ne, jisai dabar yra korpuse, bet iš esmės ta technologija leidžia turėti suvyniojamus telikus.*

*VYR2: *leidžia, eėė, padaryti teliką mašinoj(e) virš ant vietoj stogo.*

VYR1: ***ar ne?***

*VYR2: *no, ten kaip nori, taip lankstosi. (SPKT)*

Taip pat tiriamosios dalelytės gali išreikšti ironišką kalbėtojo požiūrį ar priekaištą. Pavyzdyje (1.9) iš darbo grįžusi mama, nešina gėlių puokšte, kalbasi su dukra:

(1.9) *DUK: *nu, gražios gėlės, bet tai visi kaip susitarę, **ane**, kardelius.*

*MAM: *tai kardeliai, žinok, irgi gražios rudeninės gėlės, norėsi į namus pasimerkt?*

*DUK: *uoj ne, nereikia man.*

*DUK: *man gi kardeliai nepatinka, labai jie tokie gigantiški. (SPKT)*

Dukra savo neigiamą požiūrį išreiškia pavartodama *ane*, kuris išprovokuoja mamą pasiaiškinti dėl jos pasirinkimo pirkti tokias gėles – „žinok, irgi gražios rudeninės gėlės“. Dukros neigiamas požiūris sustiprinamas ir jos tiesioginiu paaiškinimu, kad jai kardeliai nepatinka.

Kaip rodo tyrimo duomenys, dalelyčių *ar ne* ir *ane* vartosenos erdvė yra tarpasmeninė. Jos dažniausiai pasitelkiamos norint įtraukti klausytoją į aptariamą situaciją, gauti jo pritarimą arba nurodant į bendrąsias žinias.

3.1.2. ***Na ir nu***

Dalelytės *na* ir *nu* egzistuoja daugelyje Europos kalbų: šias dalelytes galima rasti germanų, slavų ir kitose indoeuropiečių kalbose. Jų atitikmenys *na* ir *nā* užfiksuoti daugelyje genetiškai negiminingų kalbų. Aueris ir Maschler (2016, 2) teigia, kad:

Jos egzistuoja visose dabartinėse germanų ir daugumoje slavų kalbų (plg.: anglų *now*, vokiečių *nu(n)/na*, olandų *nu/nou*, norvegų *nā*, danų ir švedų *nā*, *nu*, islandų *nú*, jidiš *nu*, ir

t. t.; serbų, kroatų, slovėnų, čekų, slovākų, lenkų, ukrainiečių, baltarusių ir rusų *nu/no*), tačiau, be abejonės, jų reikšmė skirtingose kalbose nėra vienoda.¹²

Lietuvių kalbos dalelytės *na* ir *nu* yra mažai tyrinėtos. Sawicky (2012) tyrė pasakymą atveriančių dalelyčių *na* ir *kad* vartoseną viename grožinės literatūros tekste. Šolienė (2020) aptaria *na* ir *nu* dalelyčių funkcijų ir jų vertimų į anglų kalbą grožinės literatūros tekstuose koreliaciją, tačiau sakytinės kalbos tyrimų, paremtų tekstynų medžiaga, nėra.

Kaip rodo šio tyrimo duomenys, dažniausios *na* ir *nu* funkcijos yra diskursą struktūruojančios, t. y. tekstinės. Tokiose situacijose *na* ir *nu* vartojamos, kai kalbėtojas vilkina laiką, bando pakeisti pokalbio temą arba praplėsti ją nauju aspektu. Pavyzdyje (1.10) draugės kalba per programą „Skype“:

(1.10) *DRAU2: *nežinau, man taip atrodo, kad susirasi [/] susirasi tu geresnį darbą.*

*DRAU1: *nu.*

*DRAU2: *nu.*

DRAU1: *tai va, na, ką tau dar čia papasakot(i)?* (SPKT)

Čia pirmieji *nu* vartosenos atvejai rodo, kad pašnekovės nelabai turi apie ką kalbėti, dalelytė *nu* vartojama kaip užpildas (angl. *filler*). O dalelytė *na*, einanti po apibendrinamojo *tai va*, pristato naują temą.

Tiriamosios dalelytės gali būti vartojamos, kai kalbėtojas siekia į dialogą įvesti papildomą patikslinimą. Jis reikalingas tada, kai kalbėtojas nori išplėtoti ar paaiškinti savo mintį, patikslinti referentą:

(1.11) TYR: *o jinai kažkuo na ta kalba televizinė kalba ar jinai kažkuo panaši į vilniaus kalbą?*

LM67A: *man panaši, man panaši, man nėra tai kažkas kito.* (IT)

Šiame pavyzdyje *na* patikslina daiktavardį *kalba*, kuris vartojamas kataforiškai. Tikslinamoji funkcija sustiprinama ir parodomuoju įvardžiu *ta*.

---

¹² Originalus tekstas: *[t]hey exist in all modern Germanic and almost all Slavic languages (cf. English now, German nu(n)/na, Dutch nu/nou, Norwegian nå, Danish and Swedish nå, nu, Icelandic nú, Yiddish nu, etc.; Serbian, Croatian, Slovenian, Czech, Slovak, Serbian, Polish, Ukrainian, Belarusian, Russian nu/no), but by no means do they have the same meaning in each of these languages.*

Ilgesniuose to paties kalbėtojo pasakymuose, kai adresatas nėra tiesiogiai įtraukiamas į pokalbį, *na* ir *nu* vartojami kaip „nespecifinės, griežtai apibrėžtos teksto rišlumo“¹³ priemonės (Sawicki 2016, 99), pristatančios asmeninę patirtį. Autorius pasakoja prisiminimus, o dalelytės *na* ir *nu* ne tik užtikrina rišlumą, bet ir tikslina, nurodo į ankstesnį diskursą, į kito žmogaus žodžius:

- (1.12) LM46A: *Bet va dėl tos pačios tarsenos, ar taip reikia labai jau principingai, nes aš atsimenu, kad ir tarp pačių kalbininkų, mums dėstė docentas Kabelka, ir kažkaip tuo metu kaip tik buvo, **na**, prasidėjus kirčiavimo visi tie grožiai, mes turėjom įprasti, kad yra kibiras, bebras, zebros, ir kažkokie tokie keisti dalykai, ir **nu** jau sakėm, mes tai tikrai niekada nekalbėsime, galit čia mus nušaut, tai jis ir pats juokėsi, kad sakė, **nu** tai ką tu ten tam žmogui, sėdinčiam kokiam, nežinau, **nu** atėjus į parduotuvę nusipirkt, **nu** taip jisai tau ir sakys, paduokit man šitą kibirą. (IT)*

Kalbėtojas švelnina savo poziciją, kad jo pasakytas teiginys nebūtų pernelyg kategoriškas, nes nėra užtikrintas savo žodžiais, svarsto savo mintis arba abejoja (1.13). Atsakymo nekonkretumą ir neapibrėžtumą taip pat sustiprina veiksmažodis *nežinau*:

- (1.13) EM07: *ir vėlgi, **na** nežinau, aš tiesiog iki šiol nepripratau savęs skirstyt matyt tam tarpe su tarp jaunimo ir senimo, nes man gerai ir su jaunimu, gerai ir su senais žmonėm. (ŽT)*

Dalelytės *na* ir *nu* gali būti vartojamos kaip kalbėtojo reakcijos rodiklis į ankstesnį diskursą. (1.14) pavyzdyje pašnekovės dalelytėmis *nu* rodo pritarimą:

- (1.14) *DUK: *visai gražiai.*
*MAM: *baklažano tokia biškį, ne?*
*DUK: *tai čia tas, kur Eurokos pirkom?*
MAM: +< **nu**.
*DUK: *čia tie dažai?*
*MAM: *jo.*
*DUK: **nu**. (SPKT)

---

¹³ Originalus tekstas: *non-specific, strictly cohesive intra-textual*.

Pritarimo atvejais labai dažnai vartojama samplaika su *tai – nu tai (jo)*. Dalelytės *na* ir *nu* sudaro samplaikas ir su kitais žymikliais, pavyzdžiui, *ir, kq, kaip, bet*, kuriomis perteikia įvairias pragmatines funkcijas: atkreipia pašnekovo dėmesį ir ragina jį atlikti kokį nors veiksmą (1.15), išreiškia kalbėtojo nuostabą (1.16) arba abejingumą, atsainų požiūrį, rodantį, kad kalbėtoji visai nerūpi aptariama situacija ir jis jos nesureikšmina (1.17):

(1.15) MAM: **na kq**, *mergaitės, imkit(e) lėkštutes*. (SPKT)

(1.16) VM18: *nieko negali žinoti. laukia, kol atsilieps.*

VV24: *ne, pasirodo, čia irgi nieko.*

VM18: +< **na ir** *kieti miegaliai.*

VV24: *taip, iš tikrųjų.*

VM18: +< **na ir** *kieti miegaliai, į provinciją reikia skambint, ten žmonės keliasi, pašeria gyvulus ir laukia mūsų skambučio.* (ŽT)

(1.17) *VYR3: *nu, sąskaitą aš išrašysiu dabar, jo.*

*VYR1: *nu.*

*VYR3: *nu ta prasme, jeigu mes dabar parašysim(e) du šeši aštuoni šitą modelį +/.*

VYR1: **nu ir kas**, *juk jungtinė sąskaita.*

*VYR3: *šitą modelį +/.*

*VYR3: *jo [/] jo kainą +/ (SPKT)*

Kai kurias iš įvardytų ir samplaikoms būdingų funkcijų *na* ir *nu* gali atlikti ir vartojamos pavieniui. Tai gali būti pašnekovo raginimas ir siekis paspartinti diskurso srautą (1.18), priekaišto, nepasitenkinimo ar nesutikimo su pašnekovu reiškimas (1.19):

(1.18) VM06: *išlenda, Arūnai*

IV01: *ne, tikrai ne.*

IV01: *aš galiu pasakyti.*

VM06: +< **na**?

IV01: *kad netgi Baltijos televizijoje dirbdami, mes kaip tik su Inga & eee, kaip tik aš ją ir pastūmėjau vis dėlto įrašyti & eee pirmąjį savo kompaktinį diską <...>* (ŽT)

(1.19) EV21: +< *reikia pasakyti xxx prieš rinkimus.*

EV19: +< *xxx priklauso nuo to, kiek mes turime, sakykime ne, rinkimai ne prie*

EV21: +< **nu** kaip ne prie ko?

EV19: +< *juk Sodros padėtis gerėja ir didėja pensijos, pinigai nenueis į šoną kažkur tai.* (ŽT)

Kaip rodo rezultatai, dalelytės *na* ir *nu* pasižymi multifunkcionalumu. Jos gali atlikti diskurso organizavimo ir struktūravimo (tekstines) bei sąveikos su adresatu užmezgimo (intersubjektyvias) funkcijas. Jos vartojamos dialoginėje aplinkoje, atliepiamuosiuose kontekstuose (angl. *responsive contexts*) (Sawicky 2016, 99), kur kalbėtojas išreiškia savo reakciją į kito pašnekovo pasakymą, kuria su juo tam tikrą santykį, gali pateikti ilgesnį kalbos srautą arba reikšti savo mintis, prisiminimus ir apmąstymus.

3.1.3. *Va ir vat*

Lietuvių kalbos gramatikose dalelytė *va* priskiriama nurodomųjų (Valeckienė 1998, 192) ar parodomųjų dalelyčių (Ambrazas 2006b, 434) grupei. Taip pat Valeckienė (1998, 194) dalelytę *va* dar priskiria ir ekspresinių-pabrėžiamųjų dalelyčių reikšminei klasei, kuri apima tokias dalelytes kaip *gi*, *ir*, *juk*, *štai* ir t. t. Dalelytė *vat*, kuri ypač dažna sakytinėje privačioje kalboje ir interviu, lietuvių kalbos gramatikose neminima, galbūt dėl to, kad „Kalbos praktikos patarimuose“ rekomenduojama jos nevartoti, nes ji laikoma svetimybe (Mikulėnienė, Dvilytė 2013, 64). Tačiau autentiški tekstynų duomenys rodo, kad ji dažnai vartojama ir turėtų būti tirama.

Šių lietuvių kalbos dalelyčių funkcijos dar nėra išsamiai ištirtos. Petitas (Petit 2010) aptaria galimą nurodomųjų dalelyčių¹⁴ kilmę lietuvių ir latvių kalbose. Nepaisant savo nurodomosios prigimties, jos atlieka ir pragmatines funkcijas, nes kalbėtojas, nurodydamas į tam tikrus konkrečius fizinius objektus ar abstrakčius vienetus (pavyzdžiui, šnekos aktus), kartu kuria ir tarpasmeninį santykį su pašnekovu, bando atkreipti jo dėmesį, tikisi vienokios ar kitokios reakcijos: „jų pagrindinis bruožas yra pragmatinė sąsaja su pašnekovu, siekiant atkreipti jo dėmesį į supančio pasaulio elementus“¹⁵ (Petit 2010, 165–166). Vienas išsamesnių darbų, tiriančių dalelyčių *gi* ir *va* dabartinę vartoseną yra Ruskan (2019). Autorė aptaria *va* ir *gi* grožinės literatūros tekstuose ir sakytinėje kalboje, didesnę dėmesį skirdama jų funkcinei distribucijai inicialės, medialės ir finalės pozicijose.

Šios dalelytės beveik visuose kontekstuose išlaiko savo pagrindinę nurodomąją funkciją:

¹⁴ Petitas vartoja (2010) terminą *pristatomosios dalelytės* (angl. *presentative particles*).

¹⁵ Originalus tekstas: *their most original characteristic is the pragmatic connection established with a speech partner whose attention is drawn to an element of the surrounding world.*

(1.20) TYR: *Nu taip. Aš dėl tų, **vat**, mobilių, tai galvoju, kad prisideda ir tie, kurie iš jų paskui nuperka, nes kitaip jie neplėštų iš vaikų mobilių.*

LV43A: *Tai taip, nu, o kaip.* (IT)

Kartu su nurodomąja funkcija dalelytės *va* ir *vat* taip pat tarnauja kaip pašnekovo dėmesio pritraukimo priemonės. Tai dažniausiai atsitinka, kai dalelytės pradeda pasakymą:

(1.21) *MAM: ***va**, pasižiūrėk kainas, nežinau, ką jai dovanų.*

*MAM: *gal kokį į teatrą bilietą.*

*DUK: *į teatrą tai fainai.* (SPKT)

Šiame pavyzdyje mama ir dukra kalba, ką nupirkti draugei dovanų, ir svarsto apie bilietą į kokį nors renginį. Dėmesį pritraukianti dalelytė *va* visų pirma atlieka tekstinę funkciją, tačiau kartu jaučiamas ir mamos siekis įtraukti dukrą į pokalbį.

Va ir *vat* dar gali pastiprinti kvietimą pašnekovui atlikti tam tikrą veiksmą, pavyzdžiui:

(1.22) LM70A: *Tai sako, jinai ten pasakė tokią kalbą tiem Užsienio reikalų darbuotojam.*

*Mes taip bijojom, kad jie jos ten gal neklausys, nu, nu, ką gi, gili, gili, gili senutė, bet tai yra tokia galva, tokia šviesi, tokia orientacija, kad oioioi. **Vat**, pas ją jūs nuvažiuokit dar į Kauną. Tikrai.*

TYR: *Bet jinai Kaune gyvena?*

LM70A: *Kaune.* (IT)

Pašnekovė pasakoja apie savo šviesaus proto 95 metų senelę ir pavartodama *vat* tarsi nutraukia savo pasakojimą ir paragina, kviečia interviu atliekančią tyrėją aplankyti senolę. Reikia pastebėti, kad skatinimo funkciją, be abejo, sustiprina ir imperatyvas *nuvažiuokit*. Taip kuriamas tarpasmeninis pašnekovų santykis.

Kai pasakyme atsiranda keletas *vat* ar *va* vartosenos atvejų paeiliui, kuriamas diskurso rišlumas. Tokiais atvejais išryškėja inherentinis nurodomasis pradai, pavyzdžiui, nurodoma į konkrečią situaciją praeityje:

(1.23) STU2: *bet esmė tame, kad jinai, **vat**, pavyzdžiui, sako, o čia, žinai, **vat**, man vaikas padovanojo knygą Arklių užkalbėtojas, ir aš labai jos norėjau, ir aš ją perskaičiau, ir man labai patiko, ir taip toliau.* (SPKT)

Samplaikos *tai vat* ir *tai va* dažnai rodo vienos kalbėtojo minties užbaigimą arba grįžimą prie ankstesnės diskurso temos:

(1.24) TYR: <...> *Tai man kai kuriuos dalykus labai sunku prisiminti, bet aš kadangi dirbu radijuje, taigi klausiu mūsų vienas žurnalistas anksčiau Lietuvos radijų dirbęs, ir sakau, nu va D. Š., tai sakau, žinai tokį? Jo jo, sako, žinau, sako, labai geras žmogus buvo. **Tai vat**, kai jūs sakote, nerašėt jokių papeikimų, tai man iškart irgi labai smalsu.* (IT)

Kalbėtoja (1.24) pavyzdyje tarsi užbaigia pirmąją savo pasakymo dalį ir referuoja į pašnekovo anksčiau pasakytus žodžius taip įtraukdama pašnekovą į kalbamą situaciją ir tikėdamasi vienokios ar kitokios jo reakcijos.

Kaip ir kitos šiame poskyryje aptartos dalelytės, *va* ir *vat* atlieka ivairias pragmatines funkcijas ir išsiskiria multifuncionalumu.

3.2. Įvardinės ir prieveiksminės kilmės diskurso žymikliai dabartinėje sakytinėje kalboje

Šiai žymiklių grupei priklauso įvardinės kilmės žymikliai *tai*, *šita* ir prieveiksminės kilmės žymikliai *čia*, *ten*, *tenai(s)*, *tada*, *dabar*, *šiaip*, *kažkaip*, *gerai*, kurie įgyja pragmatinių funkcijų, kai praranda savo pirmines leksines arba gramatines reikšmes. Pavyzdžiui, vartojami kaip diskurso žymikliai, *čia*, *ten*, *tenai(s)* nebereiškia vietos, *tada* ir *dabar* – laiko, *šiaip* ir *kažkaip* – būdo. Diskurso žymiklio *tai* vartoseną nėra sietina su parodomąjo įvardžio (2.1) arba (porinio) jungtuko (2.2) funkcijomis sąlygos ir laiko sakiniuose:

(2.1) EM18: *ir kaip sako: kas yra talentas?*

EM18: *labai sunku apibrėžt, kas yra talentas, bet **tai** yra +..* (ŽT)

(2.2) VV25: *jeigu kas ir dirba, **tai** bet koku atveju, geriausiu atveju, ką galima padaryti šiandien, **tai** tik nusivalyti savo darbo stalą; jeigu jūsų darbas susijęs su kitais dalykais, **tai** bent susitvarkyti darbo vietą.* (ŽT)

Šie žymikliai įgyja pragmatinių funkcijų tada, kai pradeda struktūruoti diskurso segmentus, nurodo santykį su adresatu, žymi bendrąsias žinias, t. y. atlieka tekstines arba

tarpsmenines funkcijas (Brinton 1996, 2008, 2017), kurios bus aptariamose kitame poskyryje. Žymiklių absoliutūs dažniai spontaninei privačios kalbos, interviu ir žiniasklaidos tekstynuose pateikiami 2-oje lentelėje.

2 lentelė. Tirtų įvardžių irrieveksmių absoliutus dažnis analizuotuose tekstynuose

Kalbinis vienetas	Spontaninei privati kalba	Interviu (tik LT gimtakalbiai)	Žiniasklaida (1993–2011)
<i>tai</i>	1400	3444	448
<i>šita</i>	27	95	6
<i>čia</i>	1400	1290	243
<i>ten</i>	1369	1963	76
<i>tenai(s)</i>	77	256	5
<i>tada</i>	304	442	68
<i>dabar</i>	651	877	172
<i>kažkaip</i>	196	448	21
<i>šiaip</i>	168	363	25
<i>gerai</i>	193	417	81

Kaip matyti 2-oje lentelėje, spontaninei privačioje kalboje dažniausi kalbiniai vienetai yra *tai*, *čia*, *ten* ir *dabar*. Jie yra laikomi deiktiniais, nes kalbėtojas neretai mini vietą, pasakoja apie objektus esančius šalia (*čia*) arba kažkur toliau (*ten*), žymi kalbėjimo momentą (*dabar*), pristato minčių ir argumentų seką (*tai*) arba perteikia įvairias pragmatines reikšmes, koduojamas šiais žymikliais. Žymikliai *tai*, *čia*, *ten* ir *dabar* taip pat dažniausiai interviu ir žiniasklaidos tekstynuose. Pastarajame tekстыne dažnai randamas ir *gerai*. Taigi šiuos kalbinius vienetus, turinčius įvairių funkcijų, linkstama dažnai vartoti įvairiose sakytinės kalbos atmainose.

Įvardinės irrieveksminės kilmės kalbinių vienetų formų leksinės / gramatinės ir diskurso žymiklio vartosenos santykis (%) pateikiamas 3-ioje lentelėje.

3 lentelė. Tirtų įvardžių irrieveiksmių leksinės / gramatinės (L / G) ir diskurso žymiklio (DŽ) vartosenos santykis (%), skliaustuose nurodytas absoliutus dažnis

Kalbinis vienetas	Spontaninė privati kalba		Interviu (tik LT gimtakaičiai)		Žiniasklaida (1993–2011)	
	L / G	DŽ	L / G	DŽ	L / G	DŽ
<i>tai</i>	17 % (10)	83 % (50)	17 % (10)	83 % (50)	50 % (51)	50 % (50)
<i>šita</i>	85 % (23)	15 % (4)	48 % (46)	52 % (49)	83 % (5)	17 % (1)
<i>čia</i>	74 % (140)	26 % (50)	56 % (63)	44 % (50)	62 % (83)	38 % (50)
<i>ten</i>	57 % (66)	43 % (50)	63 % (85)	37 % (50)	70 % (53)	30 % (23)
<i>tenai(s)</i>	88 % (68)	12 % (9)	88% (226)	12 % (30)	100 % (5)	–
<i>tada</i>	65 % (92)	35 % (50)	61 % (79)	39 % (50)	56 % (38)	44 % (30)
<i>dabar</i>	86 % (318)	14 % (50)	86 %2 (96)	14 % (50)	92 % (158)	8 % (14)
<i>gerai</i>	35 % (27)	65 % (50)	41 % (35)	59 % (50)	44 % (36)	56 % (45)
<i>kažkaip</i>	12 % (7)	88 % (50)	21 % (13)	79 % (50)	10 % (2)	90 % (19)
<i>šiaip</i>	6 % (3)	94 % (50)	7 % (4)	93 % (50)	20 % (5)	80 % (20)

Kaip rodo kokybinės analizės rezultatai, dažniausi diskurso žymikliai įvairiose sakytinės kalbos atmainose yra *tai*, *kažkaip*, *šiaip*, *gerai* ir *šita*. *Tai* atitinkamo anglų kalboje so „tai, taigi“ taip pat yra vienas dažniausių diskurso žymiklių sakytinėje kalboje, antras pagal dažnumą po *and* „ir“ (Crible 2017, 115). Pastebima, kad *tai* dažnai vartojamas kaip diskurso žymiklis ir spontaninėje privačioje kalboje, ir interviu, o kiek mažiau žiniasklaidoje, kur apie 50% *tai* vartosenos atvejų sudaro įvardinė arba jungtuko vartosenos. Panašiai kaip *tai*, *šiaip* žiniasklaidos tekstyne vartojamas rečiau negu kitose sakytinės kalbos atmainose. Panašūs dažniai, išskyrus kiek didesnę dažnį spontaninėje privačioje kalboje, ir *gerai* atveju. Sakytinio diskurso tipas aiškiai turi įtakos ir diskurso žymiklio *šita* dažniui. Skirtingai negu spontaninėje privačioje kalboje ir žiniasklaidoje, interviu žanre diskurso žymiklis *šita* sudaro beveik pusę vartosenos atvejų. Tai gali sietis su specifine šio žymiklio vartosenos, būdinga interviu žanru, kuriame kalbėtojas stengiasi paaiškinti adresatui tam tikrus dalykus ir jam tenka ieškoti tinkamų žodžių.

Koreliaciją su sakytinio diskurso atmaina rodo ir kiek retesnių diskurso žymiklių distribucija. Pavyzdžiui, *ten* yra dažniausias spontaninėje privačioje kalboje, kai vartojamas kaip neapibrėžtumo, netikslumo žymiklis, būdingas mažiau formalioms sakytinės kalbos atmainoms. Interviu ir žiniasklaidoje dažniausias yra *čia*, atliekantis aiškinamąją funkciją, labiau būdingą argumentaciniam diskursui. *Tada*, atliekantis ir diskurso struktūravimo, ir tarpasmenines funkcijas bei turintis atitikmenų germanų (Altenberg 2010; Haselow 2011;

Fretheim 2015; Aijmer 2019) ir romanų kalbose (Degand 2014; Beeching 2016b), taip pat yra dažnesnis ir interviu, ir žiniasklaidos tekstynuose. Galiausiai *tenai(s)* ir *dabar* yra rečiausiai paplitę diskurso žymikliai visuose tirtuose diskurso tipuose.

3.2.1. *Tai*

Dažniausias diskurso žymiklis *tai*, panašiai kaip anglų kalboje so „tai“ (Biber et al. 1999, 877–878; Müller 2005, 68; Buysse 2017, 38; Crible 2017, 115), pasižymi multifunkcionalumu, t. y. atlieka diskurso organizavimo ir struktūravimo (tekstines), ir ryšio su adresatu užmezgimo (tarpasmenines) funkcijas. *Tai* gali reikšti autoriaus išvadą, išplaukiančią iš ankstesniame diskurse įvardytų faktų, ir tokiu būdu prisidėti prie diskurso organizavimo, kaip pavyzdyje žemiau:

(2.3) TYR: <...> *Mh. O dabar kitas klausimas. Jeigu mes Vilnių lygintume su kitais miestais Lietuvos, panašus? Skiriasi?*

LM36A: *Vis tiek Vilnius yra sostinė ir yra didžiausias miestas, **tai, manau**, irgi atitinkamai ir ir nusikaltimų turėtų būt daugiausia ir, na, vis tiek kamščių daugiausia ir ir taip toliau. Vis tiek tai yra didžiausias Lietuvos miestas. (IT)*

(2.3) pavyzdyje kalbėtoja daro išvadą, kad Vilniuje turėtų būti daugiausia nusikaltėlių ir kamščių, nes tai yra sostinė ir didžiausias miestas. Argumentai, vedantys prie daromos išvados, pateikiami pasakymo pradžioje pačios kalbėtojos. Išvados subjektyvumas pabrėžiamas nuomonės veiksmožodžiu *manau*. *Tai* taip pat atlieka tekstinę funkciją, kai reiškiamas autoriaus pritarimas kitų pokalbio dalyvių išsakytai nuomonei. (2.4) pavyzdyje nuomonės pritarimas sustiprinamas žymikliais *be abejo*, deontinio modalumo žymikliu *reikia* (plg. so „tai, taigi“, Buysse 2017, 42):

(2.4) *PIRM: +< *jeigu išlaužt(i), tai čia viską reikia mokėt(i), čia kainuoja nemažus pinigus, suprantat(e).*

*KAIM10: +< *taip, čia gi apie aikštę eina kalba.*

KAIM11+< ***tai, be abejo, be abejo, reikia mokėt(i).** (SPKT)*

Tačiau reikėtų pabrėžti, kad (2.4) pavyzdys iliustruoja tekstinės ir tarpasmeninės funkcijų sutapimą, nes *tai* siejamas ne tik su ankstesniu diskurso segmentu ir diskurso organizavimo ypatybėmis (tekstinė funkcija), bet ir su dėmesio nukreipimu į adresatą (tarpasmeninė

funkcija), nes reiškiamas pritarimas adresato nuomonei, pakartojami net adresato žodžiai (*reikia mokėti*). Tekstinės ir tarpasmeninės funkcijų sutapimas pastebimas klausiamuosiuose kontekstuose, būdinguose žiniasklaidai ir interviu. Pradėdamas pasakymą su *tai*, kalbėtojas parodo, kad, remiantis ankstesniu diskurso segmentu, atsiranda pagrindas paklausti adresato dėl spėjamos informacijos arba patikslinti dėl pateikiamos informacijos (2.5) (plg. so „tai“ Buysse 2017):

(2.5) LM28A: *taip esu iš vilniaus, vilniuj gimiau.*

TYR: *ir mama jau vilniuj gimusi?*

LM28A: *mama taip pat vilniuj, vilnietė.*

TYR: *gerai, tai išeina kad tu antros kartos vilnietė taip?*

LM28A: *taip.* (IT)

Kalbėtojas skatina adresatą įsitraukti į jų dviejų pokalbį ir patvirtinti arba paneigti turimą informaciją, priklausančią jų bendram žinojimo laukui. *Tai* vartoseną pasakymo pradžioje prideda pasakymui ir emfatiškumo. Funkcinis sutapimas būdingas ir anglų kalbos *tai* atitikmeniui so. Nagrinėdama diskurso žymiklio so „tai“ funkcijas interviu kalboje, Crible (2017, 115) pastebi, kad so „tai“ gali sieti du diskurso segmentus ir tokiu būdu atlikti siejimo funkciją (angl. *relational*), pabrėžiančią kalbėtojo išvadą, taip pat gali atlikti ir retorines, struktūrines ir tarpasmenines funkcijas (angl. *non-relational*), kurios jau nebeturi išvados reikšminio komponento. Tyrėja pabrėžia, kad nepaisant aiškių kontekstų, iliustruojančių vieną ar kitą so „tai“ funkciją, pastebimas ir funkcinis sumišimas (išvados bei diskurso struktūravimo funkcijų). *Tai* vartojamas kaip diskursą struktūruojanti priemonė pasakymo pradžioje, kai pradėdama nauja tema (2.6):

(2.6) *MOČ: *rūgštingumas nuo pieno i(r) kavos gali atsirast(i) šitaip*

*MOČ: *labai kietas kiaušinis.*

*SUN: *normaliai.*

SUN *tai girdėjau, nereikės parvežt(i) ten jūsų, ne?* (SPKT)

(2.6) pavyzdyje močiutė ir sūnus kalbasi prie pusryčių stalo apie maistą, kai staiga sūnus pereina prie kitos temos (kad nereikia močiutės pavežti). Ši funkcija būdinga ir diskurso žymikliui so „tai“ anglų kalboje (Buysse 2017, 50). *Tai* žymi pasakymo pradžią ir kalbėtojo iniciatyvą valdyti pokalbį. Tačiau panašiai kaip (2.4)–(2.5) pavyzdžiuose, šiuose kontekstuose taip pat išvelgiamas tekstinės ir tarpasmeninės funkcijų sutapimas, nes *tai* ne tik struktūroja

pasakymą, t. y. žymi pasakymo pradžią, bet ir įtraukia adresatą į pokalbį. Laukiama ir adresato patvirtinimo, ar tai, ką sako kalbėtojas, yra tiesa. Pastebima, kad pasakymo pradžioje *tai* gali sudaryti samplaikas su kitais diskurso žymikliais:

(2.7) *DRAU: *mūsų, nu tik mes esam(e) penki dvyliktas, o mūsų kaimynai penki tryliktas, tai ten vienas yra iš Varnių, tai sakė, galės nuvežt(i).*

*DRAU: ***tai tada*** *galėsiu, nereik(ė)s tų tašių tampytis per Kauną pirmyn, atgal.*
(SPKT)

(2.8) HV04: *pakvietėt mane į tą laidą, **tai jau** pas mane paskui buvo patikėjau, kad čia viskas tvarkoj.*

VM04: *o ką Jūs (ŽT)*

(2.7) pavyzdyje *tai* vartojamas su žymikliu *tada* ir samplaika *tai tada* reiškia kalbėtojo išvadą, išplaukiančią iš anksčiau pateiktų faktų ir reiškia „tokiu atveju“. Samplaika *tai tada* gali būti vartojama imperatyvuose, klausiamuosiuose kontekstuose ir pabrėžti šių šnekos aktų ilokucinę jėgą. Samplaika *tai jau* (2.8) perteikia ne tik kalbėtojo išvadą, išplaukiančią iš ankstesnio diskurso, bet ir sustiprina pasakymo ekspresyvumą, atkreipia adresato dėmesį į aptariamus dalykus.

Iš pateiktų funkcijų ir vartosenos pavyzdžių matyti, kad diskurso žymikliui *tai* būdingas dalinis tekstinių ir tarpasmeninių funkcijų sutapimas.

3.2.2. Šita

Kaip minėta, diskurso žymiklis *šita* dažniausiai vartojamas interviu, kai kalbėtojas bando rasti tinkamus žodžius tam, kad paaiškintų tam tikrą reiškinį, kurį pamiršo (2.9), arba nežino, kaip tiksliai paaiškinti (2.10):

(2.9) LM41B: *aš atsimenu žinokit daugmaž atsimenu, nes išvažiavau gal šešių, šiaip aš galiu net atsimenu savo butas kaip buvo tas, kaip jis išplanuotas buvo daugmaž, tokių turiu vat eee kažkiek vizualiai galiu atsiminti, aš sakau priešais kalėjimą.*

LM41B: ***kaip v kaip dabar, nu vat, šita*** *yra, jo, tas rajonas, toks.*
(IT)

(2.10) TYR: *ir ir ir grynai prisiminimų apie miestą tai dabar man reikia diktofonui pradžiai įrašyt dokumentuot kad jūs vilniuj gimėte.*

LV55A: *eee šita į į į nes nežinau va čia kalbėjau su kaimynais tai jie irgi vil aš sode dabar gyvenu tai +... (IT)*

(2.9) pavyzdyje kalbėtoja bando nusakyti, kaip atrodė namas, kuriame gimė. Kontekste randama ir kitų žodžių, parodančių kalbėtojo bandymus paaiškinti, apibūdinti vaikystės namą (*kaip v kaip dabar, nu vat*). (2.10) pavyzdyje kalbėtojas taip pat ieško tinkamo žodžio, nes daro pauzę (*eee*) ir kartoja žodį *į*. *Šita* gali reikšti ir kalbėtojo bandymą pataisyti savo atsakymą (2.11) arba laimėti laiko (2.12) kažką sakant arba apibūdinant:

(2.11) TYR: *taip jau na tai prieš karą tai dar jinai ir jauna tuo metu buvo taip?*

LM47A: *taip, mano mamai buvo metai kai mirė se senelis.*

TYR: *oi tai abudu seneliai jūsų yra irgi liet šita vilniečiai?*

LM47A: *nu taip. (IT)*

(2.12) LV46A: *Dirba banke Gedimino prospekte ir atvažiuoja pusę septynių, tai randa vietą pasistatyt, kur nereikia mokėt jai per visą dieną pinigų. Nes dabar po aštuonis ten litus į valandą, nu tai.*

TYR: *Oj, dar tą kaip nors pritildom, ar čia neišeina jos? O šita gi, o sakykit, nu, tai gerai, tai čia būtų vienas iš pokyčių, irgi, – mašinų tiek daug ar žmonių daugėjimas, vat? (IT)*

(2.11) pavyzdyje kalbėtoja norėjo paklausti, ar abu pašnekovo seneliai yra vilniečiai, bet pradėdamas to klausti, vietoj *vilniečiai* pradėjo sakyti *lietuviai*, ir pasitaisė. Kitame pavyzdyje (2.12), *šita* atsiranda pasakymo pradžioje ir sudaro samplaiką su dalelytėmis *o* ir *gi*. Tokiu būdu kalbėtojas bando laimėti laiko tam, kad paaiškintų dalyko esmę. Kiti kontekste esantys diskurso žymikliai *o sakykit, nu, tai gerai* taip pat rodo kalbėtojo delsimą bei neužtikrintumą. Spontanineje privačioje kalboje diskurso žymiklio *šita* funkcijos yra panašios kaip ir interviu.

3.2.3. Čia, ten, tenai(s)

Čia, ten ir *tenai(s)* įgyja pragmatinių funkcijų tada, kai nurodo kalbėtojo santykį su adresatu, žymi bendrąsias žinias arba paaiškina, patikslina ir apibendrina kalbinės situacijos aspektus ir taip prisideda prie rišlesnio diskurso kūrimo. Diskurso žymikliai *čia, ten* ir *tenai(s)*,

kilę iš vietos prievoksmių, gali apibendrintai nurodyti į situaciją, minėtą anksčiau, kaip (2.13)–(2.14) pavyzdžiuose. Referuodami į situaciją, minimą tam tikroje diskurso atkarpoje, *čia, ten ir tenais* atlieka visų pirma tekstinę funkciją:

(2.13) TYR: *Vakar rodė filmą iš Scanoramos, apie Kopenhagą, irgi dokumentinį, ir ten sakė, rodo žmones iš perspektyvos, ir sako, jie skolinasi miestą, tokia metafora*

LM46A: *Mh, skolinasi.*

TYR: *Jie skolinasi, tarp jų visų bendra tai, kad jie pasiskolino šitą miestą.*

LM46A: **Nu jo, čia** įdomiai taip. *Tai va, tai, kad sakau, čia, nežinau, labai subjektyvu, nes jeigu šnekėt su kažkokiais kitais žmonėm, kuriuos, nu sakau, juk vaikas, tai tu, tau visai tas pats, kad jis yra pakankamai, nu tu nesirūpini tais dalykais, kad reikia kūrenti anglim, kad ten nėra kažkokių tai patogumų. (IT)*

(2.14) *SES2: *vakare, tan pačią@d [: tą pačią] dyna@d [: dieną] atvažiava@d [: atvažiavo], kaip niekur nieka@d [: niekur nieko], meilūs abudu, geri, susitaiken@d [: susitaikę] viel@d [: vėl].*

*SES1: *tai, kad ten kiek aš prisimenu, tai tiek ten taip pat ir tebėra viskas.*

*SES2: *ką?*

SES1 *tai kad jie ten amžinai, kiek aš prisimenu skirias(i), taikosi, taikosi, skirias(i), nieko ir neveik@d [: neveikia] daugiau. (SPKT)*

Čia ir ten (2.13)–(2.14) atvejais apibendrina situaciją, kurią pristatė anksčiau kalbėjęs pokalbio dalyvis. Pastebima, kad (2.13) pavyzdyje *čia* eina po diskurso žymiklių samplaikos *nu jo*, rodančios pritarimą adresato (TYR) minčiai ir *čia* apibendrintai referuoja į adresato išreikštą teiginį (Kopenhagos miesto skolinimąsi per kino festivalį „Scanorama“). Kitame sakinyje taip pat vartojamas *čia*, pridodantis pasakymui emfatiškumo.

Ten ir tenai atlieka tekstinę funkciją, kai kalbėtojas pagaliau prisimena informaciją, kurią buvo pamiršęs (2.15) arba dėl kurios nėra užtikrintas (2.16), ir patikslina tą informaciją vartodamas *ten ir tenai*, nors iki galo nėra tikras:

(2.15) TYR: *be abejo ane, o dar man tada klausimas jūsų tėvai kur yra gimę?*

LV47A: *tėvai yra mmm mama iš aukštaitijos tėvas iš žemaitijos pusės, ir, mama atsikėlė į vilnių, pokary penkiadešim kažkelintais metais, penkdešim ten šeštais. (IT)*

(2.16) LV77A: *kas taip?*

TYR: *tėtis jūsų.*

LV77A: *mano ne mano tėtis gimęs įį įį dusetų zarasų rajonas dabar ska skaitosi zarasų rajonas dusetų kaip tenai valsčius ar kas buvo aš nežinau tada valsčius turbūt buvo.* (IT)

Kalbėtojo netikrumas išreiškiamas tokiais konteksto elementais kaip *kažkelintais* (2.15) arba *ar kas buvo aš nežinau* (2.16). Panaši reikšmė lenkų kalboje perteikiama diskurso žymikliu *gdzieś tam* „kažkur ten“, kurį įterpdamas kalbėtojas turi daugiau laiko surasti tinkamą žodį, kad apibūdintų reikalingą konceptą (Adamczyk 2017, 393). Pažymima, kad *gdzieś tam* „kažkur ten“, vartojamas kaip diskurso žymiklis, nežymi vietos reikšmės, bet atlieka užpildo funkciją.

Diskurso žymiklių *čia* ir *ten* tarpasmeninės funkcijos pasireiškia kontekstuose, nurodančiuose į bendrąsias kalbėtojo ir adresato žinias. Pavyzdžiui, *čia*, vartojamas kaip diskurso žymiklis, pasižymi abstrakčia arba neapibrėžta reikšme, nurodančia į esamą situaciją, kuri žinoma tiek kalbėtojui, tiek adresatui:

(2.17) *MOT2: *atkakli, nu pasiekė savo tikslą.*

*MOT1: *nu, tai jai, žinai, irgi, man atrodo, navaras yra.*

*MOT2: *tikriausiai, jo, tikriausiai.*

MOT2 *o tai ką tas pensijų fondas, ką jis tau čia duoda, ar tu kažkaip kaupsi dabar, čia dėl pinigų?* (SPKT)

(2.17) pavyzdyje *čia* neturi konkretaus vietos referento, bet vartojamas bendrai esamai situacijai pabrėžti. Analizuodama simbolines deiktinio anglų kalbos žymiklio *here* „čia“ reikšmes sakytiniame akademiniam diskurse, Bamford (2004, 128) remiasi bendro kalbėtojo ir adresato kognityvinio konteksto sąvoka (angl. *shared cognitive context*), padedančia suprasti abstraktų *here* „čia“ referentą. Vartodamas *čia* netgi du kartus, kalbėtojas stengiasi atkreipti adresato dėmesį į kalbamą situaciją ir gauti iš adresato atsakymą, komentarą ar paaiškinimą aptariama tema, taigi išryškėja tarpasmeninė žymiklio funkcija. Pastebima, kad *čia* gali būti pavartotas ir keletą kartų viename pasakyme, kaip (2.18) pavyzdyje:

(2.18) *nu, nerealų čia yra.*

TYR: *O kodėl?*

LV43A: *Tai kurgi su mūsų šitom čia krizėm čia iškels ką nors? Čia niekada nieko neiškels čia.*

TYR: *Tik prikels. Nu, o kaip Jums atrodo tie dangoraižiai?* (IT)

(2.18) atveju *čia* įterpimas rodo kalbėtojo ekspresyvumą, būdingą sakininės kalbos diskursui, o tokio tipo pavyzdžiai randami visuose analizuotuose tekstynuose. Šiuose pavyzdžiuose *čia* prisideda ne tik prie kalbėtojo ekspresyvumo, bet ir prie kuriamo rišlesnio diskurso. Įterpdamas *čia*, kalbėtojas užpildo pokalbio spragas, panašiai kaip vartodamas diskurso žymiklį *šita*. Dėmesys adresatui parodomas taip pat kontekstuose, kuriuose *čia* ir *ten* nuolat vartojami su klausiamaisiais žodžiais *kas*, *kiek*, *ką*, *kokia*, ir kalbėtojas gali atskleisti įvairius jausmus adresato atžvilgiu:

(2.19) *DUK: *mama, parodyk Tomui akį!*

MAM *ką čia rodyt(i) gali, akis nu!* (SPKT)

(2.20) *VYR2: *tas kosmodiskas, sakau, jis vaistas nuo visų ligų.*

*VYR2: *super@sv.*

*VYR1: *galėsim(e) televizijoj(e) reklamuot(i).*

MOT2 *kaip ten tas?* (SPKT)

(2.19)–(2.20) pavyzdžiuose *čia* ir *ten* sustiprina ilokucinę šnekos aktų jėgą. *Čia* gali būti pavartotas pasakymo pradžioje, kada kalbėtojas pabrėžia subjektyvią nuomonę (2.21), arba pasakymo pabaigoje, kada kalbėtojas referuoja į bendrąsias žinias su adresatu, ir perteikia intersubjektyvias reikšmes (2.22):

(2.21) *MO2: *nu va.*

*MO?: *čia smagumas jam yra.*

*VY1: *išsireikalaus.*

MO4: *čia, sakiau, kaip Džeimsas Bondas.* (SPKT)

(2.22) *VYR4: *ar į Tojotą?*

*VYR1: *mhm, nu, ir tai gerai.*

*VYR2: *nedaug.*

VYR3: *nedaug, normaliai čia.* (SPKT)

Kaip galima matyti iš pateiktų pavyzdžių, diskurso žymikliai, kilę iš vietosrieveiksmių, pasižymi didele atliekamų funkcijų įvairove.

3.2.4. *Tada, dabar*

Žymikliai *tada* ir *dabar*, turintys pirminę leksinę laiko reikšmę, taip pat atskleidžia įvairias pragmatines funkcijas. Laikorieveiksmiai, vartojami kaip diskurso žymikliai, pastebimi ir kitose kalbose, pavyzdžiui, germanų arba romanų. Panašiai kaip *tai*, *tada* žymi išvadą, išplaukiančią iš ankstesnio diskurso, ir tokiu būdu nurodo ryšius tarp diskurso segmentų (2.23):

- (2.23) *VYR1: *toroidą pastatei, transformatorių toroidinį pastatei?*
*VYR2: *ne, ne, ne, iš viso be transformatoriaus xxx lemputė xxx*
VYR1: *gaidys **tada**, pas tave, reikia, įtampa nepastovi.* (SPKT)

Pavyzdyje (2.23) *tada* atsiranda pasakymo pabaigoje ir sustiprina kalbėtojo poziciją (t. y. išvadą) aptariamam klausimui. Pasakymo pradžioje arba pabaigoje *tada* gali žymėti įvairius bendravimo su adresatu atspalvius, priklausomai nuo šnekos akto tipo. Klausiamuosiuose šnekos aktuose *tada* žymi kalbėtojo prašymą patvirtinti išvadą (2.24), nes adresatas turi pakankamai žinių įvertinti esamą situaciją. Ekspresyvuose *tada* užbaigia pokalbį (2.25), pabrėžiant bendrą kalbėtojo ir adresato sutarimą dėl aptariamų dalykų:

- (2.24) *MOT2: *trisdešimt du.*
*MOT2: *sakė be tų, be [/] be [/] be [/] be nuolaidos tos nu ne darbuotojui, penkiasdešim šeši šiaip mėnuo.*
*MOT1: *mhm.*
MOT1: ***tada** gal reikia į tą eit?* (SPKT)
- (2.25) *VYR: *nu, gerai, bandysiu, tai gero vakaro jums **tada**.*
*MOT: *nu.*
*VYR: *nu.*
MOT: *gerai **tada**.* (SPKT)

Atsidurdamas pasakymo periferijoje, *tada*, panašiai kaip ir angliškasis jo atitikmuo *then*, struktūruoja diskursą arba žymi tarpasmeninius santykius su adresatu (Haselow 2011, 2012, 2013). Tačiau Haselovas (2011: 3606) pabrėžia žymiklio *then* „tada“ funkcijų skirtumus pasakymo pradžioje ir pabaigoje. Skirtingai negu pasakymo pradžia, pasakymo pabaiga yra

tinkama pozicija įvairiems autoriaus komentarams ir spontaninei raiškai, kuri neįmanoma pradedant pasakymą. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad panašias funkcijas atliekantys diskurso žymikliai (pvz., anglų kalbos *so* „tai“ ir *then* „tada“, Aijmer 2019) gali atsirasti skirtingose pasakymo periferijose tam, kad sustiprintų teksto rišlumą ir autoriaus nuomonę. Panašiai kaip anglų kalboje *so* „tai“, varojamas pasakymo pradžioje, o *then* „tada“ – pasakymo pabaigoje, taip ir lietuvių kalboje *tai* ir *tada* randami skirtingose pasakymo periferijose:

(2.26) TYR: *Tai tikriausiai supratot, kad mes tiriam ir Vilniaus kalbą dar, **tai** galėtumėm gal pašnekėti ir apie kalbą **tada**.* (IT)

Tai pasakymo pradžioje žymi kalbėtojos prašymą (papasakoti apie Vilniaus kalbą), išplaukiantį iš anksčiau pateikto paaiškinimo (kad tiriama ir Vilniaus kalba), o *tada* pasakymo pabaigoje reiškia kalbėtojo lūkestį, kad adresatas sutiks su kalbėtojo prašymu. Panašiai kaip diskurso žymiklis *tai*, *tada* ir *dabar* pasakymo pradžioje gali pristatyti naują temą ir taip atlikti diskurso struktūravimo funkcijas:

(2.27) LV78A: *kuris teišus, kuris ir parašydavo straipsnį, pakoreguodavo, reiškia, tai ir papeikimą gaudavo ar ką, tai aišku, kad viena kažkuri pusė buvo nepatenkinta. Va kaip kaip kaip kaip K. čia neseniai apie krepšinį pasakė, krepšinis ne seksas, abi pusės negali būt laimingos.*

TYR: *O žiūrėkit, **tada** kitas klausimas. Jūs žurnalisto duoną kodėl rinkotės? Kaip Jūs sugalvojote?* (IT)

(2.28) IM04: *tam reikia paimti cukraus pusę kilogramo, kiek aš žinau; bet kas blogiausia, tai yra šitą patiekalą reikia laikyti porą valandų, dvi tris valandas, kol palai jisai pasigamins.*

BV39: *ir ir **dabar** vynai, kokio reikia vyno?*

IM04: *vyno reikia turbūt balto; tokio, bet tai nebūtinai, jis galbūt saldaus.*

BV39: *saldus, pusiau saldaus?*

IM04: *pusiau saldaus xxx yra įvairiausių desertinių vynų.* (ŽT)

(2.29) TYR: *Aukštasis, aišku, aukštasis ir medi. Ir visą laiką pagal šitą specialybę dirbot?*

LM38B: *Taip.*

TYR: *Sesele. Nu, gerai, **dabar tada** apie Vilnių. Sakykit, ar jūs atsimenat pirmąją vietą, kokią, kurio, kokia yra pirmoji vieta, kurią atsimenant, kur tėvai gyveno?* (IT)

(2.27) pavyzdyje *o žiūrėkit* atkreipia adresato dėmesį į rūpimą klausimą, o *tada* pristato tą klausimą, kuris sudaro naują pokalbio temą arba aspektą. Panašiai (2.28) atveju *dabar* pristato naują pokalbio temą (vynus), kai pirmasis kalbėtojas baigia pasakoti apie gaminamą patiekalą, minimą pokalbio pradžioje. Samplaika *dabar tada* (2.29), panašiai kaip anglų kalboje *now then* „dabar tada“ (Aijmer 2002, 74), pristato naują pokalbio temą. Nors diskurso žymiklis *dabar* yra retesnis negu *tada*, pastebima šio žymiklio tarpasmeninė funkcija kontekstuose, rodančiuose kalbėtojo nuostabą arba nepasitenkinimą dėl tam tikro elgesio:

(2.30) IV20: *pasakysiu +...*

VM13: +< *arba palinkėti sėkmės kitai porai.*

VV20: +< *žiūrėk.*

IV20: *tai gal jūs baigsite čia abu **dabar** murkti **dabar**? (ŽT)*

Diskurso žymiklis *dabar* pastiprina šių pasakymų ilokucinę jėgą. Verta pastebėti, kad (2.30) pavyzdyje *dabar* yra pavartotas du kartus. Ko gero, pirmasis *dabar* pavartojimo atvejis labiau reiškia laiką, esamą situaciją, o antrasis *dabar* perteikia autoriaus nepasitenkinimą.

Kalbėtojo ir adresato santykiai gali būti dar labiau pabrėžiami parentetinių vienetų, sudarytų iš sakymo arba percepcijos veiksmažodžių ir žymiklio *dabar*:

(2.31) VM02: *aš gal negerai stoviu čia užstoju visus savo pašnekovus.*

EV91 *ragauja sriubas.*

EV91: *antra antra ir ketvirta.*

VM02: *antra ir ketvirta, **dabar žiūrėkit**, va, berniukai mergaitės*

IM09: *matom. (ŽT)*

(2.32) LV51B: *Nu taip, kadangi gaisrininkai staigiai atvažiavo ten ša šalia buvo ta gaisrinė ir užgesino xxx.*

TYR: *Gerai, **dabar pasakykit**, didžiausias pasikeitimas nuo anų laikų Vilniaus.*

Išvaizdos ar būdo ar dar ko. (IT)

Lietuvių kalbos *dabar*, atskleidžiantis aukščiau įvardytas pragmatines funkcijas, turi panašumų su diskurso žymikliu *now* „dabar“ anglų kalboje, kuris taip pat vartojamas naujai temai pristatyti arba atkreipti adresato dėmesį į aptariamą situaciją (Aijmer 2002, 74).

3.2.5. *Kažkaip, šiaip, gerai*

Dažniausiai *kažkaip, šiaip* ir *gerai* vartojami kaip diskurso žymikliai, atliekantys tekstines ir tarpasmenines funkcijas. *Kažkaip* ir *šiaip* padeda kalbėtojui apibūdinti reiškinius ir kartu rodo subjektyvų jo požiūrį, pavyzdžiui, žymi tam tikrą nuostabą:

(2.33) VV28: *šokai nuo nuo gumos? %xjuo: vedėjas vos nusijuokia.*

VM19: *nuo gumos, su guma; ne man, žinok, šie metai buvo **kažkaip** labai šuningi, nes aplankiau labai daug pasaulio +...* (ŽT)

(2.33) pavyzdyje kalbėtojas nesitikėjo, kad apkeliaus tiek daug pasaulio, ir apibūdinamas metus pavartoja *kažkaip*, taip sukurdamas netikėtumo įspūdį.

Diskurso žymikliai *kažkaip* ir *šiaip* atsiranda ir tuose kontekstuose, kuriuose kalbėtojas nėra užtikrintas dėl savo teiginių, plg.:

(2.34) VV28: *gerų žinių mes laukiam jau dabar; paskambinkit, jei galit tučtuojau!*

VM19: *+< o draugai!*

VV28: *tau **kažkaip** šiandien norisi kurt eiles be rimo taip?*

VM19: *jo*

VV28: *be rimo.* (ŽT)

(2.34) pavyzdyje kalbėtojas bando apibūdinti pašnekovo būseną. Tai, kad *kažkaip* susijęs su kalbėtojo neužtikrintumu, paaiškinama pirmine leksine šio žymiklio reikšme.

Šiaip atlieka tekstinę funkciją, kai atsiduria pasakymo pradžioje arba nurodo į ankstesnius kalbėtojo žodžius (2.35), juos apibendrinamas:

(2.35) *STU1: *tai gali paklausti, vyksta juk susitikimai.*

*STU2: *kada aš dabar bėspėsiu?*

*STU2: *ne, **bet šiaip** būtų įdomu.*

STU1: ***šiaip** pabandyk susirasti jo emeilą.* (SPKT)

Kaip ir žymiklių, aptartų ankstesniuose poskyriuose, atvejais, pastebimas tekstinės ir tarpasmeninės funkcijų sutapimas, ypač tada, kai *šiaip* vartojamas samplaikose su kitais diskurso žymikliais:

(2.36) LM55A: *Aš į masinius renginius neinu tikrai.*

TYR: *Vilniaus dienos, ten kažkas, neinat?*

LM55A: *Ne, ne, ne.*

TYR: *Aha, o tai šiaip tada, tarkim, vietų praleisti laisvalaikį, vat muziejų, teatrų, jum atrodo, užtenka Vilniuj, ar galėtų būt daugiau? (IT)*

(2.36) pavyzdyje kalbėtoja vartoja diskurso žymiklių samplaiką ne tik kaip tekstinę priemonę, rodančią išvadą, išplaukiančią iš ankstesnio diskurso, bet ir kaip tarpasmeninių funkcijų turintį žymiklį, nes perteikiamos įvairios bendrosios žinios. Šiame pavyzdyje atkreipiamas adresato dėmesys į tai, ar mieste tikrai yra pakankamai vietų tam, kad būtų galima praleisti laisvalaikį.

Dalinis tekstinių ir tarpasmeninių funkcijų sutapimas pastebimas ir diskurso žymiklio *gerai* vartosenoje, kai ir pritariama adresato ankstesniam pasakymui, ir pradedama nauja tema arba pokalbio aspektas, ypač kai *gerai* vartojamas su kitomis dalelytėmis, tokiomis kaip *o, tai*. Tas ypač būdinga interviu žanrui:

(2.37) TYR: *Mh. O Jūs pati dažnai nuvažiuojat į Kauną?*

LM36A: *Į Kauną? Na, važiuoju per ko- keturis kartus per metus maždaug, penkis.*

TYR: *Per didžiąsias šventes, ar ne? O tai gerai, o pavyzdžiui, kauniečiai rengiasi gal kažkaip kitaip negu vilniečiai? Koks pirmas įspūdis? (IT)*

Kaip ir kiti šiame poskyryje aptariamai diskurso žymikliai, *kažkaip, šiaip* ir *gerai* rodo pragmatinių funkcijų įvairovę.

3.3. Veiksmažodinės ir daiktavardinės kilmės diskurso žymikliai dabartinėje sakytinėje kalboje

Šiai diskurso žymiklių grupei priklauso ir pavieniai kalbiniai vienetai, ir jų konstrukcijos. Iš viso buvo užfiksuota 30 šios grupės žymiklių ir jų konstrukcijų formų, atsiradę iš mentalinių veiksmažodžių *žinoti*¹⁶, *reikšti, suprasti, patikėti* ir *įsivaizduoti*, diskurso veiksmažodžių *sakyti* ir *tarti*, percepcinių veiksmažodžių *klaudyti* ir *žiūrėti*, aktyvios veiklos veiksmažodžių *eiti* ir *laukti*. Taip pat aptartos dvi konstrukcijos, kurios sinchroninėje medžiagoje vartojamos kaip daiktavardinės: *(vienu) žodžiu* ir *ta prasme*. Tyrinėtų kalbinių vienetų absoliutus dažnis pateikiamas 4-oje lentelėje.

¹⁶ Šiame straipsnyje aptariamos veiksmažodžio *žinoti* formos *žinok, žinokit(e), žinot(e)*. Formos *žinai* dažnis ir atliekamos funkcijos sakytinėje kalboje aptartos Šinkūnienė (įteikta leidėjui).

4 lentelė. Tirtų veiksmažodžių formų, veiksmažodinių ir daiktavardinių konstrukcijų absoliutus dažnis analizuotuose tekstynuose

Kalbinis vienetas	Spontaninė privati kalba	Interviu (tik LT gimtakalbiai)	Žiniasklaida (1993–2011)
<i>klausyk</i>	17	7	2
<i>klausykit(e)</i>	4	2	3
<i>žinok</i>	191	17	13
<i>žinot(e)</i>	46	122	29
<i>žinokit(e)</i>	18	91	21
<i>žiūrėk</i>	65	23	9
<i>žiūrėkit(e)</i>	3	45	6
<i>reiškia/reiškias(i)</i>	57	367	66
<i>suprask</i>	1	0	0
<i>supraskit(e)</i>	1	1	0
<i>supranti</i>	92	74	4
<i>suprantat(e)</i>	2	119	6
<i>patikėk</i>	6	0	0
<i>patikėkit(e)</i>	0	2	2
<i>įsivaizduok</i>	13	3	1
<i>įsivaizduokit(e)</i>	1	2	0
<i>taip sakant</i>	8	48	6
<i>tiesą / teisybę sakant</i>	1	24	1
<i>tiesą/teisybę pasakius</i>	1	16	2
<i>kaip sakant</i>	7	43	5
<i>atvirai kalbant/šnekant/pasakius</i>	0	5	0
<i>kitaip sakant</i>	2	29	8
<i>kitaip tariant</i>	0	4	6
<i>kaip čia pasakius</i>	0	7	2
<i>eik tu (sau) / jau</i>	94	4	3
<i>palauk</i>	102	11	5
<i>palaukit(e)</i>	9	22	16
<i>pala</i>	23	8	0
<i>ta prasme</i>	151	335	20
<i>(vieniu) žodžiu</i>	140	186	15

Kaip minėta duomenų ir metodų dalyje, 4-oje lentelėje pateikti kalbiniai vienetai gali būti vartojami kalboje ne tik tam tikriems diskurso santykiams žymėti, bet ir tiesiogine leksine reikšme. Kitas tyrimo žingsnis buvo nustatyti dažniausių kalbinių vienetų leksinės ir pragmatinės reikšmės santykį (5 lentelė).

5 lentelė. Tirtų veiksmažodžių formų, veiksmažodinių ir daiktavardinių konstrukcijų leksinės (L) ir diskurso žymiklio (DŽ) vartosenos santykis (%), skliaustuose nurodytas absoliutus dažnis

Kalbinis vienetas	Spontaninė privati kalba		Interviu (tik LT gimtakalbiai)		Žiniasklaida (1993–2011)	
	L	DŽ	L	DŽ	L	DŽ
<i>žinok</i>	–	100 % (50)	6 % (1)	94 % (16)	–	100 % (13)
<i>žinot(e)</i>	20 % (9)	80 % (37)	24 % (16)	76 % (50)	59% (17)	41 % (12)
<i>žinokit(e)</i>	–	100 % (18)	–	100 % (50)	14% (3)	86 % (18)
<i>žiūrėk</i>	83 % (54)	17 % (11)	4 % (1)	96 % (22)	78% (7)	22 % (2)
<i>reiškia/reiškias(i)</i>	72 % (41)	28 % (16)	9 % (5)	91 % (50)	41% (27)	59 % (39)
<i>supranti</i>	11 % (6)	89 % (50)	26 % (18)	74 % (50)	25% (1)	75 % (3)
<i>suprantat(e)</i>	–	100 % (2)	6 % (3)	94 % (50)	17% (1)	83 % (5)
<i>taip sakant</i>	–	100 % (8)	–	100 % (48)	–	100 % (6)
<i>kaip sakant</i>	–	100 % (7)	–	100 % (43)	–	100 % (5)
<i>eik tu (sau) / jau</i>	2 % (1)	98 % (50)	75 % (3)	25 % (1)	–	100 % (3)
<i>palauk</i>	42 % (36)	58 % (50)	9 % (1)	91 % (10)	60% (3)	40 % (2)
<i>palaukit(e)</i>	56 % (5)	44 % (4)	14 % (3)	86 % (19)	31% (5)	69 % (11)
<i>pala</i>	13 % (3)	87 % (20)	–	100 % (8)	–	–
<i>ta prasme</i>	–	100 % (50)	6 % (3)	94 % (50)	–	100 % (20)
<i>(vienu) žodžiu</i>	–	100 % (50)	2 % (1)	98 % (50)	7% (1)	93 % (14)

Iš 5 lentelės matyti, kad ne visos tyrimui atrinktos formos atlieka išskirtinai tik diskurso žymiklio funkciją. Kai kuriose diskurso atmainose tam tikros formos rodo didesnę pragmatiškėjimo tendenciją (pavyzdžiui, *taip sakant*, *kaip sakant*, *žinok*, *žinokit(e)*), o tam tikrais atvejais propozicinės reikšmės komponentas išlieka gana dažnas (pavyzdžiui, *reiškia*, *palauk*). Toliau aptarsime dažniausių šiai grupei priklausančių diskurso žymiklių vartosenos ypatumus.

3.3.1. *Žinok* ir *žinokit(e)*

Veiksmožodis *žinoti* yra produktyvus diskurso žymiklių, vartojamų sakytinėje kalboje, šaltinis. Tyrinėtuose tekstuose įvairioms diskursinėms funkcijoms atlikti pasitelkiamos ir vienaskaitos, ir daugiskaitos antrojo asmens formos. Dėl komunikacinės situacijos specifikos, interviu ir žiniasklaidos diskursuose, kuriuose pašnekovai yra mažiau tarpusavyje pažįstami, dažnesnės antrojo asmens daugiskaitos formos *žinote* ir *žinokit(e)* nei vienaskaitos forma *žinok*. Spontanineje privačioje kalboje, atvirkščiai, kalbėtojai teikia pirmenybę vienaskaitos formai *žinok*.

Žinok ir *žinokit(e)* yra imperatyvinės kilmės diskurso žymikliai, susiformavę iš liepiamosios nuosakos veiksmožodžio formų. Imperatyvinės kilmės diskurso žymikliai, ypač kilę iš perceptinių veiksmožodžių, tokių kaip *klausyti*, *žiūrėti*, yra daug tyrinėti įvairiose kalbose ir atskirai, ir iš tarpkalbinės perspektyvos (žr. tyrimų apžvalgą, pateikiamą Fagardo (2010), taip pat Van Olmeno tyrimus (2010, 2013) apie *look* „žiūrėk“ ir *listen* „klausyk“ ir jų atitikmenis olandų kalboje *kijk* „žiūrėk“ ir *luister* „klausyk“, apie *say* „sakyk“ ir olandų kalbos *zeg* „sakyk“, Waltereito (2002) – apie *guarda* „žiūrėk“ italų kalboje, Jasionytės-Mikučionienės (2016) – apie lietuvių *klausyk* ir *žiūrėk*). Šių diskurso žymiklių atliekamų funkcijų spektras yra platus: „jie vartojami struktūruoti diskursą, atkreipti pašnekovo dėmesį, pabrėžti temos plėtojimą ar palengvinti iniciatyvą valdyti pokalbį“¹⁷ (Fagard 2010, 119).

Žinok ir *žinokit(e)* sakytiniame lietuviškame diskurse yra retai vartojami savo propozicine reikšme (t. y. liepimu kažką žinoti), bet įgyja diskursinių funkcijų (plg. 3.1 ir 3.2 pavyzdžius):

(3.1) LV47A: *Tu žinok kur juos surast žemėlapy o pasižiūrėt koordinates čia jau yra technikos reikalas. (IT)*

(3.2) MAM: *darbe pas mus jau baigia su cukrum(i) gert(i), tai sakė, mes tave irgi pripratinsim(e) be cukraus.*

DUK: *žinok, tu pabandyk įdėt(i) cinamono, tada vis tiek toksai skonis, suteikia kažkiek to saldumo, labai gerai. (SPKT)*

---

¹⁷ Originalus tekstas: <...> they are used to structure discourse, call for the addressee's attention, emphasize thematic progression and enable or facilitate turn-taking.

(3.1) pavyzdyje *žinok* yra vartojamas propozicine reikšme. Tokiuose kontekstuose jis paprastai eina su įvardžiu *tu*. Diskurso žymiklio vartosenos atvejams būdinga tik veiksmožio forma, be subjekto *tu*, ir nors čia galima išvelgti pirminį imperatyvinės reikšmės atspalvį (3.2 pavyzdyje dukra mano, kad mama nežino, kad kavą galima gerti su cinamonu, todėl siekia, kad ši tai sužinotų), vis dėlto jis jau išblukęs, – į pirmąjį planą iškeliamą argumento pabrėžimo funkcija, kurią lemia semantinis žymiklio turinys, ir dėmesio patraukimo funkcija, atsiradanti dėl žymiklio sintaksinės inicialės pozicijos.

Pagrindinė *žinok* ir *žinokit(e)* funkcija analizuotoje medžiagoje yra sustiprinti ilokucinę šnekos akto jėgą:

(3.3) DRAU2: *eik tu, man čia kaip baisiai, aš kaip verkiau.*

DRAU1: *kai TV pagalba, per TV pagalbą, matėt(e)?*

DRAU2: *aha, TV pagalba, verkiau, žinok.*

DRAU1: *aš vos neverkiau, bet neverkiau.*

DRAU2: *aš verkiau. (SPKT)*

(3.4) LV21A: *Ne, nenorėčiau į Tailandą. Gal į Braziliją norėčiau nukeliauti, į Havajus dar norėčiau nuvažiuoti. Bet rimtai, žinok, reikia man taupyti pinigus ir dabar važiuoti, nėra čia ko laukti senatvės. (IT)*

Kaip matyti (3.3) ir (3.4) pavyzdžiuose, *žinok* atspindi ne tiek kalbėtojų norą informuoti pašnekovą apie tai, kad verkė, žiūrėdama laidą, ar kad ketina taupyti pinigų kelionėms, – pragmatinė *žinok* funkcija yra sustiprinti išsakomos propozicijos efektą, pabrėžti, kad tikrai buvo ar yra taip, kaip teigia kalbėtojas. Šis efektas neretai dar sustiprinamas kitais pabrėžiamaisiais žodžiais, tokiais kaip *labai, tikrai, žiauriai, net, rimtai* (plg. 3.4) arba argumento pakartojimais (3.5):

(3.5) LM45A: *bet vat pavyzdžiui žinokit ledai buvo tie plombyras jeigu pamenate tai nu nežinau man tai ten ne beprotiško skonio dabar atrodo kokių tik nėra ledų bet nė vienas skonis neatitinka žinokit, nei vienas vat kokie buvo tuo metu skanūs. (IT)*

(3.4) pavyzdyje *bet rimtai* kartu su *žinok* rodo kalbėjimo momentu kylantį spontanišką kalbėtojo pasiryžimą, tvirtą sprendimą pradėti taupyti pinigus, kad galėtų keliauti dabar. (3.5) pavyzdyje interviu respondentė kelis kartus pakartoja, kad nėra vienų dabartinių ledų skonis

neatitinka jos vaikystėje įsiminto plombyro, taip pat sustiprindama savo teiginį pabrėžiamuoju *žinokit*.

Daugelis imperatyvinės kilmės diskurso žymiklių vartojami kaip „pragmatinis mechanizmas atkreipti adresato dėmesį“¹⁸ (Romero Trillo 1997, 205). Vartojant *žinok* ir *žinokit(e)*, ypač inicialės pozicijoje, taip pat siekiama atkreipti pašnekovo dėmesį į propoziciją, kuri yra žymiklio aprėptyje. „Lietuvių kalbos žodynas“ (LKŽe) pateikia įvairias *žinoti* formas (*žinok*, *žinai*, *žinot(e)*) pavyzdžiuose, iliustruojančiuose žodyne nurodomą reikšmę „vartojama pašnekovo dėmesiui aktyvinti“. Neretai tokiais atvejais *žinok* / *žinokit(e)* pasitaiko samplaikose su kitais žymikliais, tokiais kaip *nu*, *bet*, *ir*. Tokia pati funkcija pastebima ir anglų kalbos *you know* „žinai“ vartosenos atvejais, tačiau anglų kalbos *you know* nėra imperatyvas, ir savo funkcinio profiliu yra panašesnis į lietuvių kalbos *žinai* (plačiau žr. Šinkūnienė, įteikta leidėjui). Dialogo replikos pradžios žymėjimas, dėmesio patraukimas priskiriama tekstinėms diskurso žymiklių funkcijoms (žr., pavyzdžiui, Brinton 1996, 37–38). Tačiau greta tekstinės, diskurso organizavimo funkcijos, galime kalbėti apie intersubjektyvų šių žymiklių atspalvį, kai kalbėtojas siekia tam tikros pašnekovo reakcijos. Kaip teigia Carlier ir De Mulderis (2010, 269), intersubjektyvizacija „globalesne prasme taip pat susijusi su vienetais, kurie realizuoja strateginę kalbėtojo ir pašnekovo sąveiką, bei atspindi aktyvų kalbėtojo siekį įtikinti pašnekovą tam tikra interpretacija“¹⁹.

Kaip minėta, kai *žinok* ir *žinokit(e)* vartojami kaip diskurso žymikliai, jų gramatinė imperatyvo reikšmė išblunka, tačiau leksinis reikšmės elementas išlieka, nors jis ir nėra toks akivaizdus kaip propozicinės reikšmės atveju. Nors pagrindinė kalbėtojo intencija yra pabrėžti šnekos akto ilokucinę jėgą ar patraukti klausytojo dėmesį, akivaizdu, kad pašnekovas nežino tos informacijos, kurią praneša kalbėtojas, todėl *žinok* / *žinokit(e)* taip pat išlaiko ir semantinį naujos informacijos elementą.

3.3.2. *Palauk, pala, palaukit(e)*

Dar vienas veiksmazodis, iš kurio gali išsirutulioti imperatyvinės kilmės diskurso žymikliai, yra *laukti*. Anglų kalbos tyrimuose *wait* „palauk“ vadinamas „naujuoju“ šiuolaikinio Šiaurės Amerikos anglų kalbos diskurso žymikliu (Tagliamonte 2020), kuris pasitelkiamas įvairioms diskursinėms–pragmatinėms funkcijoms atlikti. *Wait* „palauk“ gali

¹⁸ Originalus tekstas: <...> *pragmatic mechanisms to obtain the addressee's attention.*

¹⁹ Originalus tekstas: <...> *it [intersubjectification] also concerns more globally items that materialize the strategic interaction between speaker and hearer and reflect the active role of the speaker to orient and to guide the hearer in his interpretational tasks.*

žymėti pauzę dialoguose ir monologuose, grįžimą į ankstesnį diskurso segmentą, kvietimą pašnekovui dalyvauti kuriant bendrąsias žinias (Schwenter et al. 2019).

Lietuvių spontaninėje privačioje kalboje daugiausia vartojama vienaskaitos forma *palauk* ir neformalus trumpinys *pala*, daugiskaitinės formos atvejų buvo nedaug. Interviu ir žiniasklaidos tekstynuose buvo vartojamos abiejų skaičių formos, tačiau ir vienoje, ir kitoje diskurso atmainoje abi nėra dažniausios.

Panašiai kaip ir anglų kalbos *wait* „palauk“ (žr. Tagliamonte 2020), lietuvių kalboje šis žymiklis gali perteikti įvairias funkcijas, tačiau dažniausiai jis retrospektyviai nurodo į ankstesnį diskursą. Taip *palauk* ir *pala* gali būti vartojami, kai kalbėtojas nori kažką pasitikslinti arba gauti daugiau informacijos apie pokalbyje minėtus dalykus:

(3.6) STU2: *hmm, aišku, aišku, mano brolis tai jau namuose, bet tai žada savo savo panelę parsivežt(i).*

STU2: *Monika irgi vardu.*

STU1: *Monika?*

STU1: *ai, o **palauk**, kiek tavo broliui, kokio kokio amžiaus?* (SPKT)

Palauk gali būti vartojamas ir netikėtai atsimintam dalykui (3.7) arba nustebimui (3.8) pažymėti. Nustebimo funkciją anglų kalbos *wait* „palauk“ ir jo ekvivalento ispanų kalboje *espera* „palauk“ atveju išskiria ir Schwenteris et al. (2019).

(3.7) MAM: *turiu ir brendžio.*

MAM: *praeitų iš karto, aš vienąkart išgėriau tris stikliukus, (.) viskas, nuėmė visą gerklę su arbata.*

DRAU: *aš tikiu.*

MAM: ***palauk**, bet turėjau ir antibiotikų, jeigu niekas nenušvilpė.* (SPKT)

(3.8) MOT2: *tai **palauk**, ką mes, tipo, pirkom(e) kažkokių špokinyčių atsiprašant?* (SPKT)

(3.7) pavyzdyje *palauk* rodo, kad kalbėtoja netikėtai atsiminė apie turimus antibiotikus, o (3.8) pavyzdyje kalbėtojos nustebimas, reiškiamas *palauk*, yra kiek sumišęs su nepasitenkinimu, kuris akivaizdžiai juntamas visame pasakyme.

Neformalus trumpinys *pala* vartojamas panašiai kaip ir *palauk*, taip pat randamas dažniausiai tik spontaninėje privačioje kalboje, o daugiskaitos forma *palaukit(e)* yra

būdingesnė interviu ir žiniasklaidos tekstams. Be jau minėtų funkcijų, daugiskaitinė forma taip pat gali būti pavartota pažymėti, kad kalbėtojas ieško tinkamo žodžio ar pasitaiso:

(3.9) LM26B: *Ne nu, ne jie, sakau, televizijoje, jeigu aš nežinočiau, kad jie turi šnekėt, vat kad eitų linija tiesiai, ir tą savo ir, ir šitą, ir kaip jisai, **palaukit**, vadinasi, nu jie turi šnekėt be jokių vos ne emocijų, be nieko, turi tututu varyt.* (IT)

(3.9) pavyzdyje kalbėtoja įterpia *palaukit* tarsi prašydama pašnekovo pauzės, kol ieškos tinkamo žodžio televizijos darbuotojų kalbai apibūdinti. Tinkamo žodžio paieškos aiškiai sustiprinamos ir pasikartojančiu *ir*, ir tokiais žodžiais kaip *tą savo, šitą, kaip jisai*. Taip ir neradusi tinkamo žodžio, kalbėtoja renkasi apibūdinti pačią kalbėjimo manierą išsamesniu paaiškinimu.

Palauk ir *palaukit(e)* yra įdomūs diskurso žymikliai, nes, kaip pastebi Schwenteris ir Hoffas (2019), kalbėdami apie ispanų (*es*)*pera* „palauk“, portugalų (*es*)*pera(i)* „palauk“ ir anglų kalbos *wait* „palauk“, skirtingai nuo kai kurių kitų imperatyvinės kilmės žymiklių, nukreiptų į po jų einantį diskursą, šie žymikliai gali būti vartojami retrospektyviai ir nurodyti į ankstesnį diskursą. Be to, Schwenteris ir Hoffas (2019) teigia, kad egzistuoja tarpkalbinis šių žymiklių vartosenos panašumas ne tik minėtose kalbose, bet ir italų *aspetta* „palauk“, prancūzų *attend* „palauk“, olandų *wacht* „palauk“ atvejais, nes jie visi rodo kalbėtojo siekį pakoreguoti situaciją atsižvelgiant į bendrųjų žinių poreikį, ir tik tada tęsti diskursą. Tokia pati tarpasmeninė funkcija ryški ir *palauk* / *palaukit(e)* vartosenos atvejais.

3.3.3. *Eik tu (sau)*

Diskurso žymiklis *eik tu* buvo vartojamas beveik išskirtinai tik spontaninėje privačioje kalboje ir dėl savo neformalaus pobūdžio beveik visai nepasitaikė interviu ar žiniasklaidos tekstuose. LKŽe nurodoma, kad *eik tu* sakoma neigiant ar stebintis. Tokia vartoseną pastebima ir spontaninėje privačioje kalboje, kur šis diskurso žymiklis neretai vartojamas jaunesnių kalbėtojų ir gali reikšti netikėjimą pašnekovu arba nustebimą:

(3.10) SŪN: *vakar nusidažė.*
MOČ: *raudonai?*
SUN: *nu.*
MAM: ***eik tu**, klausyk tu jo.* (SPKT)

- (3.11) MOT2: *mano mama kem šešių [ː keturiasdešimt šešių] metų būdama anūkės jau susilaukė*
MOT1: *kem šešių [ː keturiasdešimt šešių] metų ir anū@nz [ː anūkės] +//.*
MOT1: **eik tu!** (SPKT)

(3.10) pavyzdyje sūnus pasakoja, kaip kažkas nusidažė plaukus. Močiutė perklausia, ar raudonai, ir sūnus tai patvirtina. Mamos pavartotas *eik tu* rodo netikėjimą tuo, ką sako sūnus.

(3.11) pavyzdyje pašnekovės nustebimas patvirtinamas *eik tu* su šauktuku.

Eik tu taip pat gali būti vartojamas šnekos akto ilokucinei jėgai sustiprinti:

- (3.12) DRAU2: *pilietybę norint gaut(i), tu gali po penkių metų, tu gali pretenduot(i) į pilietybę, bet ten, **eik tu**, ten kosmosas, ten kokie testai būna.*
DRAU2: *ten reikia, va vienas mano bendradarbis, ten gal penkiolika metų čia Londone gyvena, tai jisai va pretendavo į tą pilietybę.*
DRAU2. **Eik tu**, *ten reikia angliškai bent dešimt minučių kalbėt(i) apie tos Anglijos visą istoriją, žinai, papasakot(i), žinot(i).* (SPKT)

Galima sakyti, kad tokiuose kontekstuose *eik tu* tampa panašus į *žinok*: (3.12) pavyzdyje *eik tu* galima būtų pakeisti *žinok* arba *tikrai* be didelio reikšmės pasikeitimo, nes kontekstas yra informacinis, kalbėtojas pateikia pašnekovui informaciją, žinias. Tačiau *eik tu* skiriasi nuo *žinok* tuo, kad išsiskiria subjektyviu kalbėtojo vertinimu, kuris dažnai būna vienaip ar kitaip neigiamas.

Apskritai skirtingos *eik tu* funkcijos išryškėja pabandžius pakeisti šį žymiklį kitais semantiškai artimais žymikliais, kurie tinka vienam ar kitam kontekstui priklausomai nuo *eik tu* semantinio atspalvio. Tarkime, (3.10)–(3.11) pavyzdžiuose *žinok* nebus tinkamas semantinis pakaitalas *eik tu*, tačiau (3.10) tinka episteminis *tikrai*, vartojamas teigimui ar neigimui stiprinti, o (3.11) *eik tu* galima pakeisti *negali būti*. Nepaisant to, kad imperatyvo forma turi intersubjektyvumo elementų, *eik tu* neretai reiškia ir subjektyvią autoriaus poziciją.

Reikia paminėti ir gana dažnai spontaniškos privačios kalbos tekstyne vartotą *eik tu sau*:

- (3.13) *SES2: *sakau, kau@d [ː kq] matai?*
*SES2: *jau nei er [ː r] raidies@d [ː raidės] nebeištar@d [ː nebeištaria], saka@d [ː sako] pihatus@t [ː piratus], pihatus@t [ː piratus]!*
*SES2: *o toliau mygt sau.*
SES1: **eik tu sau!** (SPKT)

Šis ekspresyvus žymiklis reiškia stiprią kalbėtojo emociją ir gali būti perfrazuotas *tai bent!* Įdomu tai, kad būtent *eik tu sau* yra vienas iš retų žymiklių šioje grupėje, vartojamas kaip izoliuotas elementas, atskira pašnekovų dialogo replika, kaip parodo (3.13) pavyzdys.

3.3.4. *Kaip sakant ir taip sakant*

Veiksmažodžių *sakyti* ar *kalbėti* formos kaip diskurso žymikliai vartojamos ne vienoje konstrukcijoje, tokiose kaip *tiesą sakant / pasakius, atvirai kalbant, kaip čia pasakius* ir t. t. (žr. 4 lentelę), tačiau jos nėra dažnos sakytinėje kalboje.

Taip sakant ir *kaip sakant* dažnai kalbėtojo vartojami siekiant užpildyti pauzes, kai ieškomas tinkamas žodis:

(3.14) LV38B: *ne tai iš tikrųjų negyveno taip tiesiog re realiai aš suau išaugau su mama tai turbūt tėtį galiu tik paminėt **kaip sakant** kaip +...*

TYR: *buvo toks faktas ar ne?*

LV38B: *ži žinau kad toks buvo žinau kas toksai, nu dabar jau amžiną atilsį jo jau nebėra +... (IT)*

(3.14) pavyzdyje kalbėtoju sunku apibūdinti jo neauginusio tėvo vaidmenį: jis ieško tinkamo žodžio, o tai rodo nebaigta mintis ir bandymas suformuluoti mintį pasitelkiant *kaip sakant*. Čia tyrėja, atliekanti interviu, ateina į pagalbą ir bando padėti suformuluoti apibūdinimą.

Kaip sakant taip pat dažnai vartojamas siekiant patikslinti ar performuluoti pasakytą mintį:

(3.15) LV52A: *iki brandaus amžiaus **kaip sakant** iki pat dabar niekur neišvažiaavęs buvau net ir ilgalaikėse komandiruotėse nesu buvęs tai yra visą laiką ir mokiausi ir dirbu čia. (IT)*

(3.16) LV38B: *vat būtent kad rinko rinkosi pagal tai kad vat nu būtų gamta kad ten vaikui **taip sakant** tylu ramu <...>. (IT)*

Ilgesnėse pasakojimo atkarpose abu žymikliai gali būti vartojami diskursui palaikyti, minčiai plėtoti:

- (3.17) TYR: *Va matot, aš kažkaip apie Sniečkų kažkaip mažiau žinau vat iš tikrųjų.*
LV78A: *Oi jį, **kaip sakant**, politikam yra tiktai keikt, kad kad, **kaip sakant**, kuo tu kitą keiki, tuo pats geras. Yra tokia žmonių rūšis, reiškia. Su savo savo savo svorį didini kitus niekindamas, Aišku, kad jis buvo, **taip sakant**, ypač stalinizmo laikais, nu ką jis klusnus buvo ir viskas, kitko arba jį būt pakeitę, arba jis turėjo būt toks. (IT)*

(3.17) pavyzdyje turime ilgesnę minčių dėstymo atkarpą, kurioje kalbėtoja vartoja abu žymiklius greta vienas kito. Pirmasis *kaip sakant* iliustruoja tokį vartosenos atvejį, kai žymiklis įterpiamas sklandesnei pokalbio tėkmei užtikrinti. Antrasis *kaip sakant* ir po jo einantis *taip sakant* turi kitokią funkciją: čia kalbėtoja bando aiškiau suformuluoti savo mintį.

Natūralu, kad abu šie žymikliai dažniau randami tokia diskurso tipe kaip interviu. Čia kalbėtojas bando atsakyti į klausimus, čia pat vietoje formuluoja mintis ir neretai, siekdamas jomis labiau atspindėti tikrovę, tikrąjį įsivaizdavimą ar nuomonę, performuluoja mintis, ieško tinkamesnio žodžio ar pateikia paaiškinimus. Kalbant apie šių žymiklių funkcinių spektrą, dažniausiai jie pasitelkiami koherentiniam diskurso ryšiui kurti ir atlieka tekstines diskurso struktūravimo funkcijas.

3.3.5. *Reiškia*

Dar vienas veiksmožodinis diskurso žymiklis, dažnas visose trijose tirtose diskurso atmainose, yra *reiškia*. Ypač dažnai *reiškia*, kaip diskurso žymiklis, pasitelkiamas interviu diskurse. *Reiškia* lietuvių kalbos žodyne perfrazuojamas kaip *vadinsi*. Apibendrinamoji reikšmė, kai kalbėtojas tarsi daro išvadą, remdamasis turimais argumentais, yra pastebima tyrinėtoje medžiagoje ir gali būti iliustruojama (3.18) pavyzdžiu:

- (3.18) VYR2: *jo, rašo, patikrinau pagal tavo vardą pavardę, kuriuos tu man davei – pinigų nėra.*

VYR1: *nu, gražu, nu ką daryt(i), reikia banko išrašo tada, **reiškia**. (SPKT)*

Šiame pavyzdyje *reiškia* galima pakeisti *vadinsi* be didelio reikšmės pokyčio, nes kalbėtojas daro loginę išvadą, apibendrindamas susidariusią situaciją.

Dažna *reiškia* funkcija, būdinga ir kitiems diskurso žymikliams, yra laimėti laiko spontaniško pokalbio metu ieškant žodžio ar tinkamo argumento. Tokiems vartosenos

kontekstams būdingas tam tikras nerišlumas, kalbėtojas kartoja tuos pačius žodžius ar daro pauzes, ir iš to galima spręsti, kad ieško tinkamo būdo mintims išreikšti:

- (3.19) LM60A: *tenai tai va ta pusė ten eee į **reiškia** toj eee toj toj vietoj kieme buvo mokykla viduj kieme tokiam daugiaaukščiam name nu net nesuprasi vadinosi dvišim trečia, o jinai dabar išsikraustė nu prie seimo.* (IT)

Be siekio laimėti laiko, *reiškia* gali būti vartojamas ir kitoms tekstinėms arba, kitaip tariant, diskurso struktūravimo funkcijoms atlikti. Šis žymikis gali rodyti pateikiamą paaiškinimą, minties išplėtoją, pasitaismą, ilgesnėse diskurso atkarpose jis gali būti vartojamas kaip užpildas sklandžiai diskurso tėkmei palaikyti:

- (3.20) TYR: *tai į kurią pusę eidavot?*

LV62A: *į visas į visas, ledai būdavo mmm deržinsio gatvės pradžioj tai čia prie tilto tas kur ir dabar moks eee **reiškia** dailininkų ne kieno čia namai architektų namai architektų namai, čia buvo labai siauras praėjimas.* (IT)

Tam tikrais atvejais *reiškia* atliekamos funkcijos gali būti susipynusios, todėl jas sunku atskirti. Taip (3.21) pavyzdyje kalbėtojas tarsi tikslina, bando apibūdinti, kaip supranta *protingus žmones*, bet kartu ir ieško tinkamų žodžių, kad perteiktų savo įsivaizdavimą pašnekovui:

- (3.21) TYR: *mh aaa sakykite gal yra koks nors na žmogus ar iš asmenybė kokio šiaip tipo žmonės jums imponuoja?*

LM67A: *nu protingi.* Komentaras: abi juokiasi.

LM67A: *kurie kurie kurių **reiškia** kalbos ir darbai nėra visiškos priešingybės.*

Reiškia atliekamų funkcijų spektras yra platus, tačiau jos visos daugiausia orientuotos į sklandaus diskurso kūrimą, taigi šio žymiklio vartosenoje dominuoja diskurso struktūravimo aspektai.

3.3.6. (Vienu) žodžiu

Diskurso žymiklis *žodžiu* yra vienas iš dažnai vartotų žymiklių, ypač spontanišoje privačioje kalboje ir interviu. *Žodžiu* šiuolaikinėje sakytinėje kalboje vartojamas beveik išskirtinai diskursinėms pragmatinėms reikšmėms perteikti, jo propozicinės vartosenos atvejų

beveik nerasta. Nors dažniausiai vartojamas sutrumpėjęs *žodžiu*, pasitaiko ir jo pilna forma *vienu žodžiu*. LKŽe pateikiama viena iš *vienu žodžiu* reikšmių („trumpai sakant, apibendrinant“) taip pat yra labai dažna tirtoje sakytinės kalbos medžiagoje:

(3.22) TYR: *Mh. O Nekrošius?*

LM25B: *Nekrošius, na taip, tie visi jau grandai visi šitie.*

TYR: *Na, jie ir garsina gal dar šiek tiek mūsų teatrą pasauly?*

LM25B: *Taip, žinoma, žinoma, važinėdami, kas be ko. Taip.*

TYR: *Nes jie važinėja tai taip wow.*

LM25B: *Taip, tikrai taip.*

TYR: *Tai **žodžiu**, kultūra tu džiaugiesi lietuvių, o televizine kultūra? (IT)*

(3.22) pavyzdyje respondentė kalbasi su atliekančia interviu tyrėja apie kultūrą, tyrėja apibendrina vieną iš jų diskurso segmentų pavartodama *žodžiu*, o kartu pereina į kitą temą. Čia reikia paminėti ir *tai*, kuris samplaikoje su *žodžiu* prisideda prie kuriamo temos užbaigimo įspūdžio. Temos pabaiga gali būti žymima *žodžiu*, pavartotu ir finalinėje pozicijoje. Tokiais atvejais susidaro įspūdis, kad kalbėtojas tiesiog nebenori toliau plėtoti ar tęsti savo argumento, ir *žodžiu* rodo diskurso segmento pabaigą, kaip (3.23) pavyzdyje:

(3.23) MOT2: *o aš tokia sėdžiu sėdžiu, akys užsimerkia, atsimerkia, užsimerkia, atsimerkia ir ta dėstytoja tai pusiau lietuviškai šneka, tai angliškai, tai jinai sustringa ten ties ko nors, tai vis tiek neįdomiai jinai ten aiškina, nu, **žodžiu**.*
(SPKT)

Kaip ir anksčiau minėtas *reiškia*, *žodžiu* gali būti vadinamasis užpildas, vartojamas siekiant laimėti laiko. Šiais vartosenos atvejais kalbėtojo intencijos gali būti įvairios, t. y. tinkamo žodžio ar tinkamo argumento paieška:

(3.24) LV78A: *Nu ir po to, kada jau mm jau korektūros klaidos ištaisytos, viską, **žodžiu**, forma paruošta spaudai, va tai tada jis, *reiškia*, dar kartą pasirašo, kad, **žodžiu**, galima galima jau jau eee daryt formas. (IT)*

(3.24) pavyzdyje matyti du *žodžiu* pavartojimo atvejai, iš kurių pirmasis iliustruoja jau minėtą apibendrinimo pristatymo funkciją, o antrasis rodo, kad kalbėtojas bando laimėti laiko suformuluoti teiginį.

Dar viena *žodžiu* funkcija, pastebėta ilgesnėse monologinėse diskurso atkarpose, pasakojimo kontekstuose, yra išlaikyti nuoseklų pasakojimo plėtojimą. Tokia vartoseną iliustruojama (3.25) pavyzdyje, kur kalbasi dvi draugės, o viena iš jų pasakoja nutikimą:

(3.25) MOT2: *pasidažiau akis ir čia vazeliną, **žinai**, jau čia, ir tas toks pirmą kartą vėlai išėini savarankiškai į lauką.*

MOT2: *nu ir aš su ta Kristina tik greitai, greitai.*

MOT2: *ir aš ją įdėjau į tą geltoną tokį bliūdą, **žinai**?*

MOT2: *pasodinau ir aš jai pripyliau vandens, ir, **žodžiu**, ir jinai kažką rankom va taip žaidžia, **žinai**, ir aš galvoju, nubėgsiu kažko paimt ten, nu trumpam.*

MOT2: *parbėgu, tai jinai va taip va padarius ir įsivaizduok, per pusę virtuvės vanduo, o jinai sėdi tam bliūde. (SPKT)*

Žodžiu reikšmė šiame pavyzdyje priartėja prie *žinai* reikšmės, kuris taip pat gali būti vartojamas sklandžiam pasakojimui užtikrinti. Tokius *žinai* vartosenos atvejus ir matome šiame pasakojimo epizode.

Taip pat *žodžiu* gali būti vartojamas siekiant patikslinti, reformuluoti mintį:

(3.26) MOT: *čia skartas koks, ne?*

VYR: *mhm, skartas.*

MOT: *nu, **žodžiu**, laidas. (SPKT)*

Performulavimo pristatymas, kur *žodžiu* galima būtų pakeisti *kitaip tariant* ar *kitaip sakant*, yra taip pat ryški kito daiktavardinio žymiklio, *ta prasme*, aptariamo kitame poskyryje, funkcija.

3.3.7. *Ta prasme*

Kaip ir minėti *reiškia* ar *žodžiu*, *ta prasme* gali būti vartojamas siekiant laimėti laiko, pristatant paaiškinimą ar minties reformulavimą, prašant patikslinti, pasitaisant:

(3.27) LM65A: *taip taip ir ir **ta prasme** pff taip ir gavosi o dabar jeigu vat parduoda tokį butą senamiesty tai prašo gi beprotiškus pinigus o jeigu susidurtumėt su užupio gyventojais tai jūs su jais pašnekėtumėt tai baisus mentalitetas tų senų tų tokių +...*
(IT)

(3.28) LM50A: *Bet man labai daug ką reiškia žinojimas, kad aš bet kada tai galiu padaryt. Ir man nebūtina tai daryt, bet aš žinau.*

TYR: *Pėsčiom, **ta prasme**, viską, taip?*

LM50A: *Taip. Per Baltąjį tiltą, prašau, aš čia aš net ir į darbą va galiu į Leliją kokią nužygiuot, keturiasdešim minučių, jeigu labai reikia. (IT)*

(3.29) VV24: *garso operatorius visai jau, jam, **ta prasme** susipainioja laikas, jis būna, kad +...*

VM18: *+< aš jam kavos išvirsiu, nes jau visai. (ŽT)*

(3.30) TYR: *nu tai čia gara, **ta prasme** automobilių servisą? (IT)*

(3.27) pavyzdyje kalbėtoja ieško žodžio ar argumento, kaip ir kitų žymiklių vartosenos atvejais, kontekste gausu pakartojimų. (3.28) pavyzdyje interviu atliekanti tyrėja pavartodama *ta prasme* patikslina, ar teisingai suprato respondentės mintį. Patikslinimas akivaizdus ir (3.29) pavyzdyje, kur M-1 radijo laidos vedėjas patikslina, ką turi galvoje neformaliai sakdamas, kad *garso operatorius visai jau*. Galiausiai (3.30) pavyzdys iliustruoja pasitaisymą, kai per pusę žodžio kalbėtoja supranta, kad sako ne tą žodį ir pasitaiso, o savo pasitaisymą pristato *ta prasme*.

Kaip ir *žodžiu* atveju, *ta prasme* sakininėje kalboje dažniausiai vartojamas tekstinėms funkcijoms atlikti, t. y. užtikrinti kaip galima sklandesnę ir aiškesnę diskursą.

4. Diskurso žymiklių formavimosi kelias

Reikia pasakyti, kad bandymas atsekti diskurso žymiklių galimą diachroninę raidą nėra lengvas uždavinys: pirma, ankstesni įvairių kalbų raidos etapai iš esmės nėra dokumentuoti sakinine forma (Brinton 2017, 12), antra, senieji tekstai neretai būna riboti žanro atžvilgiu, t. y. jų pagrindą sudaro pamokslai, maldų rinkiniai, giesmės ir pan. Vis dėlto, kaip pastebi Brinton (2017, 13), nepaisant to, kad ankstesnių kalbos raidos etapų kalba išlikusi rašytine forma, ji, kaip ir sakininė, paremta komunikaciniais aktais, todėl yra visavertis istorinės pragmatikos tyrimų laukas.

Tiriant diskurso žymiklius kitose kalbose, pastebėta, kad šaltinio konstrukcijos, iš kurių atsiranda diskurso žymikliai, yra nevienalytės: tai ir veiksmazodžiai,rieveksmiai, būdvardžiai, jungtukai, prielinksniniai junginiai, ir net sakiniai (pilnieji arba eliptiniai) (Fraser

2009, 303; Brinton 2017, 13). Apibendrintai teigiama, kad diskurso žymikliams pradžių duoda adverbialiniai vienetai arba konstrukcijos (pavyzdžiui, anglų kalbos *why* „kodėl“, *so* „taip; taigi“); komplementinės struktūros, tokios kaip *I think/believe/guess that...* „Aš manau/tikiu/spėju, kad...“; adverbialiniai sakiniai, tokie kaip *as you know* „kaip žinai“, *as I can see* „kaip matau“; vardažodiniai reliatyvieji sakiniai, tokie kaip *what is more interesting* „kas dar įdomiau“, *that is to say* „tai yra“ ir pan. (Brinton 2017, 13–23). Šios skirtingos struktūros patiria semantinę raidą iš leksinių reikšmių į pragmatines reikšmes, kurią galima iliustruoti schema: propozicinė reikšmė > tekstinė (arba metalingvistinė) reikšmė > tarpasmeninė reikšmė. Randantis pragmatinei reikšmei, iškeliamas kontekstinių inferencijų vaidmuo (Traugott, Dasher 2002): veikiant inferencijoms, tame pačiame kontekste galima įžvelgti ir pirminę, ir naują inferencinę reikšmę, kuri ilgainiui tampa pragmatine, todėl tokie kontekstai vadinami pereinamaisiais (angl. *bridging*) kontekstais (Evans, Wilkins 2000, 550).

Pasirinktų senųjų lietuvių kalbos raštų analizė rodo, kad dabartinėje kalboje įsitvirtinę diskurso žymikliai, aptariami ankstesniuose šios studijos poskyriuose, kilę iš dalelyčių, adverbialinių žodžių (prieveiksmių, jungtukų), veiksmažodinių konstrukcijų. Vieni jų (pavyzdžiui, veiksmažodžių formos *reiškia*, *žinok*, *eik*, *palauk* ir kt.) senuosiuose tekstuose nerodo diskurso reikšmių apraiškų, o kiti (pavyzdžiui, dalelytės *gi*, *juk*, veiksmažodinės konstrukcijos *trumpai sakant*, *vienu žodžiu tariant* ir pan.) – jau fiksuoti diskurso reikšmėmis. Senosios medžiagos analizė šioje studijoje struktūruojama kaip ir sinchroninė analizė, – pradedama nuo dalelyčių.

4.1. Dalelytės

XVI–XVII a. tekstuose fiksuota pirminė dalelyčių *na* ir *nu* forma: šios dalelytės vartojamos kaip prieveiksmiai *nū*, *nu* ir turi reikšmę „dabar; šiandien“. Dabartinėje kalboje klausimuose pasirodančios sudėtinės dalelytės *ar ne*, jos varianto *ane*, taip pat parodomosios dalelytės *va(t)* tirtuose senuosiuose raštuose nerasta. Kaip rodo Petit (2010) nagrinėta lietuvių kalbos medžiaga, parodomoji dalelytė *va(t)* būdinga vėlesniam kalbos raidos etapui: autorius teikia šios dalelytės pavydžių iš LKŽe dokumentuotų dabartinių lietuvių kalbos tarmių (Petit 2010, 156). Nepaisant to, kad nagrinėtoje dabartinėje sakytinėje kalboje pabrėžiamoji dalelytė *gi* nėra tokia dažna, į senosios medžiagos analizės dalį ji įtraukta, nes jau XVI–XVII a. tekstuose galima rasti šios dalelytės (kaip ir dalelytės *juk*) pavartojimo diskurso reikšmė atvejų. Dalelytė *gi* tirtuose senuosiuose tekstuose randama keliais variantais: *g*, *gi*, *gu*.

Kalbant apie prieveiksmį *nū*, *nu* (galima ir ilgesnė forma *nūnai*), jis senuosiuose lietuvių tekstuose turi laiko reikšmę. Kaip minėta, tiriamas žymiklis yra būdingas ir kitoms – slavų

(*no, nu*), germanų (*na, nu, nun, nuna, nå*), netgi areališkai nutolusioms semitų kalboms (Sawicki 2012, 163; Auer, Maschler 2016). Kalbamo žymiklio ir jo variantų vartojimas aiškinamas kaip daugiau mažiau universalus reiškinys: ankstesniais skirtingų kalbų raidos etapais tiriamas žymiklis vartotas kaip deiktinis laikorieveiksmis, kaip ir ankstyvuosiuose lietuvių kalbos raštuose, plg.:

(4.1) *Ka aß daráu / tu **nú** nežinái: bet potam žinôfsi.* (DP 136,4)

(4.2) *Ik šiolay vnt fwieta gimdawo maži waykieley / o **nunay** gime wiras.* (SP I 165,14–17)

Pateiktuose pavyzdžiuose laiko reikšmę sustiprina kiti laiką perteikiantys leksiniai žymikliai: DP – *potam* „paskui“, o SP – *ik šiolai* „iki šiol“. Pasirinktuose senuosiuose tekstuose analogiška reikšmė pramaišiu vartojamas ir kitas laikorieveiksmis – *dabar*, tiesa, pastarasis yra multifunkcionalus, funkcionuojantis ne tik kaiprieveiksmis, bet ir kaip dalelytė (plačiau žr. 4.2 poskyrį).

DP *nu* dominuoja medialės pozicijoje, bet BP ir SP gali būti vartojamas ir inicialės pozicijoje, pvz.:

(4.3) *Tiek ius atminkite ifch pimo pamokflo fchos Schwentes / ape Dangaus ßengima Pono Kriftaus / **Nu** klaufikit teipaieg ir antro pamokflo. Ant Antro. Waifius* (BP II 117, 8–10)

Įdomu, kad inicialėje esantį *nu* galima sieti jau ne su deiktine laiko, bet su deiktine tekstine (angl. *text-deictic*) reikšme: autorius nurodo, kad būtent šioje vietoje tekste klausykite ir antrojo pamokslo. Kaip pastebi Lenker (2010, 61), tirdama adverbialą *nu* „dabar“ senojoje anglų kalboje, *nu* gali būti siejamas ne tik su realiu laiku, bet ir su teksto kūrimo (arba produkavimo) laiku, ir būti vartojamas su veiksmažodžiais, nurodančiais į toliau einantį tekstą. Analogiškai, lietuvių kalbosrieveiksmis *nu* taip pat gali būti interpretuojamas kaip metalingvistinė teksto kūrimo priemonė.

Tiriant BP pavyzdžius pastebėta, kad kai analizuojamas lietuvių kalbosrieveiksmis vartojamas inicialės pozicijoje, jis gali būti prisišliejęs prie jungtuko *o*, funkcionuojančio diskurso lygmeniu ir turinčio priešpriešos reikšmę, plg.:

- (4.4) *Kaip ape ta Ateijma Kristaus / teipaię wieroie mufu fkaitom bilodami. Kristus atais fuditu giwu ir numirufiu. **Onu** trumpai kalbant ape fchos dienos Euangelia / Girdim fchicze Pona Kristu pagalei pranefchima prarako Zachariofchaus (BP I 4,10–15)*

Kaip ir (4.3) atveju, laiko reikšmė apiblukusi: akivaizdi nuoroda į teksto kūrimo laiką, šios dienos evangeliją. Tai, kad *nu* gali būti vartojamas priešpriešos kontekstuose ir netgi įgyti priešpriešinio jungtuko statusą, nurodyta LKŽe: vienintelis žodyno pavyzdys teikiamas iš dabartinių tarmių.

Kalbant apie dalelytę *gi*, pasirinktų XVI–XVII a. tekstų duomenys rodo, kad dalelytė *gi*, viena vertus, senuosiuose tekstuose atlieka pabrėžiamąją funkciją, o antra vertus, gali būti interpretuojama kaip diskurso dalelytė ir būti siejama su bendrųjų žinių, arba neginčijamos informacijos (angl. *uncontroversial information*), funkcija. Informacija, kuria dalijasi ir teksto kūrėjas (adresantas), ir adresatas, gali būti įvardyta arba ankstesniame diskurse, arba žinoma iš bendros patirties. Žemiau pateiktame pavyzdyje adresantas iš pradžių įvardija, kad mokančių poterių yra labai mažai, todėl, remdamasis šia informacija, skatina prašyti Dievą skirti tokius klebonus, kurie gimtąją kalbą aprašytų šventąsias Senojo ir Naujojo testamento knygas, plg.:

- (4.5) *Tūgi iufip brangus ira Diewo βodis / tūgi teip maß tarp iufu ira mokancziu poteru. Prafchikitegi Diewa / ieib ghis ir iumus tokius rodzitu dūti plebonus / kurie iufu prigimtu ließuwiiu iumus ifchrafchitu Schwentas knigas Seno ir Nauio Testamento / ir idant Diewas thiemus padetu / kurie fchitas knigas Lietuwifchkai ifch rafchiti pradeia. (BP II 76,23–77,4)*

Tokiais atvejais dalelytės aprėptis (angl. *scope*) yra ne sakinio dėmuo, prie kurio ji enklitiškai šliejasi, bet visa sakinio propozicija. Vis dėlto esama atvejų, kai dalelytės aprėptį sunkiau apibrėžti, plg.:

- (4.6) *DAug βmoniu / nūg pradzios fwieta buwufiu / bet wiffas numirufias girdim / koßna diena βmones mirfchtanczias ir pakafamas regim / Ir mus wiffus **kadaiſgi** mirfenczius tikrai βinam / Ir kaip numirfchta βmogus / tur fuputi / ir βeme atpent pawirfti / ifchkurios buwa imtas. (BP II 6,12–17)*

Pateiktame pavyzdyje dalelytė *gi* žymi išankstines žinias, kuriomis dalijasi teksto autorius ir adresatas („žinoma, kad visi kada nors mirs“). Bendrųjų žinių dalijimosi reikšmę stiprina ir konstrukcija „tikrai žinom“. Tokiu atveju į dalelytės aprėptį, galima sakyti, patenka visa propozicija. Iš kitos pusės, galima aiškinti, kad bendrųjų žinių semantiką kuria konstrukcija „tikrai žinom“, o dalelytė *gi* pabrėžia tik prieveiksmį *kadais* („būtent *kada nors* visi mirs“). Pavyzdyje (4.6) išankstinės žinios įvardytos ne ankstesniame diskurse, bet paremtos bendrąja nekalbine patirtimi.

Dalelytė *gi* vartojama ne tik konstatuojamuosiuose ar skatinamuosiuose sakiniuose, – ji neretai randama ir klausiamuosiuose sakiniuose, postpoziciškai prisišliejusi prie klausiamųjų žodžių arba vartojama savarankiškai. Nepaisant to, kad klausiamuosiuose sakiniuose *gi* gali funkcionuoti kaip diskurso dalelytė ir žymėti bendrąsias žinias, neretai kalbamo tipo sakiniuose ji vartojama kaip pabrėžiamoji dalelytė, turinti siaurąją aprėptį (angl. *narrow scope*) ir pabrėžianti patį klausiamąjį žodį, plg.:

(4.7) *Tare: Aβ bālfas βāukēnczio girioi: taifikitē kēla Wieβpatiēs / kaip pafāke Ifaias Prānašas. O kurie buwo atfiúfti / buwo išg Phariféuβu. O klāufe ii / ir tāre iam: Kodrinaġ tad krikštiii / kadaġ tu nēfsi Chriftus / nei Helias / nei Prānašas?* (DP 21,28–30)

(4.8) *Iog iey ir{ā} duota burna / kalbuncia didžius dayktus / blužniimus». Kayp gi tas Ležuwis gal buut be žadis?* (SP II 73,30–74,4)

(4.7) pavyzdyje dominuoja diskursinė dalelytės *gi* funkcija, nes adresantas, remdamasis ankstesniu diskursu, teiraujasi, kodėl tu krikštiji tokiu atveju, t. y. jei nesi nei Kristus, nei Elijas, nei Pranašas. (4.8) pavyzdyje akivaizdesnė pabrėžiamoji dalelytės funkcija: išskiriamas pavienis klausiamasis žodis *kaip*.

Tirtuose senuosiuose raštuose bendrąsias žinias žymi ir kita dalelytė – *juk*. Tipiška, kad ši dalelytė, kaip ir dabartinėje kalboje, užima inicialės poziciją, plg.:

(4.9) *iog ii yra galwá Bažnîczios wiffós Anglióie / teip dwafiβkūfe / kaip ir fwietiβkūfe daiktūfe' Iuk regimę kokfái yra rómumas tos Ewangelios nauôfios.* (DP 85, 44–46)

Tai, kad perteikiama informacija yra žinoma ir adresantui, ir adresatui, matyti iš vartojamos pirmojo asmens daugiskaitos formos *regime*.

Tirtuose senuosiuose raštuose užfiksuota ir daugiau pabrėžiamųjų dalelyčių, pavyzdžiui, *net* ir *tiktai*, kurios dabartinėje kalboje tam tikruose kontekstuose gali perteikti diskurso (ypač tarpasmenines) funkcijas, bet senuosiuose raštuose vartojamos kaip jungtukai arba dalelytės, įprastai nesiejamos su diskurso reikšmėmis (plačiau žr. Jasionytė–Mikučionienė 2019; priimta spaudai).

4.2. Prieveiksmiai ir įvardžiai

Tiriant kitų kalbų medžiagą, pastebėta, kadrieveiksminės kilmės žymiklių šaltinio semantiniai laukai, iš kurių randasi diskurso jungtukai ar dalelytės, yra šie: vietos (angl. *place/space*), laiko (angl. *time*), judėjimo (angl. *motion*) ir tiesos arba fakto (angl. *truth/fact*) (Lenker 2010, 107). Analizuojant pasirinktus lietuvių kalbos XVI–XVII a. tekstus, galima skirti šiuosrieveiksminės kilmės diskurso žymiklių reikšmių šaltinius:

VIETA	LAIKAS
<i>(ši)čia, tenai</i>	<i>dabar, tad(a)</i>

Kalbant apie deiktinį vietosrieveiksmį *čia*, reikia pasakyti, kad analizuotuose tekstuoserieveiksmio formos įvairuoja: *cze, czia, schiczze* „čia“ (BP), *cze, czia, czion* (DP), *čia* (SP). Šios formos pirmiausia vartojamos pirmine reikšme, kai vieta, kurią nurodo deiktinisrieveiksmis, lokalizuojama fizinėje erdvėje, pvz.:

(4.10) *Iei turrefit wiera ik grudu Garsticziu / ir fakifit scham kalnui / perfikelk ifch cze thinai / tadda perfikels / ir niekas nebus iumus negalima.* (BP I 285,13–16)

Pateiktame pavyzdyje deiktinisrieveiksmis *cze* koreliuoja su tame pačiame kontekste pavartotu kitu vietosrieveiksmiu *thinai* „tenai“, perteikiančiu opozicinę – tolimosios erdvės – reikšmę.

Be vietos raiškos, deiktinisrieveiksmis *(ši)čia* gali referuoti į visą situaciją, išskirti tai, kas yra būdinga tam tikrai situacijai, – žodynuose (LKŽe) širieveiksmio reikšmė formuluojama kaip „šiuo atveju“, plg.:

(4.11) *Stebuklay ira kariones / pramonios nauios neprietelumus nežinomos / kuriomis miestus ir pilis cielas izwerčia ir pagrauia karieywiey. Bet ir čia nera paliginimo fu*

Wießpatim mufu / kuris ont kariones fawo budu nepermanomu pergaleio wifus neprietelus mufu. (SP I 185,8–18)

Pateiktame pavyzdyje teigiama, kad karai, naujos gudrybės, kuriomis miestus ir pilis išverčia, yra stebuklai, bet net ir kalbant apie juos, t. y. čia, šiuo atveju, nėra palyginimo Viešpačiui mūsų.

Be deiktinės vietos ar situacinės reikšmės, tirtuose senuosiuose raštuoserieveksmis (ši)čia gali rodyti diskurso santykius, kitaip tariant, išreikšti diskurso, arba tekstinę, deiksę. Tokiais atvejais vietosrieveksmiai čia ir šičia vartojami anaforiškai ir rodo retrospektyvų santykį su ankstesniu diskursu, plg.:

(4.12) *Maria pagimde Sunu fawa pirmgimi / ir iwiftija ghi wiftiklofna / ir padeia ghi prakarte / nes kittos wietos padwarioij netureia. **Schicze** girdim pirma Kriftu ne puiku / bet praftu ußgimufi budu. (BP I 60,2–6)*

(4.13) *Todrînağ mus izganîtoies mûfu bios diénós Ewangelioi' mêiligai apfêrget' téikeš / idánt' gerái darídami fergetumbimeš didžêwimo ir labai daug ape fawé ißmanit' / o paniékinimo artímú mûfu / kadág / kaip **cze** rêgîme izğ to priéžodzio / gêrêf nis yra nudêdas pafsižêmines / neğ teifinikas didžiúias: (DP 313,40–314,4)*

(4.14) *Bêf' ioğ **czia** fkaitomę / ioğ Zachariás Kúnigas řeno žókono turéio môtëri ir fúnu / izğ czia twirtína nekurie Herétikai / ioğ wel' teipaiiau koplonai náuio žókono môtëris turét' ir wêft' tur. (DP 465,10–12)*

Pateiktuose pavyzdžiuose (4.12)–(4.14)rieveksmių cze ir schicze referuojama vieta yra paminėta ankstesniame diskurse: aiškinama evangelija, o vėliau į konkrečią evangelijos vietą nurodoma analizuojamaisrieveksmiais. Pati reikšmė gali būti perfrazuojama kaip „šitoje vietoje tekste regime, girdime, skaitome“. (4.14) atveju nuoroda į tekstą labai aiški, nes vartojamas veiksmažodis „skaitome“. Deiktiniais elementais tekste siekiama atkreipti adresato dėmesį į naują diskurso elementą arba naują esamo diskurso elemento aspektą (Cornish 2007, 138).

BP ir DP pastebėta atvejų, kurrieveksmis cze gali būti interpretuojamas kaip turintis ne vietos, bet laiko reikšmę, plg.:

- (4.15) *Buk potam paklufnus Tiewui iraugiwei / Iu klaufidams ka anis taw dariti alba dirpti prifakis / cze iemus ne atfakik / newenk / neflapikes / Net wiernai iemus / tawa rankomis dirbdams pafchok.* (BP I 170,16–19)

Laiko interpretaciją sustiprina pusdalyvinė konstrukcija (*Iu klaufidams ka anis taw dariti alba dirpti prifakis*), t. y. „kai klausysi, ką jie tau daryti arba dirbti prisakys, **tada** jiems neatsisakyk...“. Aplinkybė, kad vietosrieveiksmiai gali turėti laiko reikšmių, pastebėta tiriant rusų kalbos duomenis: tam tikruose kontekstuose vietosrieveiksmio *tut* „čia“ reikšmė gali būti perfrazuota kaip „šiuo laiko momentu“ (Grenoble 1998, 110). Kaip pastebima, vietos ar laiko interpretacija itin priklauso nuo konteksto, o neretai ir neįmanoma atskirti – tame pačiame kontekste gali būti jaučiamas ir vietos, ir laiko semantinis komponentas (ibid.).

DPrieveiksmis *cze* gali būti vartojamas kartu su klausiamaisiais žodžiais *kas, ko, kaip* ir pan. Tokiais atvejaisrieveiksmio *cze* vartoseną panašiai pabrėžiamosios dalelytės *čia* dabartinėje kalboje (žr. 3.2 poskyrį), plg.:

- (4.16) *Ir Iónas S. Wadína ta wífsa mēta wíena ír pafkucziaufe walandelá. Neffa kas yra wífsá giwatá mûfu / tiektaí mírgtereíimas akíes / anóp ámziop prilíginta? Ir kážg ne wēlitu aní trumpo mēto be wérkias / idaní páfkui to aní ámziu iúktús? Kas cze ne wēlitu ik trumpám' mētui wárga keft' / idaní páfkui to aní ámziu líkfmintus? Kás ne bílotu fu Pránaβu.* (DP 214, 38–43)

Pateiktame pavyzdyje stiprinamojo *cze* pavartojimas koreliuoja su ankstesniame klausime esančia pabrėžiamąja dalelyte *gi*, – vietos semantika menkai jaučiama.

Kitas deiktinisrieveiksmis *ten*, dabartinėje kalboje išplėtojęs pragmatines funkcijas, tirtuose senuosiuose raštuose reiškia vietą, nutolusią nuo kalbėtojo. DP užfiksuotos šiorieveiksmio formos *teń, ten, tēnai, tēnái* ir pan., BP – *t(h)e, ten, t(i)enai, thi(e)nai*, SP – *ti, tinai, tinay*. Skirtingai nei dabartinėje kalboje, tirtuose senuosiuose tekstuose trumposiosrieveiksmio formos yra santykinai retesnės už ilgąsias formas. Nuo kalbėtojo nutolusią lokaciją reiškiančiorieveiksmio *ten* vartosenos kontekstai ne tokie įvairūs kaip artimą lokaciją kalbėtojo atžvilgiu reiškiančiorieveiksmio (*ši*)*čia*: įprastai *ten* ir jo variantai vartojami vietos reikšme (4.17), taip pat gali pasirodyti koreliuojamųjų, arba porinių, jungtukų kontekstuose (*kur..., ten*) (4.18), pvz.:

- (4.17) *Kriftus teip kalba Neffiobjkitos / tekeket pafakidamas tatai broliams mana idant eitu ing Galilea / thinai anis mane reges.* (BP II 34,5–8)

(4.18) *O kur aβ effmi / **teñ** ir tárnas mánas bus.* (DP 486,15)

Retesniais atvejais tiriamas prieveiksmis gali būti vartojamas anaforiškai ir būti siejamas su diskurso struktūravimu, plg.:

(4.19) *AApe prowā Schefchau nikiu fenname Testamente fkaitik treczias knigas Mofefchāus dwiliktame paguldime. Nefa **thinai** girdim iei moterifchke pagimde Suneli / tadda ghi tureia tris defchintis dienu namie laikitiffi / bei inkitas βmones ne eiti.* (BP I 220,18–221,2)

Kaip ir prieveiksmių *čia* ir *šičia* atvejais, vieta, į kurią referuoja pateiktame pavyzdyje prieveiksmis *thinai*, paminėta ankstesniame diskurse, ir ta vieta yra ne fizinėje erdvėje, o tekste (*dvyliktame paguldyme*). Taigi, tiriamas prieveiksmis gali būti siejamas su teksto deikse.

Pereinant prie laiko prieveiksmių *dabar* ir *tada*, pirmiausia minėtini laiko kontekstai: prieveiksmis *dabar* gali reikšti konkretų (4.20) arba apibendrintą laiką, kai reikšmė gali būti perfrazuojama „šiuo metu“ (4.21), arba įvairūs kalbėjimo laiko aspektai, nesena praeitis, perteikiama parafrāze „ką tik“ (4.22), pvz.:

(4.20) *Iog anas pats ira vūžinas / kuris be pradžios buwo per wifus vūžius ne fufkaytomus / ira **dabar** / ir bus begalo.* (SP I 78,19–23)

(4.21) *Paikieghi kalba fawa fchirdije / nera newieno Diewo. Daug ir **dabar** ant fwieto βmoniu randafi / kurie kaczei ifch Diewo βodžio gird / Diewa effanti / tacziau anis abeioj / tam ftiprei netitik* (BP II 176,23–177,3)

(4.22) *Kū Diewas fawa meile ir Suffimilima Swietui paroda? **DAbār** girdeiom Pona Diewa fwietā milinti / ir kodelei / Onu toliaus klaufikime ir mokinkimes / kū alba kamme ghis ta fawa meile Swietui praroda.* (BP II 151,22–26)

Be laiko reikšmės, tiriamas prieveiksmis vartojamas ir kuriant tekstą, pereinant prie naujos temos, plg.:

(4.23) *Ka deklarawódamas toláus bīlo effi pririβtas móteriefp / ne iieβkokig pērskirimo / o iey be móteres efsi / ne iieβkokig móteres. Bet iau ape tai ganá. **Dabár** iżg*

Ewangelijos pamatikime pamokslus nekurius / o daugėus kaip fwódba daríi túrime.
(DP 71,19)

Nuoroda į toliau einantį tekstą perteikiama imperatyvine forma *pamatykime*. Reikia pasakyti, kadrieveiksmis *dabar* Daukšos kirčiuotas dvejopai siekiant atspindėti reikšmės skirtumą: *dabar* Daukšos kalboje funkcionavo kaip laikorieveiksmis ir reiškė „šiuo metu“, taip pat funkcionavo kaip dalelytė ir reiškė „dar“. Prieveiksmio atveju *dabar* kirčiuojamas gale, lenkiškame originale atitikmuo yra *teraz* „dabar“, dalelytės atveju kirčiuojama pradžioje ir lenkiškame originale randamas atitikmuo *jeszcze* „dar“. Dalelytės reikšmę sustiprina sintaksinis kontekstas: *dabar*, kaip dalelytė, akivaizdi su aukštesniojo laipsnio formomis, plg.:

(4.24) *Patifáig Lútheris izguldinéie ape S. Sakraménta. Nes' túiėu po apkrikβtimui bū būdas príaugufiemus dúi ta Sakraménta. Ir dábar žemíėus túrime trėczia pawáizda.* (DP 137, 28–30)

Šiuose kontekstuose *dábar* funkcionuoja kaip pabrėžiamoji, stiprinamoji dalelytė.

Kaip pabrėžiamoji dalelytė, *dabar* vartojama ir BP (4.25), o su neigiamomis veiksmažodžio formomis gali sustiprinti reikšmę „iki šiol, kol kas“ (4.26), plg.:

(4.25) *tacziau anis drebedami tare / kas βinna kadda dábar gaufim ta Kriftaus dowana.*
(BP II 143,24)

(4.26) *Bet klaufe Ianas Kriftu fawa mokintiniu delei / nefa thie ik fcholei dábar neβinnoia nei tikeia / iog taffai Kriftus kurfai Iordane Krikfchta nūg Iano prieme / butu tikru Meffiofchumi.* (BP I 31,17–20)

Stiprinamąją, pabrėžiamąją funkciją *dabar* atlieka ir sinchroninėje medžiagoje (daugiau žr. 3.2 poskyrį).

Kitas laikorieveiksmis *tada* (senuosiuose raštuose galimas ir trumpasis jo variantas *tad*) taip pat pirmiausia sietinas su laiko reikšme „tuo metu“: gali būti reiškiamas momentas laike (4.27) arba veiksmų seka (4.28):

(4.27) *ir funki butu buwus {á}bida pafiliteis io moteres / kuri kaip pałayftuwe vnt to ii priwadžioio. Teyp tadu atfakie iey dažnay saw nubofstuncíey: kaip galu nufidet prieβ wieβpati mano* (SP I 374,6–14)

- (4.28) *Nefa afch efmi βmogus / po Wiraufibes waldzioghimu / ir turiu po manimi βalnierius / akada fakau wienop / eik / **tada** ghis eit Ir antrop / ateik / tada ateit / A tarnop mana / padarik tatau / tada padara.* (BP I 184,16–185,3)

Pastaruojū atveju (4.28) *tada* koreliuoja su jungtuku *kada*.

Kaip būdinga iki šiol aptartiems deiktiniams vietos prievėksmiams, *tada* gali reikšti nebūtinai laiką, bet apibendrintą situaciją, atvejį, kurio metu kas nors yra, vyksta. LKŽe ši reikšmė pateikiama kaip „tokiu atveju“, plg.:

- (4.29) *Irá **tada** fkîrius didis taip krikštimo Iôno nûg Chrîftuffo / kaip ir Ionas S. fkiriás nûg Chrîtufo.* (DP 24,2–3)

- (4.30) *Ieigi nu Kriřtus gal giditi ir nor rodas kořna gelbeti dowanai / pinigū alba algos ne prařhidams / Kodelei **tada** řwietas nûg Kriřtaus řweikatos neprařcha?* (BP I 192,14–17)

Pastaruojū atveju (4.30) kalbamą reikšmę pastiprina prieš klausimą einantis sąlygos sakinys, prasidedantis jungtuku *jeigi*: iliustruojamą atvejį galima paaiškinti parafraze „jeigu X, kodėl tokiu atveju ne Y?“.

Kaip rodo dabartinės kalbos analizė (žr. 3.2 poskyrį), įvardinės kilmės dalelytė *tai* išplėtoja diskurso reikšmių. Pasirinktuose senuosiuose raštuose *tai*, *tatai* vartojama kaip įvardžiai, bet, pavyzdžiui, DP užfiksuota dalelytė *tatai*, kuri jau vartojama kaip pabrėžiamoji dalelytė, išskirianti daikto ypatybę, asmens savybę, plg.:

- (4.31) *Weizdék žmôgau / kokfái **tatai** nufižęminimas Wieřpatiés táwo / o Sunáus Diéwo: ioğ ant' gâlo búwo priřigintas pikteřniú neğ Barabôβius: ir tarp' látru / kaip didžiēufes piktadēi{e} ant' krîžeus norēio būi priřagîotas.* (DP 146,48–147,2)

- (4.32) *Iβmintingas **tatai** tad Karâlus / kurís mókeio ir řinôio kaip' turēio pagalet' prieβus daiktus.* (DP 586,26–27)

Pabrėžiamoji funkcija itin akivaizdi, kai dalelytė eina su įvardžiu *koksai* arba kokybiniais būdvardžiais: galima sakyti, kad šiuose kontekstuose išvelgiama ir subjektyvi kalbėtojo nuostata, t. y. nuostabos, pasigėrėjimo raiška.

Kai *tatai* vartojama kaip įvardis, išskirtinos tokios konstrukcijos kaip *tatai, tai est, tai yra*, kurios rodo aiškinamuosius santykius, plg.:

(4.33) *Schicze girdim Diewa norinti / idant wienas antram fuffimiltumbimes / tatai est griekus alba nuffideghimus io atleiftumbim.* (BP II 492,16–18)

Kalbama konstrukcija atlieka tekstinę, arba metalingvistinę, funkciją: teksto kūrėjas performuluoja ankstesnius savo žodžius juos patikslindamas, taigi, tekste diskurso santykius žymi retrospektyviai. Aptariamų konstrukcijų galima įžvelgti ne tik BP, bet ir DP, SP.

4.3. Veiksmožodinės konstrukcijos

Tai, kad komplementiniai veiksmožodžiai yra diskurso žymiklių kilmės šaltinis, pastebėta tiriant kitas, gerai dokumentuotas, kalbas (pavyzdžiui, anglų). Kurį laiką buvo taikoma pagrindinio sakinio hipotezė (angl. *matrix clause hypothesis*) (Thompson, Mulac 1991), kuri teigia, kad komplementinis veiksmožodis sudaro pagrindinio sakinio pagrindą, prie jo jungiasi finitiniai sakiniai su komplementiniais jungtukais, o pastarųjų praleidimas turi lemiamą įtaką tolesnei komplementinio veiksmožodžio raidai. Kai komplementinės struktūros vartojamos be komplementinio jungtuko, jos reanalizuojamos kaip pagrindinis sakinytis, o pagrindiniu sakiniu ėjęs komplementinis veiksmožodis tampa parentetiniu elementu sakinyje. Brinton (2008, 35) kalbamą raidą iliustruoja žemiau pateikta schema:

*Pagrindinis sakinytis > parentetinis disjunktas > pragmatinis žymiklis*²⁰

Vis dėlto ilgainiui pagrindinio sakinio hipoteze sudvejota dėl to, kad, viena vertus, komplementinio jungtuko praleidimas nebūtinai rodo sintaksinę reanalizę; kita vertus, ne visų komplementinių struktūrų pragmatiškėjimas gali būti paaiškintas: pavyzdžiui, pagrindinio sakinio hipoteze negali būti grindžiamos finitinius adverbialinius sakinius primenančios konstrukcijos *kaip sakei, kaip žinai* (angl. *as you said, as you know*) (Brinton 2017, 21).

Mentaliniai veiksmožodžiai. Tirtuose senesiuose XVI–XVII a. tekstuose užfiksuoti dauguma mentalinių, kalbėjimo ir aktyvios veiklos veiksmožodžių, kurie dabartinėje kalboje

²⁰ Originalus tekstas: *Matrix clause > parenthetical disjunct > pragmatic marker.*

Brinton (2008, 240; 245) *disjunktai* vadina komentuojamuosius sakinius (angl. *comment clauses*), kurie parentetiniuose arba kalbėjimo veiksmožodžiais (pvz. *matyti, sakyti* ir kt.) ir nėra sintaksiškai integruoti į sakinį, su kuriuo vartojami.

gali funkcionuoti kaip diskurso žymikliai. Mentaliniai veiksmažodžiai *suprasti* ir *žinoti* vartojami kaip komplementiniai predikatai, prie kurių prisijungia įvairios struktūros komplementiniai sakiniai: prie veiksmažodžių *suprasti* ir *žinoti* – daiktavardinių frazių pagrindu sudarytos komplementinės struktūros (NP), finitiniai (t. y. asmeniniai) ir nefinitiniai, t. y. paremti dalyvinėmis konstrukcijomis, sakiniai pvz.:

(4.34) *Ar nežinái kas anômus merg{ô}mus paikômus têko.* (DP 96,1)

(4.35) *as ir pakafamas regim / Ir mus wiffus kadaifgi mirfenczius tikrai **βinam** / Ir kaip numirfchta βmogus / tur fuputi / ir βeme atpent* (BP II 6,15)

(4.36) *Iž tu žodžiu gali kiekvienas **fuprafti** tiefu / ku nu Wieβats fáko Ewangelioy toy.*
(SP II 123,7–8)

Pastebėtina, kad finitiniai komplementiniai sakiniai, valdomi veiksmažodžių *suprasti* ir *žinoti*, visada eina su komplementiniu jungtuku. Komplementinis sakinytis įprastai yra postpozicijoje pagrindinio sakinio atžvilgiu ir tik retais atvejais gali būti prepozicijoje. Kaip matyti iš pavyzdžių (4.34)–(4.35), gali būti vartojamos ir teigiamos, ir neigiamos veiksmažodžio *žinoti* formos.

Kaip rodo dabartinė medžiaga (žr. 3.3.1 poskyrį ir Šinkūnienė, įteikta leidejui), pragmatiškėti linkusios tik tam tikros veiksmažodžio *žinoti* gramatinės formos, t. y. liepiamosios nuosakos forma *žinok(it)* ir esamojo laiko antrojo asmens formos *žinot(e)* ir *žinai*. Tirtuose senuosiuose tekstuose dominuoja indikatyvinės, t. y. tiesioginės nuosakos, veiksmažodžio formos, bet kai kuriuose tekstuose, pvz., BP, esama ir imperatyvinių veiksmažodžio *žinoti* formų pavartojimo, pvz.:

(4.37) *Schicze **βinnok** mielas Krikfchczonie / Angela piemenims uβgimima Kriřtaus* (BP I 82,14)

BP randama ir esamojo laiko antrojo asmens forma *žinai*. Vis dėlto ir formos *žinok*, ir formos *žinai* reikšmė yra pirminė leksinė, – diskurso reikšmės apraiškų nėra. Viena iš priežasčių, kodėl imperatyvo forma nerodo pragmatinės reikšmės užuomazgų, gali būti ta, kad imperatyvinės formos senuosiuose raštuose yra retos ir apskritai neįprastos rašytiniam diskursui.

Dabartinėje kalboje pragmatiškėti linkęs veiksmažodis *reikšti* XVI–XVII a. tekstuose vartojamas retai ir ne visuose tekstuose užfiksuotas. Pavyzdžiui, DP šis veiksmažodis vartojamas kaip komplementinis veiksmažodis, kurį objekto pozicijoje papildo NP arba finitiniai komplementiniai sakiniai su jungtuku *jog*:

(4.38) *Diéwas karú / kur tris kartús tarídami ðwétas / o kárta Diéwas **reíðke** trís perfónás Wienoié Diewífteie. Bet' dábar ðwi* (DP 253,43)

(4.39) *s weykalus / kuriús dâre žmogífteię fáwo apraðinéia: bet tafsái **reíðkia** / iog Diewas Tewas per ta ámžinaii žôdi tay yra* (DP 43,44)

Kaip matyti, veiksmažodis vartojamas pagrindine leksine reikšme.

Kalbėjimo veiksmažodžiai. Kita reikšminga komplementinių veiksmažodžių grupė, turinti potencialą pragmatiškėti, yra kalbėjimo veiksmažodžiai. Kaip rodo sinchroninė analizė, dabartinėje kalboje dažnai pragmatiniais žymikliais tampa veiksmažodžio *sakyti* formos. Šis veiksmažodis plačiai vartojamas XVI–XVII a. tekstuose. Kaip ir aukščiau aptarti mentaliniai veiksmažodžiai, *sakyti* gali reikalauti įvairaus struktūrinio tipo komplementų: NP, finitinių ir nefinitinių sakinių.

(4.40) *ir turekim pagiárbimę tús kurie mumus **fáko** žôdi Diéwo.* (DP 492,46)

(4.41) *kadág pawadínimo sáwo ant' vrêdo fakîtoio žôdžio Diéwo ne gal' išg niékur kítur parôdiit / tiektaí išg Bažnîczios Antíchrifto / arba núg paties Antíchrifto / kuriú ánas **fáko** fánti Pópiežiu Rîmo.* (DP 204,45–47)

(4.42) *Ir Grigâlus S. **fáko** / iog pritîrimas mêiles yrá parôdimas wêikało.* (DP 530,34)

Kai *sakyti* vartojamas kaip komplementinis veiksmažodis, jis siejamas su pagrindine – kalbėjimo – reikšme. Tiesa, pirminės leksinės reikšmės įvairios: a) „skelbti, dėstyti, perteikti žodžiu“; b) „perduoti žinią, pranešti“; c) „laikyti kuo, būti kokios nuomonės apie ką“; d) „vadinti kuo“ (LKŽe).

Vis dėlto veiksmažodis *sakyti* sietinas su tolesne semantine raida nei mentaliniai veiksmažodžiai *suprasti*, *žinoti* ar *reikšti*, nes gali būti vartojamas ne tik kaip komplementinis veiksmažodis, bet ir kaip parentetinis vienetas, einantis atskira leksema (4.43)–(4.44), ir kaip

parentetinio sakinio, pridedančio jungtuku *kaip*, struktūra (4.45)–(4.46), ir kaip dalyvinė struktūra surieveksmiu *trumpai* (4.47), plg.:

- (4.43) *Teipaiąg ir Pętras S. biłoio. Ne padorus **fako** dáiktas yrá / idánt' turétumbim' áplaiſti žodi Dié* (DP 493,22)
- (4.44) *Aß **fáko** / fu iumís / neſ' ik' pábágai to paſáulo.* (DP 474,25)
- (4.45) *Ieiğ Mefiáß / **kaip** **sákote** / ne turi niéko kító ko / tiekái ioğ yra funumí* (DP 345,17)
- (4.46) *ira wiſſu didziauſis Griekas ant řemes / **kaip** Pons Kriřtus patſai **faka** / Ianip trecziame paguldime / Kurſai tik ing Sunu Diewo* (BP II 90,16)
- (4.47) *Nęſa ner' pikteſnio dárbo / kaip' yra piktai darít'. **Trúmpái fakant'** / nédęra řwénteie niéko wéikt' / kas turétu garbei* (DP 340,26–28)

Kaip matyti, parentezėje dominuoja esamojo laiko formos. Tiesa, neretai finitinė forma *sakau* pramaišiu vartojama su forma *tieg* (etimologiškai siejama su veiksmažodžiu *teigti*; žr. Smoczyński 2007, 1698), kuri LKŽe apibrėžiama kaip modalinis vienetas, turintis reikšmę „sako“. Analizuojamais parentezės atvejais pats veiksmažodis *sakyti* sietinas su pirminėmis leksinėmis reikšmėmis, bet vartojimo strategija įterpti veiksmažodį į parentezę jau rodo autoriaus, arba teksto kūrėjo, poziciją, t. y. forma *sako* ir konstrukcija *kaip sako* siekiama referuoti kito žodžius, remtis kito teiginiais. Šiuo atžvilgiu nagrinėjami *sakyti* vartosenos kontekstai panašūs į evidencinius – reportatyvinius – kontekstus, tik diskurso lygmeniu. Dalyvinėmis konstrukcijos *trumpai sakant* jau perteikiama metadiskursinė – performulavimo – funkcija: autorius apibendrina ankstesnius savo žodžius, persako juos trumpesne forma.

Reikia paminėti, kad, šalia veiksmažodžio *sakyti*, pasirinktuose XVI–XVII a. tekstuose vartojami ir kiti kalbėjimo veiksmažodžiai, kurie taip pat gali būti randami parentetinėse struktūrose ir funkcionuoti kaip metadiskursiniai elementai. Išskirtinos veiksmažodžių *kalbėti* ir *tarti* (retai – *byloti*) dalyvinės formos surieveksmiai *trumpai*, *prastai* ir pan., taip pat su daiktavardinėmis frazėmis *vienu žodžiu*, plg.:

- (4.48) *ANgelas **trumpai ir prastai kalbant** / ira Sutwerims paties Pono Diewo / bet netur nei kaulu / nei mefos* (BP II 433,7–8)

(4.49) *iog̃ βitái iz̃g̃ bédro éžero péna faw̃ gamino / wiénu: žod̃ziū tareñt̃ búwo žwėjėis.*
(DP 377,37–38)

(4.50) *βíta nu Angelái nêβá / kuris pirm̃ búwo didimę gr̃nume / taffái nu gėriũfe ne
iz̃bilomũfe / kuris pirm̃ buwo badũfe taffái nu apsté didime. Trumpai bilánt' wiš
kitáip atwírto.* (DP 271,36–38)

Kaip matyti, tiriamos konstrukcijos klauzoje linkusios užimti inicialės poziciją: kaip pastebi Degand (2014, 158), inicialės pozicijoje esantys elementai neretai vartojami retrospektyviai ir rodo koherentinį ryšį su ankstesniu diskursu. Konstrukcija *vienu žodžiu tariant* gali būti redukuota iki daiktavardinės frazės *vienu žodžiu*:

(4.51) *arba koki vrêda Karalaus / arba Ciéforiaus neβiíoio ant' fawés: wiénu žod̃ziū
búwo kokiũ žimumi ir labú w̃ru anós žėmes.* (DP 355,27–28)

Kaip matyti iš sinchroninės medžiagos analizės, aptariama daiktavardinė frazė gali toliau redukuotis iki daiktavardžio *žodžiu* (žr. 3.3 poskyrį).

Aktyvios veiklos veiksmožodžiai. Kaip rodo dabartinės sakytinės lietuvių kalbos medžiaga, imperatyvinės aktyvios veiklos veiksmožodžių *eiti* ir *palaukti* formos *eik* ir *palauk* įgyja pragmatinių funkcijų. Tirtuose XVI–XVII a. tekstuose abu veiksmožodžiai yra vartojami, – nors ir retos, bet galimos ir imperatyvinės formos:

(4.52) *Ir tare iam Iezus. Weyzdek idant niekam nefakitumey to: bet **eyk** parodikis kuniguy:
ir aferawok downanu, kuriu liepe Mayžiešius* (SP I 234,9)

(4.53) *Atftók nũg̃ píkto / o gamtos nutwêrkis / **paláuk** nũg̃ iz̃žúlumo.* (DP 36,5)

Imperatyvinė forma *eik* fiksuojama pirmine judėjimo reikšme (neretai šią reikšmę sustiprina kontekstiniai leksiniai žymikliai – kryptį rodantys prielinksniai), o imperatyvinė forma *palauk* – pirmine leksine reikšme „būti kurį laiką laukiant, susilaikant“. Pragmatinių reikšmių užuomazgų nėra, nes, kaip rodo dabartinės kalbos medžiaga, pragmatinės šių veiksmožodžių funkcijos randasi interaktyviuose kontekstuose, perteikiant tarpasmenes funkcijas, o senuosiuose lietuvių kalbos raštuose spontaniškų dialoginių situacijų nėra.

5. Išvados

Šio tyrimo tikslas – išanalizuoti dažniausių diskurso žymiklių vartoseną ir funkcijas dabartinėje sakytinėje lietuvių kalboje ir senuosiuose XVI–XVII a. lietuvių kalbos raštuose. Lietuvių kalbotyroje tai pirmasis bandymas panagrinėti diskurso žymiklius skirtingose sakytinės kalbos atmainose, taip pat senuosiuose tekstuose, nustatyti propozicinės ir pragmatinės reikšmės santykį, susieti su universalia diskurso funkcijų klasifikacija į tekstines ir tarpasmenines funkcijas. Tirtos trys struktūrinės grupės: dalelytės,rieveiksmiai ir įvardžiai, veiksmažodžių ir daiktavardžių formos bei konstrukcijos. Dauguma tirtų kalbinių vienetų sakytinėje kalboje nėra dažnai vartojami propozicine reikšme, o pasitelkiami įvairioms pragmatinėms funkcijoms atlikti. Vis dėlto kai kurie jų, pavyzdžiui, veiksmažodžio forma *palauk*, išlaiko palyginti nemažai propozicinės reikšmės sakytinėje spontaninėje kalboje, kur yra vartojama tiesioginiam laukimui, o ne diskursinei pauzei ar grįžimui prie ankstesnės temos išreikšti.

Sinchroninės medžiagos tyrimas atskleidė žymiklių funkcijų įvairovę nuo tekstinių iki tarpasmeninių. Tirti žymikliai vartojami ne tik kaip pertarai, kurie yra „nevalingai ar dėl įpročio įterpiami į sakinį“ (Kamandulytė–Merfeldienė 2014, 2), bet ir kaip tikslingos teksto siejimo ar santykio su pašnekovu užmezgimo priemonės. Funkcijų tipas gali būti sąlygojamas įvairių veiksnių: diskurso žymiklio šaltinio, t. y. pirminės leksinės ar gramatinės reikšmės, pozicijos sakinyje ir pasakymo periferijose, šnekos akto tipo, koreliacijos su kitais diskurso žymikliais, sakytinės kalbos atmainos. Tokios tekstinės funkcijos, kaip išvada, apibendrinimas būdingas diskurso žymikliams *tai, va(t), reiškia, (vienu) žodžiu* ir kt. Patikslinimas, minties formulavimas, žodžio ieškojimas reiškiamas žymikliais *na, nu, šita, šiaip, tenai(s), ta prasme* ir kt. Galima pastebėti, kad tikslinamoji funkcija akivaizdi, kai kalbėtojas susiduria su sunkumais paaiškinti tam tikrus reiškinius ir tokiais atvejais vartoja žymiklius *taip sakant, kaip sakant, na*. Dar viena tekstinė funkcija, būdinga tirtiems žymikliams, tokiems kaip *tai, na, nu, va, žinok*, – įvesti naują temą, rodyti kalbėtojo iniciatyvą valdant pokalbį. Neretai kalbėtojas delsia laiką, užpildo pauzes vartodamas žymiklius *šita, šiaip, na, nu*, o sklandžią diskurso tėkmę siekia palaikyti žymikliais *reiškia, kaip sakant, žodžiu*.

Tarpasmeninės, arba intersubjektyvios, funkcijos, tokios kaip bendrųjų žinių žymėjimas, būdingas žymikliams *čia, gerai, ar ne, ane*, kurie padeda kalbėtojui kurti santykį su pašnekovu, įtraukti į pokalbį. Kitos tarpasmeninės funkcijos išryškėja tokiuose kontekstuose, kai kalbėtojas išreiškia atvirą pritarimą ar švelnina savo poziciją, atsargiai pateikia argumentą, bando išvengti tiesioginio atsakymo ir t. t. Reikia pažymėti, kad intersubjektyvios funkcijos gali turėti sąsają su pozicija periferijoje, t. y. intersubjektyvus

žymiklis paprastai vartojamas pasakymo pabaigoje, t. y. dešiniojoje periferijoje, kuri siejama su glaudžiu kalbėtojo ir klausytojo tarpusavio ryšiu komunikacijoje (Beeching, Detges 2014; Traugott 2010). Negana to, tarpasmeninės funkcijos koreliuoja ir su gramatine diskurso žymiklių forma. Pavyzdžiui, imperatyvinės kilmės diskurso žymikliai yra intersubjektyvūs, kai kreipiamasi į pašnekovą siekiant pasiremti bendrosiomis žiniomis. Taip *palauk* ir *palaukit(e)* rodo, kad kalbėtojas siekia grįžti į ankstesnį diskursą ar situaciją ir pakoreguoti bendrąsias žinias prieš pratęsiant pokalbį. Nors dauguma vartosenos atvejų yra neutralūs ir subjektyvios autoriaus pozicijos neatskleidžia, tarp tyrinėtų žymiklių išsiskiria imperatyvas *eik tu*, dažniausiai žymintis neigiamą kalbėtojo vertinimą arba nustebimą.

Intersubjektyvumo reikšmė ryški ir tada, kai diskurso žymikliai atsiranda samplaikose, tokiose kaip *dabar žiūrėkite*, *dabar sakyk*, kuriomis primygtinai prašoma pašnekovo dėmesio ir reakcijos, nors diskurso žymiklių samplaikoms būdingos ir tekstinės funkcijos. Pasakymo pradžia dažnai žymima samplaikomis *tai va*, *tai jau*, *tai tada*, *o šita gi*, *ir dabar*, *tada dabar*, *o tai gerai*, kurios rodo įvairius diskurso segmentų santykius. Reikia pasakyti, kad ir samplaikos, ir pavieniai žymikliai gali rodyti dalinį tekstinių ir tarpasmeninių funkcijų sutapimą. Šis reiškinytis yra universalus ir būdingas kitoms kalboms (plg. Aijmer 2002, Crible 2017).

Senųjų XVI–XVII a. raštų analizė rodo, kad daugelis dabartinėje sakytinėje kalboje įsitvirtinusių diskurso dalelyčių yrarieveiksminės (*na*, *nu*, *čia*, *ten(ai)*, *dabar*), rečiau – įvardinės (*tai*) kilmės. Taigi, lietuvių kalbos duomenys patvirtina universalią diskurso žymiklių raidos tendenciją *adverbialinis žodis > diskurso žymiklis* (apie šią universalią raidos kryptį plačiau žr. Brinton 2017, 285–287). Kaip ir dabartinėje kalboje, deiktiniai laiką (*nu*, *dabar*, *tada*) ir vietą (*čia*, *ten(ai)*) reiškiantysrieveiksmiai senuosiuose tekstuose yra vartojami itin gausiai, nes jie orientuojami pagal teksto kūrimo situaciją: nurodo į konkrečias kuriamo teksto vietas ir teksto kūrimo laiką. Būtent dėl to tirtirieveiksmiai *nu*, *dabar*, (*ši*)*čia*, *ten(ai)* siejami su teksto deikse ir, būdami deiktiniai elementai, prisideda prie teksto rišlumo, koherentiškumo kūrimo (pavyzdžiui, anaforiškai rodo santykį su ankstesniu diskursu ar perėjimą prie naujos temos), veda skaitytoją per tekstą. Dėl galimybės žymėti teksto deiksę, nagrinėti senųjų raštųrieveiksmiai sietini su metalingvistinėmis, arba tekstinėmis, funkcijomis. Be to, kai kurie išrieveiksmių, pvz., *čia* ir *dabar*, senuosiuose raštuose jau vartojami kaip stiprinamosios dalelytės, taigi prisideda prie subjektyvios autoriaus pozicijos raiškos: *čia* ir *dabar*, šliedamiesi prie klausiamųjų žodžių *kas*, *kaip*, *kodėl* ir pan., pabrėžia teksto kūrėjo nuostabą, priekaištą ar kitus subjektyvius atspalvius. Vadinasi, adverbialiniai žodžiai senuosiuose raštuose sietini ne tik su tekstinėmis, bet ir subjektyviomis funkcijomis.

Kalbėjimo veiksmažodžiais *sakyti*, *tarti* ir pan. paremtos dalyvinės konstrukcijos (*trumpai sakant*, *prastai kalbant* ir pan.) senuosiuose raštuose jau įsitvirtinusios kaip teksto

kūrimo priemonės: jomis paprastai reformuluojamos ankstesnės autoriaus mintys. Kaip rodo sinchroninė analizė, analogiškos dalyvinės konstrukcijos sakytinėje kalboje nėra dažnos. Pastarąją aplinkybę gali lemti diskurso tipas: kalbamo tipo dalyvinės konstrukcijos būdingesnės rašytiniam, bet ne sakytiniam diskursui. Dabartinėje kalboje įsitvirtinusiai daiktavardinei konstrukcijai *vienu žodžiu* ir redukuotai formai *žodžiu* pradžių davė dalyvinė konstrukcija *vienu žodžiu tariant*. Viena vertus, šios konstrukcijos raidą galima aiškinti kaip redukcijos, t. y. trumpėjimo, rezultata, antra vertus, kaip universalios raidos *adverbialinis sakiny*s > *diskurso žymiklis* (Brinton 2017, 289–292) pavyzdį.

Išanalizavus lietuvių kalbos medžiagą, galima kalbėti ir apie kitą universalią raidos kryptį *komplementinis sakiny*s > *diskurso žymiklis* (Brinton 2017, 287–289), nes senuosiuose lietuvių kalbos raštuose tokie komplementiniai predikatai kaip *sakyti* ar *teigti*, reikalaujantys komplementinių sakinių su jungtuku *kad*, jau vartojami kaip nekomplementiniai predikatai, t. y. kaip izoliuoti elementai parentezėje. Iš kitos pusės, dabartinėje kalboje fiksuotos diskurso žymiklių formos *žinai*, *žinok*, *supranti* ir pan., taip pat einančios vadinamojoje sakinio periferijoje, nagrinėtuose senuosiuose tekstuose funkcionuoja kaip komplementiniai predikatai, reikalaujantys sakinių su komplementiniais jungtukais. Su komplementinių predikatų raida siejamai pagrindinio sakinio hipotezei pagrįsti trūksta duomenų, nes nebuvo analizuoti XVIII–XIX a. tekstai.

Diskurso žymikliais einančios imperatyvinės veiksmažodžių formos *žinok*, *žiūrėk*, *palauk*, *eik tu*, kaip ir indikatyvinės antrojo asmens formos *supranti*, *suprantat(e)* ar trečiojo asmens *reiškia*, yra, tikėtina, vėlesnės kilmės, nes senuosiuose raštuose šių formų santykinai itin mažai ir jos vartojamos pirmine, t. y. leksine, reikšme. Retą imperatyvinių ir indikatyvinių antrojo asmens formų pavartojimą lemia senųjų raštų pobūdis: atpasakojamoji kalba ir dialogų nebuvimas.

Vis dėlto tirtos dalelytės *gi* ir *juk* senuosiuose raštuose jau sietinos su intersubjektyviomis funkcijomis: vartojant šias dalelytes, randasi adresato perspektyva, adresantas perteikia informaciją, kuri abiem – ir jam, ir adresatui, – yra žinoma (vadinamąsias bendrąsias žinias). Būtent dėl perteikiamų intersubjektyvių funkcijų sintaksiniai dalelyčių *gi* ir *juk* kontekstai išsiplečia iš konstatuojamųjų sakinių į klausiamuosius ir netgi skatinamuosius sakinius.

Apibendrinant, įvairių tyrėjų tarpkalbiniuose tyrimuose pastebimi reikšmės ir funkcijų kaitos požymiai, tokie kaip leksinės reikšmės išblukimas, pragmatinė inferencija, funkcinė plėtra ir multifunktionalumas, (inter)subjektyvumas, aprėpties pokyčiai nuo frazės prie sakinio ir nuo sakinio prie pasakymo arba diskurso, dekategoriacija (prieveiksmis > dalelytė; dalyvinė konstrukcija > daiktavardis), perėjimas į parentezę arba sakinio periferiją, gramatinių

formų ir struktūros redukcija (plg. Erman, Kotsinas 1993, Frank-Job 2006), rodo galimą tirtų lietuvių kalbos diskurso žymiklių sąsają su pragmatikalizacijos procesu.

Reikia pastebėti, kad šiame straipsnyje pateiktas išvalgas gali riboti sinchroninei ir diachroninei funkciniai analizei pasirinkta vartosenos atvejų apimtis, nes kai kurie vartosenos atvejai galėjo nepatekti į tiriamą imtį. Taip pat tolesniame tyrime reikėtų daugiau dėmesio skirti statistinei duomenų analizei, pasitelkti statistinės analizės įrankių, kurie leistų palyginti tiriamų diskurso žymiklių vartosenos dažnį, nustatyti, kokios samplaikos dažniausios su vienu ar kitu žymikliu, kokie yra vartosenos skirtumai skirtinguose registruose ir skirtingų amžių senuosiuose tekstuose. Ateities tyrimai galėtų būti vykdomi atsižvelgiant į sociolingvistinius diskurso žymiklių vartosenos aspektus, tokius kaip kalbėtojo amžius, lytis, išsilavinimas. Taip pat būtų įdomu patyrinėti plačiosios visuomenės požiūrį į diskurso žymiklius kalboje.

6. Padėka

Šis tyrimas atliktas vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą S-MIP-17-44 („Diskurso žymikliai lietuvių kalboje: sinchroninis ir diachroninis tyrimas“). Autorės dėkoja dviems recenzentams už vertingas pastabas, padėjusias patobulinti galutinį straipsnio variantą. Taip pat dėkojame dr. Loretai Vaicekauskienei, dr. Ramunei Čičirkaitei, dr. Laimai Nevinskaitei (Lietuvių kalbos instituto Sociolingvistikos skyrius) už suteiktą prieigą prie interviu bazės „Kalba Vilnius“ ir „Radijo ir TV kalbos tekstyno“.

7. Duomenų šaltiniai

Sakytinės lietuvių kalbos tekstynas, žr. <http://sakytinistekstynas.vdu.lt>

Vilniečių interviu bazė „Kalba Vilnius“, parengė Lietuvių kalbos instituto Sociolingvistikos skyrius, žr. <http://kalbavilnius.sociolingvistika.lt/>

Radijo ir TV kalbos tekstynas, parengė Lietuvių kalbos instituto Sociolingvistikos skyrius, žr. <http://radijoirtvtekstynas.sociolingvistika.lt/>

BP – [Jonas Bretkūnas,] POSTILLA Tatai eſti Trumpas ir Praſtas Iſchguldimas Euangeliu / ſakamuiu Baſznicoie Krikſchczionijſchkoie / nūg Aduento ik Wæliku. Per Iana Bretkuna Lietuwoſ Plebona Karaliaucziui Prufſſu. Iſſpaude Karaliaucziui Iurgis Oſterbergeras. Mæta Pono 1591. (Faksimilinis leidinys: *Jono Bretkūno POSTILĖ* [1591], Studija, faksimilė ir

kompaktinė plokštelė, parengė Ona Aleknavičienė, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005).

DP – [Mikalojus Daukša,] Poſtilla CATHOLICKA. [...] Wilniui / Drukârniui Akadêmios SOCIETATIS IESV, A. D. 1599. (Elektroninis tekstas 2006, rengė Veronika Adamonytė, Milda Lučinskienė, Jūratė Pajėdienė, Mindaugas Šinkūnas, Eglė Žilinskaitė, Ona Aleknavičienė, konkordancijas rengė V. Adamonytė, M. Lučinskienė, J. Pajėdienė, M. Šinkūnas, E. Žilinskaitė, O. Aleknavičienė, Vytautas Zinkevičius, <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=2>).

SP I – Konstantinas Sirvydas, *Punktai sakymų nuo Advento iki Gavėnios = Punkty kazań od Adwentu do Postu*, 1629, kritinis leidimas, parengė Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015.

SP II – Konstantinas Sirvydas, *Punktai sakymų Gavėniai = Punkty kazań na Wielki Post*, 1644, kritinis leidimas, parengė Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015.

8. Literatūros sąrašas

Adamczyk Magdalena 2017, On the pragmatic expansion of Polish *gdzieś tam* ‘somewhere (there)/about’: New perspectives. In *Pragmatic Markers, Discourse Markers and Modal Particles: New Perspectives*, Fedriani Chiara, Sansó Andrea, eds., Amsterdam: John Benjamins, 369–397.

Aijmer Karin 1997, *I think* – an English modal particle, In *Modality in Germanic languages: Historical and Comparative Perspectives*, Swan Toril, Westvik Olaf J., eds., Berlin: De Gruyter, 1–47.

Aijmer Karin 2002, *English Discourse Particles: Evidence from a Corpus*, Amsterdam: John Benjamins.

Aijmer Karin 2019, Challenges in the contrastive study of discourse markers: The case of *then*, In *Empirical Studies of the Construction of Discourse*, Loureda Óscar, Recio Fernández Inés, Nadal Laura, Cruz Adriana, eds., Amsterdam: John Benjamins, 17–42.

Aijmer Karin, Foolen Ad, Simon-Vandenberghe Anne-Marie 2006, Pragmatic markers in translation: A methodological proposal, In *Approaches to Discourse Particles*, Fischer Kerstin, ed., Amsterdam: Elsevier, 101–114.

- Aijmer Karin, Simon-Vandenberg Anne-Marie 2006, Introduction, In *Pragmatic Markers in Contrast*, Aijmer Karin, Simon-Vandenberg Anne-Marie, eds., Oxford: Elsevier, 1–10.
- Akelaitis Gintautas 1992, *Dabartinės lietuvių kalbos įterptiniai vienetai (semantika, struktūra, paskirtis diskurse)*, Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Akelaitis Gintautas 2001, Įterptinių santykis su sudėtinių sakinių dėmenimis ir su atskirais sakiniais, *Kalbotyra* 50(1), 5–15.
- Akelaitis Gintautas 2005, Savita įterptinių samprata Jono Balkevičiaus „Dabartinės lietuvių kalbos sintaksėje“, *Kalbotyra* 54(1), 5–15.
- Algeo John 1990, It's a myth, innit? Politeness and the English tag question, In *The State of the Language*, Ricks Christopher, Michaels Leonard, eds., Berkeley: University of California Press, 443–450.
- Altenberg Bengt 2010, Conclusive English *then* and Swedish *då*. A corpus-based contrastive study, *Languages in Contrast* 10(1), 102–123.
- Ambrazas Vytautas 2006a, *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Ambrazas Vytautas (red.) 2006b, *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, 4 patais. leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Andersen Gisle 2001, *Pragmatic Markers and Sociolinguistic Variation: A Relevance Theoretic Approach to the Language of Adolescents*, Amsterdam: John Benjamins.
- Athanasidou Angeliki, Canakis Costas, Cornillie Bert (eds.) 2006, *Subjectification: Various Paths to Subjectivity*, Berlin: De Gruyter.
- Auer Peter, Maschler Yael (eds.) 2016, *NU/NÁ: A Family of Discourse Markers across the Languages of Europe and Beyond*, Berlin: De Gruyter.
- Axelsson Karin 2011, *Tag Questions in Fiction Dialogue*, PhD dissertation, University of Gothenburg.
- Bamford Julia 2004, Gestural and symbolic uses of the deictic “here” in academic lectures, In *Discourse Patterns in Spoken and Written Corpora*, Aijmer Karin, Stenström Anna-Brita, eds., Amsterdam: John Benjamins, 113–138.
- Bartkutė Darija 2007, The role of patterns of cohesion in realizing some discursive strategies in English and Lithuanian dialogue, *Žmogus ir žodis* 3, 95–101.
- Beeching Kate 2012, Semantic change: Evidence from false friends, In *Pragmatic Markers and Pragmaticalization: Lessons from False Friends*, Lauwers Peter, Vanderbauwhede Gudrun, Verleyen Stijn, eds., Amsterdam: John Benjamins, 11–36.
- Beeching Kate 2016a, *Pragmatic Markers in British English: Meaning in Social Interaction*,

- Cambridge: Cambridge University Press.
- Beeching Kate 2016b, *Alors/donc/then* at the right periphery: Seeking confirmation of an inference, *Journal of Historical Pragmatics* 17(2), 208–230.
- Beeching, Kate, Degand Liesbeth, Detges Ulrich, Traugott Elizabeth Closs, Waltereit Richard 2009, Summary of the workshop on meaning in diachrony, Paper presented at the Conference on Meaning in Interaction, Bristol, April 23–25.
- Beeching Kate, Detges Ulrich 2014, Introduction, In *Discourse Functions at the Left and Right Periphery: Crosslinguistic Investigations of Language Use and Language Change*, Beeching Kate, Detges Ulrich, eds., Leiden: Brill, 1–23.
- Biber, Douglas, Johansson Stig, Leech Geoffrey, Conrad Susan, Finegan Edward (eds.) 1999, *Longman Grammar of Spoken and Written English*, London: Longman.
- Bielinskienė Agnė 2010, *Sujungiamojo ryšio semantika, pragmatika ir vartosenos ypatumai*, Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Kaunas: VDU.
- Bitinienė Audronė 2009, Sakinių siejimo priemonių vartojimas mokslinio stiliaus tekstuose, *Žmogus ir žodis* 1, 21–26.
- Blakemore Diane 2002, *Relevance and Linguistic Meaning: The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Brems Lieselotte, Ghesquière Lobke, Van de Velde Freek (eds.) 2014, *Intersubjectivity and Intersubjectification in Grammar and Discourse: Theoretical and Descriptive Advances*, Amsterdam: John Benjamins.
- Brinton Laurel J. 1996, *Pragmatic Markers in English. Grammaticalization and Discourse Function*, Berlin: De Gruyter.
- Brinton Laurel J. 2007, The development of *I mean*: Implications for the study of historical pragmatics, In *Methods of Historical Pragmatics*, Fitzmaurice Susan, Taavitsainen Irma, eds., Berlin: De Gruyter, 37–79.
- Brinton Laurel J. 2008, *The Comment Clause in English: Syntactic Origins and Pragmatic Development*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Brinton Laurel J. 2017, *The Evolution of Pragmatic Markers in English: Pathways of Change*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Buyse Lieven 2017, English *so* and Dutch *dus* in a parallel corpus: An investigation into their mutual translatability, In *Contrastive Analysis of Discourse-pragmatic Aspects of Linguistic Genres*, Aijmer Karin, Lewis Diana, eds., Cham: Springer, 33–61.
- Carlier Anne, De Mulder Walter 2010, The emergence of the definite article: *ille* in competition with *ipse* in Late Latin, In *Subjectification, Intersubjectification and*

- Grammaticalization*, Davidse Kristin, Vandelanotte Lieven, Cuyckens Hubert, eds., Berlin: De Gruyter, 241–275.
- Cornish Francis 2007, English demonstratives: Discourse deixis and anaphora. A discourse-pragmatic account, In *Interpreting Utterances: Pragmatics and its Interfaces. Essays in honour of Thorstein Fretheim*, Nilson Randi A., Amfo Nana Aba Appiah, Borthen Kaja, eds., Oslo: Novus Press, 137–156.
- Crible Ludivine 2017, Towards an operational category of discourse markers: A definition and its model, In *Pragmatic Markers, Discourse Markers and Modal Particles: New Perspectives*, Fedriani Chiara, Sansó Andrea, eds., Amsterdam: John Benjamins, 99–124.
- Česnulienė Vida 2012, *Gramatinė ir leksinė gramatinė kohezija mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose*, Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas.
- Davidse Kristin, Vandelanotte Lieven, Cuyckens Hubert (eds.) 2010, *Subjectification, Intersubjectification and Grammaticalization*, Berlin: De Gruyter.
- Degand Liesbeth 2014, ‘So very fast then’: discourse markers at left and right periphery in spoken French, In *Discourse Functions at the Left and Right Periphery: Crosslinguistic Investigations of Language Use and Language Change*, Beeching Kate, Detges Ulrich, eds., Brill: Leiden, 151–187.
- Degand Liesbeth, Cornillie Bert, Pietrandrea Paola 2013a, Modal particles and discourse markers: Two sides of the same coin? Introduction, In *Discourse Markers and Modal Particles. Categorization and Description*, Degand Liesbeth, Cornillie Bert, Pietrandrea Paola, eds., Amsterdam: John Benjamins, 1–18.
- Degand Liesbeth, Cornillie Bert, Pietrandrea Paola (eds.) 2013b, *Discourse Markers and Modal Particles. Categorization and Description*, Amsterdam: John Benjamins.
- Degand Liesbeth, Evers-Vermeul Jacqueline 2015, Grammaticalization or pragmaticalization of discourse markers? More than a terminological issue, *Journal of Historical Pragmatics* 16(1), 59–85.
- Erman Britt 2001, Pragmatic markers revisited with a focus on *you know* in adult and adolescent talk, *Journal of Pragmatics* 33(9), 1337–1359.
- Erman Britt, Kotsinas Ulla-Britt 1993, Pragmaticalization: The case of *ba* and *you know*, *Studier i modern språkvetsenskap* 10, 76–93.
- Evans Nicholas, Wilkins David 2000, In the mind's ear: The semantic extensions of perception verbs in Australian languages, *Language* 76(3), 546–592.

- Fagard Benjamin 2010, *É vida, olha ...* : Imperatives as discourse markers and grammaticalization paths in Romance: A diachronic corpus study, In *Pragmatic Markers and Pragmaticalization: Lessons from False Friends*, Lauwers Peter, Vanderbauwhede Gudrun, Verleyen Stijn, eds., Amsterdam: John Benjamins, 117–139.
- Fedriani Chiara, Sansó Andrea (eds.) 2017, *Pragmatic Markers, Discourse Markers and Modal Particles: New Perspectives*, Amsterdam: John Benjamins.
- Fischer Kerstin, ed. 2006a, *Approaches to Discourse Particles*, Amsterdam: Elsevier.
- Fischer Kerstin 2006b, Towards an understanding of the spectrum of approaches to discourse particles: Introduction to the volume, In *Approaches to Discourse Particles*, Fischer Kerstin, ed., Amsterdam: Elsevier, 1–20.
- Fox Tree Jean E. 2007, Folk notions of *um* and *uh*, *you know*, and *like*, *Text & Talk* 27(3), 297–314.
- Frank-Job Barbara 2006, A dynamic-interactional approach to discourse markers, In *Approaches to Discourse Particles*, Fischer Kerstin, ed., Amsterdam: Elsevier, 359–374.
- Fraser Bruce 2009, An account of discourse markers, *International Review of Pragmatics* 1, 293–320.
- Fretheim Thorstein 2015, A relevance-theoretic perspective on the Norwegian utterance-final particles *da* and *altså* compared to their English counterpart *then*, In *Final Particles*, Hancil Sylvie, Haselow Alexander, Post Margje, eds., Berlin: De Gruyter, 249–284.
- Fried Mirjam, Östman Jan-Ola 2005, Construction Grammar and spoken language: The case of pragmatic particles, *Journal of Pragmatics* 37(11), 1752–1778.
- Furkó Péter B. 2020, *Discourse Markers and Beyond. Descriptive and Critical Perspectives on Discourse-Pragmatic Devices across Genres and Languages*, Cham: Palgrave Macmillan.
- Ghezzi Chiara 2014, The development of discourse and pragmatic markers, In *Discourse and Pragmatic Markers from Latin to the Romance Languages*, Ghezzi Chiara, Molinelli Piera, eds., Amsterdam: John Benjamins, 10–26.
- Ghezzi Chiara, Molinelli Piera (eds.) 2014, *Discourse and Pragmatic Markers from Latin to the Romance Languages*, Amsterdam: John Benjamins.
- Gómez González María de los Ángeles 2018, God that came out quick didn't it eh: Variable and invariable tag questions in spoken British English, In *The Construction of Discourse as Verbal Interaction*, Gómez González María de los Ángeles, Mackenzie J. Lachlan, eds., Amsterdam: John Benjamins, 109–144.
- Grenoble Lenore A. 1998, *Deixis and Information Packaging in Russian Discourse*, Amsterdam: John Benjamins.

- Haselow Alexander 2011, Discourse marker and modal particle: The functions of utterance-final *then* in spoken English, *Journal of Pragmatics* 43(14), 3603–3623.
- Haselow Alexander 2012, Subjectivity, intersubjectivity and the negotiation of common ground in spoken discourse: Final particles in English, *Language & Communication* 32, 182–204.
- Haselow Alexander 2013, Arguing for a wide conception of grammar: The case of final particles in spoken discourse, *Folia Linguistica*, 47, 375–424.
- Heine Bernd 2013, On discourse markers: Grammaticalization, pragmaticalization, or something else? *Linguistics* 51(6), 1205–1247.
- Holmes Janet 1983, The functions of tag questions, *English Language Research Journal* 3, 40–65.
- Holvoet Axel 2010, Notes on complementisers in Baltic, In *Particles and Connectives in Baltic*, Acta Salensia 2, Nau Nicole, Ostrowski Norbert, eds., Vilnius: Vilniaus universitetas, Asociacija "Academia Salensis", 73–101.
- Hopper Paul J., Traugott Elizabeth Closs 2003, *Grammaticalization*. (2nd edn.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Jasionytė-Mikučionienė Erika 2016, Imperatyvinės kilmės diskurso markeriai lietuvių kalboje: *klausyk* ir *žiūrėk* atvejais, *Kalbotyra* 68, 23–41.
- Jasionytė-Mikučionienė Erika 2019, Subordinating conjunctions as discourse markers in Lithuanian, *Corpus Pragmatics* 3, 285–301.
- Jasionytė-Mikučionienė Erika priimta spaudai, Pabrėžiamosios dalelytės *net*, *tiktai*, *gi* ir *juk* senuosiuose XVI–XVII a. lietuvių kalbos raštuose, *Baltistica* 55(2).
- Jucker Andreas H. 2015, Pragmatics of fiction: Literary uses of *uh* and *um*, *Journal of Pragmatics* 86, 63–67.
- Jucker, Andreas H., Yael Ziv 1998, Introduction, In *Discourse Markers: Descriptions and Theory*. Jucker Andreas H., Ziv Yael, eds., Amsterdam: John Benjamins, 1–12.
- Kamandulytė-Merfeldienė Laura 2014, Pertarų dažnumas ir įvairovė sakytinėje lietuvių kalboje, *Bendrinė kalba* 87, 1–10.
- Kimps Ditte, Davidse Kristin, Cornillie Bert 2014, A speech function analysis of tag questions in British English spontaneous dialogue, *Journal of Pragmatics* 66, 64–85.
- Lenker Ursula 2010, *Argument and Rhetoric. Adverbial Connectors in the History of English*, Berlin: De Gruyter.
- Leonavičienė Aurelija 2006, Tiesioginė šnekamojo stiliaus kalba – spaudos tekstų konversacionalumo požymis, *Filologija* 11, 48–56.

- Makauskaitė Indrė 2016, Multifunctionality of the Lithuanian *tada* and English *then* in spoken discourse: A cross-linguistic analysis, *Kalbotyra* 68, 96–124.
- Martínez Caro Elena 2020, Discourse functions of question tags: Exploring the right periphery in English, In *Exoticism in English Tag Questions (Strengthening Arguments and Caressing the Social Wheel)*, Blasius Achiri-Taboh, ed., Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 215–235.
- Maschler Yael, Schiffrin Deborah 2015, Discourse markers: Language, meaning, and context, In *The Handbook of Discourse Analysis*, Tannen Deborah, Hamilton Heidi E., Schiffrin Deborah, eds., Malden, MA: Blackwell, 189–221.
- Maslauskienė Greta 2020, Combinatory potential of contrastive discourse markers in English and Lithuanian: A semantic functional analysis, *Lietuvių kalba* 14, 1–24.
- Mikulėnienė Danguolė, Dvylytė Aurelija (sud.) 2013, *Kalbos patarimai 4. Leksika. Skolinių vartojimas (leksikos skolinių sąrašas ir senųjų svetimybių sąrašas)*, 2 patais.leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Mithun Marianne 2012, Tags: Cross-linguistic diversity and commonality, *Journal of Pragmatics* 44, 2165–2182.
- Müller Simone 2005, *Discourse Markers in Native and Non-native English Discourse*, Amsterdam: John Benjamins.
- Murininė Lina 2005, Jungtukų ir jungiamųjų žodžių vartojimo dažnis sakytinėje kalboje, *Kalbos kultūra* 78, 162–170.
- Norrick Neal R. 2007, Discussion article: Pragmatic markers, interjections and discourse, *Catalan Journal of Linguistics* 6, 159–168.
- Norrick Neal R. 2009, Interjections as pragmatic markers, *Journal of Pragmatics* 41, 866–891.
- Pajėdienė Jūratė 2010, Prijungiamieji laiko ribos sakiniai su jungiamuoju žodžiu *net* senojoje lietuvių kalboje, *Baltistica* 45(2), 265–283.
- Pajėdienė Jūratė 2011, Prijungiamieji laiko sakiniai su ribos reikšmės jungiamaisiais žodžiais 16–17 a. lietuviškuose raštuose, *Baltistica* 46(2), 233–270.
- Pajėdienė Jūratė 2014, Laiko ribos sakiniai 16–17 a. lietuviškų pamokslų perikopėse, *Baltu filologija* 23(1), 81–104.
- Pajėdienė Jūratė 2015, Complex sentences with subordinate clauses of time and negation in sermons of Old Lithuanian, In *Contributions to Morphology and Syntax. Proceedings of the 4th Greifswald University Conference on Baltic Languages*, Kessler Stephan, Judžentis Artūras, eds., Berlin: Logos Verlag, 249–271.
- Palionis, Jonas 2001, *Mikalojaus Daukšos 1599 metų „Postilė“ ir jos šaltiniai*, Vilnius: Baltos lankos.

- Petit Daniel 2010, On presentative particles in the Baltic languages, In *Particles and Connectives in Baltic*, Acta Salensia 2, Nau Nicole, Ostrowski Norbert, eds., Vilnius: Vilniaus universitetas, Asociacija "Academia Salensis", 151–170.
- Redeker Gisela 1991, Review article: Linguistic markers of discourse structure, *Linguistics* 29(6), 1139–1172.
- Romero Trillo Jesús 1997, Your attention, please: Pragmatic mechanisms to obtain the addressee's attention in English and Spanish conversations, *Journal of Pragmatics* 28(2), 205–221.
- Ruskan Anna 2019, Functional variation of discourse particles in Lithuanian: A look at clause peripheries, *Corpus Pragmatics* 3(4), 303–325.
- Sawicky Lea 2012, Responsive discourse particles in Lithuanian dialog, *Baltic Linguistics* 3, 151–175.
- Sawicky Lea 2016, The Polish multifunctional particle *no*, In *NU/NĀ– A Family of Discourse Markers Across the Languages of Europe and Beyond*, Auer Peter, Maschler Yael, eds., Berlin: De Gruyter, 81–103.
- Schiffrin Deborah 1987, *Discourse Markers*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Schwenter Scott, Hoff Mark 2019, *Espera, pera, perai*: Signalling common ground misalignment in Spanish & Portuguese, Pranešimas skaitytas Hispanic Linguistics Symposium, University of Texas at El Paso, October 26, 2019.
- Schwenter Scott, Hoff Mark and the students of SPAN 5630 2019, *Wait, wut?* Comparing a discourse marker in English and Spanish, In *OSUCHiLL 2019*, Columbus, Ohio.
- Siepmann Dirk 2005, *Discourse Markers Across Languages: A Contrastive Study of Second level Discourse Markers in Native and Non-native Text With Implications for General and Pedagogic Lexicography*, London: Routledge.
- Smoczyński Wojciech 2007, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Šinkūnienė Jolanta 2019, Reformulation markers in academic discourse: A cross-linguistic and cross-disciplinary study, *Jezikoslovlje* 20(3), 531–553.
- Šinkūnienė Jolanta [įteikta leidėjui]. *Žinai* 'you know' in Lithuanian discourse: Distributional features and functional profile, In *Pragmatic Markers and Clause Peripheries*, Van Olmen Daniël, Šinkūnienė Jolanta, eds.
- Šolienė Audronė 2020, Lithuanian discourse markers *na* and *nu*: A glimpse at Lithuanian-English parallel corpus data, In *Translating and Comparing Languages: Corpus-based Insights*, Granger Sylviane, Lefer Marie-Aude, eds., Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain, 237–255.

- Tagliamonte Sali A. 2005, *So who? Like how? Just what?: Discourse markers in the conversations of Young Canadians*, *Journal of Pragmatics* 37(11), 1896–1915.
- Tagliamonte Sali A. 2020, *Wait, it's a discourse marker*, *American Speech*, October 23, 1–43.
- Thompson, Sandra A., Mulac Anthony 1991, A quantitative perspective on the grammaticization of epistemic parentheticals in English, In *Approaches to Grammaticalization: Volume II. Types of Grammatical Markers*, Traugott Elizabeth Closs, Heine Bernd, eds., Amsterdam: John Benjamins, 313–329.
- Tottie Gunnel, Hoffmann Sebastian 2006, Tag questions in British and American English, *Journal of English Linguistics* 34(4), 283–311.
- Traugott Elizabeth Closs 1995, Subjectification in grammaticalisation, In *Subjectivity and Subjectivisation: Linguistic Perspectives*, Stein Dieter, Wright Susan, eds., Cambridge: Cambridge University Press, 31–54.
- Traugott Elizabeth Closs 2003, From subjectification to intersubjectification, In *Motives for Language Change*, Hickey Raymond, ed., Cambridge: Cambridge University Press, 124–139.
- Traugott Elizabeth Closs 2007, Discussion article: Discourse markers, modal particles, and contrastive analysis, synchronic and diachronic, *Catalan Journal of Linguistics* 6, 139–157.
- Traugott Elizabeth Closs 2010, (Inter)subjectivity and (inter)subjectification: A reassessment, In *Subjectification, Intersubjectification and Grammaticalization*, Davidse Kristin, Vandelanotte Lieven, Cuyckens Hubert, eds., Berlin: De Gruyter, 29–71.
- Traugott Elizabeth Closs 2012, Intersubjectification and clause periphery, *English Text Construction* 5(1), 7–28.
- Traugott Elizabeth Closs, Dasher Richard B. 2002, *Regularity in Semantic Change*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Usonienė Aurelija 2012, Komplementiniai predikatai ir jų multifunkcionalumas: lietuvių kalbos tekstynais paremtas tyrimas, *Darbai ir Dienos* 58, 223–233.
- Usonienė Aurelija 2013, On the morphosyntactic status of complement-taking predicate clauses in Lithuanian, *Acta Linguistica Hafniensia* 45(1), 73–99.
- Usonienė Aurelija 2016, *Reikšmės pasaulis: tekstynais paremti semantiniai kalbų tyrimai*, Vilnius: Akademine leidyba.
- Valeckienė Adelė 1998, *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Valskys Vidas 2000, Neutrum dalyviai kaip įterpiniai, *Kalbotyra* 48(1)–49(1), 137–141.

- van der Auwera Johan, Plungian Vladimir A. 1998, Modality's Semantic Map, *Linguistic Typology* 2, 79–124.
- Van Olmen Daniël 2010, Imperatives of visual versus auditory perception as pragmatic markers in English and Dutch, *English Text Construction* 3(1), 74–94.
- Van Olmen Daniël 2012, The imperative of intentional visual perception as a pragmatic marker: A contrastive study of Dutch, English and Romance, In *Pragmatic Markers and Pragmaticalization: Lessons from False Friends*, Lauwers Peter, Vanderbauwhede Gudrun, Verleyen Stijn, eds., Amsterdam: John Benjamins, 95–115.
- Van Olmen Daniël 2013, The imperative of say as a pragmatic marker in English and Dutch, *Journal of Germanic Linguistics* 25(3), 247–287.
- Van Olmen Daniël, Šinkūnienė Jolanta [įteikta leidėjui]. Introduction, In *Pragmatic Markers and Clause Peripheries*, Van Olmen Daniël, Šinkūnienė Jolanta, eds.
- Waltereit Richard 2002, Imperatives, interruption in conversation, and the rise of discourse markers: A study of Italian *guarda*, *Linguistics* 40(5), 987–1010.
- Watts Richard J. 1989, Taking the pitcher to the 'well': Native speakers' perception of their use of discourse markers in conversation, *Journal of Pragmatics* 13(2), 203–237.

Gauta: 2020-11-12
Priimta: 2020-12-18